"Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim."

Cemil Meriç, Bu Ülke

Jules Payot

İrade Terbiyesi

Ediz Yayınevi

EdizYayınevi

Yayımcı: Ediz Yayınevi ®
Eserin Adı: İrade Terbiyesi ®
Özgün Adı: L'éducation de la volonté

ISBN: 978-605-68417-0-5

Yazar: Jules Payot
Çeviri: Hakan Alp
Mizanpaj: Büşra Merve Hayta
Kapak Tasarımı: Ömer Faruk Yıldız

Birinci Baskı: 2018 yılı Ağustos ayında iki bin adet basılmıştır.
Baskı ve Cilt:
Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti.
Alaattin Bey Mah. 634. Sokak
Ayaz Plaza 24/A Nilüfer/Bursa
Tel: 0224 249 33 20 pbx

Yayımcı Sertifika No: 40923
Matbaa Sertifika No: 15366

Ediz Yayınevi
Ulubatlı Hasan Bulvarı No:53/3 Osmangazi/Bursa
+90 224 271 65 55
www.edizyayinevi.com
bilgi@edizyayinevi.com

İrade Terbiyesi

Jules Payot

Çeviren
Hakan Alp

EdizYayınevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

"Ne ilginçtir ki insanlar her türlü eğitim için bir öğretmene ihtiyaçları olduğunu kabul ederler ancak davranış bilimlerine gelince öğrenmeye gayret etmez ve önemsemezler."

Nicole, *"Hayatını şansa bırakma."*

On yedinci yüzyılda ve on sekizinci yüzyılın bir bölümünde din, insan hayatında önemli bir yer teşkil etmekteydi. Bu nedenle irade terbiyesi genel olarak insanlar için sorun olmaktan uzaktı. Katolik Kilisesi'nin sahip olduğu güç, inanan insanların karakterini şekillendirmeye yetiyordu.

Ancak günümüzde bu mesele birçok düşünürün aklını meşgul etmekte. Yerine bir şeyler konulamadığı düşünülmektedir. Kitap, roman, dergi, gazete ve mecmualar ise irademizi zorlar hâle gelmiştir.

İradesizlik genel itibarıyla hekimlerin de ilgisini çekmiştir. Ancak ruhsal sorunlar üzerine yoğunlaşan doktorlar çözümü psikolojide aramışlardır. İradenin temelde akılla ilgili bir kavram olduğuna kanaat getirilmiştir. Fakat eksik buldukları yan, ispatı gereken bir metafizik teorinin olmayışıdır.

Cahilliklerine veriyorum. Ekonomi politikasında söylenen, tarımın verimsiz ama kolay işlenebilen topraklardan başlanarak verimli ama sert topraklara doğru ilerlemesi gerektiği kuramı psikoloji için de geçerli olabilir. Açıklanması zor olan önemli bir olguyu ele almadan önce önemsiz ama izahı kolay davranışlar hakkında çalışma yapılmalıdır.

Düşüncelerimizin karakterimiz ve eğilimlerimiz üzerindeki etkisini yeni yeni fark ediyoruz. İrade, duygusal bir güçtür ve düşüncelerin irade üzerinde etkili olabilmesi için tutkularımızla da beslenmesi şarttır.

Cimri, parayı her şeyden daha çok sevdiğinden, paraya dair isteğini bilinçli bir şekilde bir üst boyuta taşıyarak, küçük zevklerden kendini mahrum eder. Midesinden kısar, arkadaşsız kalmayı göze alır. Kısacası psikolojinin gitmek istediğimiz yönde bize ne kadar etkisi olduğunu tahmin bile edemezsiniz.

Maalesef bu açıdan psikolojimizi yeterince kullandığımız söylenemez. Son otuz yıldır Avrupa'yı şekillendiren düşünürler iki teoriye dayanarak irade terbiyesinin aksine çalıştılar. Birinci yanlış, karakterin sabit bir yapı gibi dokunulmaz, değişmez olduğu düşüncesidir. Bu çocuksu düşünceyi ileride detaylarıyla inceleyeceğiz.

İkincisi ise irade terbiyemize faydası da olan özgür irade teorisi. Stuart Mill, bu doktrinin, uygulayıcılarına canlı bir "kişisel kültür" kattığını söylemiştir. Ancak doğruyu söylemek gerekirse özgür irade teorisinin de birincisi kadar kendimizi kontrol etmekte bize zarar verdiğini belirtmek zorundayız. Bu teori, insanı ıslah etmenin kolay ve doğal olduğunu iddia eder. Oysaki kişiliğin oturması, psikolojimizi çok yakından tanımayı gerektirir ve sabırla yürünen, uzun soluklu bir süreç sonunda elde edilebilir. Bu teori, basit görünmesi nedeniyle birçok akıllıyı gerçek anlamda irade terbiyesinden alıkoymuştur. Yani insanlığa ve psikolojilere büyük zarar verdiğini söylemeden edemeyeceğim.

İşte bu yüzden bu kitabı Théodule Armand Ribot'ya adıyorum. Psikoloji eğitimini sevdiren, Fransa'da metafiziğin psikolojiden ayrılmasına öncülük eden, in-

san bilincini ve doğasını bir kenara bırakarak zekânın ve insan iradesinin kaynağını araştıran kişidir. Bu metodun metafiziği yok saymadığını söylemekte fayda var. Sadece psikolojiyi metafizikten ayırıyor ki bunlar zaten birbirinden çok farklıdır. Kendisi psikolojiyi bilimsel olarak ele almayı öngörüyor.

Bilim adamının görevi sadece bilmek değil bilginin kullanılmasını sağlamaktır. Psikoloğun görevi de geleceği insanlık adına daha düzgün yaşanması için şekillendirmektir. Diğer bir deyişle geleceğin, insanların arzuladığı gibi olmasını sağlamaya çalışmaktır. En azından bizim kendimize biçtiğimiz görev tanımı budur.

İnsan iradesinin zayıf olmasının nedenlerini araştırdık. Çözümün, geliştirilmeye müsait duygu durumlarına dayandığını değerlendirdik. Topluma sunduğumuz bu kitabın alt başlığı "irademize faydalı olacak duygularımızı güçlendirmek ve zararlı olanları da uzaklaştırmak" olabilir. Tüm konsantrasyonumuz bu yönde olacaktır. Bu hususta kendi payımıza düşen çabayı sunuyoruz.

İrade terbiyesini soyut biçimde ele almak yerine uzun süreçli ama kalıcı bir yolla iradeyi terbiye edebilmeyi amaç edindik. Gençlerin ve zihnini kullanarak çalışanların bu kitaptan faydalanmalarını umut ediyorum.

Birçok öğrencinin kendini kontrol etmede yöntem eksikliğinden yakındığını duydum. Onlara bu konuda bana ilham olan dört yıllık çalışmamı ve düşüncelerimi sunuyorum.

Jules PAYOT
Chamonix, 08.08.1893

BİRİNCİ KİTAP - MESELEYE GİRİŞ

Birinci Bölüm
Mücadele Edilecek Düşman: İsteksizlik

İmparator Caligula[1] Romalıların kafalarını tek hamlede koparabilmek için bir tane başlarının olmasını isterdi. Düşmanlarımızla baş edebilmek için buna benzer bir arzuya kapılmamız faydasızdır. Ancak yine de tüm başarısızlıklarımızın neredeyse tek sebebi vardır. O da irade zayıflığı. Çaba göstermekten ve özellikle süreklilik gerektiren bir çabadan korkarız. Rahata düşkünlüğümüz, tembelliğimiz gibi insani huylar tıpkı yer çekimi kanunu gibi doğaldır.

Gerçek şu ki kararlı bir iradenin karşısında ancak devamlı bir güç durabilir. Tutkularımız ise doğası gereği geçicidir; ne kadar şiddetli olursa bir o kadar kısa sürer. Takıntı haline gelen ihtiraslar haricinde tutkuların sık oluşu düzenli bir çabanın yerini tutabilecekleri anlamına gelmez.

Ancak hantallık, rehavet, tembellik veya aymazlık diye adlandırılan huylarımız süreklilik arz eder. Bu huylarımıza

---

[1] Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus (Caligula), M.S. 37-41 yılları arasında hüküm süren Roma imparatoru. (Ç.N.)

karşı yapılacak düzensiz mücadele, mücadeleyi tekrar etmekten başka bir şeye yaramaz, sonunda başarılı da olunmaz.

İşin gerçeği, insanoğlu tarafından düzenli ve uzun süreli çaba sadece zorlamayla ve ihtiyaç halinde ortaya çıkar. Büyük seyyahlar ilkel toplumların çalışmaya yeterince istekli olmadıkları için geri kaldıkları hususunda hemfikirdir. Bilindik örnekleri o kadar uzaklarda aramaya gerek yok. Aynı durumu düzenli çalışmaya zorlanan bir çocuğun isteksizliğinde de görmüyor muyuz? Akranlarından daha fazla çalışmak isteyen bir köylü veya işçi bulmak ne kadar zordur!

Spencer[2] gibi siz de günlük hayatta kullandığınız eşyaları bir gözden geçiriniz. Aklımızı biraz kullanarak onları işlevlerinden daha kullanışlı hâle getirmek mümkündür. Yazarın söylediği gibi "birçok insan aklını en az şekilde kullanarak hayattan gelip geçer". Öğrencilik hayatımızı bir hatırlayalım, arkadaşlarınız arasından kaç tane çalışkan öğrenci sayabilirsiniz? Neredeyse bütün öğrenciler asgari çabayla sınavlardan geçmek istemezler mi? Ortaokuldan itibaren özgün yorum yapmak öğrencilere ne kadar da zor gelir. Tüm dünyada öğrenciler az bir çabayla basit ezberler sayesinde sınavlarından geçebilirler. Öğrencilerin hedefleri de çok yüksek değildir zaten. Maneuvrier'in[3] ifade ettiği gibi "onların aradığı iş itibarlı olması gerekmeyen, sabit maaşlı, istikbali de olmayan, üzerinde yaşlanacağı bir devlet dairesi koltuğudur. Tıpkı bir saat misali aynı hareketlerin tekrar edildiği, yeteneklerinin yavaş yavaş köreldi-

---

[2] Herbert Spencer, İngiliz filozof, 1820-1903. (Y.N.)

[3] Edouard Sylvain Maneuvrier, 1888'de yayımlanan "Burjuvanın Eğitimi" isimli eserin yazarı, 1844-1917.

ği bir iş olsun; yeter ki beynini yormasın, çok zorlanması gerekmesin. İşini garantiye alma içgüdüsü kişiyi yaşamaktan ve harekete geçmekten alıkoyar." Özellikle memurları suçlamamak gerek. Belki terfi almak hariç, bir meslek veya kariyer insanın kişiliğini, şevkini ve enerjisini korumak için yeterli gelmez.

İlk yıllarda etkin bir şekilde çalışmak için kendimizi zorlayabiliriz. Ancak kısa zaman sonra zihnî çaba, araştırma gerektiren vazifeler azalmaya başlar. Başlangıçta gayret sarf etmeyi gerektiren işler zamanla alışkanlığa dönüşür. Avukatlık, hâkimlik, doktorluk, profesörlük var olan bilgilerle idare edilen mesleklerdendir. Yıldan yıla harcanan çaba ve aklını kullanma fırsatları azalır. Kullanılmaya kullanılmaya beyin etkinliğini dolayısıyla melekelerini kaybetmeye başlar. Şayet işinizin paralelinde kendinize zihinsel etkinlikler bulmazsanız yavaş yavaş yetilerinizi kaybetmekten kendinizi alıkoyamazsınız.

Kitabımız daha ziyade zihnen çalışanlara hitap ettiği için "düşman" diye ifade ettiğimiz tembelliğin farklı türlerini incelememiz gerekir.

Gençte en çok rastlanan zaaf uyuşukluk ve "canım istemiyor" durumudur. Bu kişi saatlerce uyur. Uyuşuk vaziyette uyanır. Hâlsiz, tepkisiz, esnemelerle yavaş yavaş elini yüzünü yıkar. İşle alakası yoktur, hiçbir şeye ilgi duymaz. Her şeyi yavaşça, neşesiz ve isteksizce yapar. Tembelliği, uyuşukluğu yüzünden okunur. Bakışları anlamsız ve dalgındır. Hareketlerinde itinasız ve dikkatsizdir. Sabah saatlerini bu şekilde kaybettikten sonra öğle yemeğini yer ve ardından kafeye giderek gazeteleri küçük ilanlarına kadar

okur. Çünkü çaba harcamasını gerektirmez. Öğleden sonra biraz canlılık gelince, bu zamanı da boş muhabbetlere harcar. Muhabbetten siyasiler, edebiyatçılar, profesörler paylarına düşen eleştiriyi alır. Tembellik, gevezelik hep daha çekicidir. Akşam, zavallım umutsuzca yatağa giderken geçen akşamdan biraz daha karamsardır. İşine yaklaşırken bırakamadığı tembellik aslında mutsuz olmasına neden olur. Mücadele etmeden mutlu olunmaz, her mutluluk az çok bir çaba ister. Kitap okumak, müze ziyareti, ormanda dolaşmak hep bir teşebbüs gerektiren zevklerdir. Ayrıca, tembelin kendini mahrum bıraktığı zevkler istediğiniz kadar tekrarlanabilen ve çaba gerektiren etkinliklerdir. Tembeller yumruklarını sıkmadıkları için mutluluğun avuçlarının içinden kaçıp gitmesini seyrederler. Saint Jerome, bu kişileri ellerinde kılıçları havada bekleyen ama hiçbir zaman indirmeyen gravür heykel askerlere benzetir.

Tembellik anlık enerji patlamalarına engel değildir. Medeni toplumlarla tembel toplumları ayıran, anlık çalışmalar değil düzenli ve sürekli çalışmaların toplamında harcanan eforun çok daha değerli olmasıdır. Az da olsa düzenli ama sürekli olan çalışma, uzun molalar içeren yüksek eforların toplamından daha güçlüdür ve daha değerlidir. Tembel ise anlık büyük çabalar sonrası uzun dinlenmeleri tercih eder.

Araplar büyük bir imparatorluk kurdular ama korumayı başaramadılar. Çünkü ülke yönetimi için gerekli olan düzeni, yolları, okulları ve sanayii kuramadılar. Aynı şekilde, tüm tembel öğrenciler, sınavların yaklaşmasıyla kırbaçlanmış gibi çalışırlar. Oysa eksik olan aylarca ve yıllarca az ama düzenli çalışmadır.

Gerçek ve verimli çalışma enerjisi az ama düzenli olan eforla mümkündür. Böyle değilse muhtemelen tembel işidir. Düzenli çalışma, tek hedefe yönelik olmayı gerektirir. Çünkü irade, gösterilen çabanın çokluğundan ziyade tek amaca yönelik olmasıyla kendini belli eder.

İşte size çok sık karşılaşılan bir tembellik örneği. Bu kişi nadiren boş durur. Gün boyunca, Brunetière'in[4] Racine[5] üzerine yazdığı birkaç makalesini, jeolojiyle ilgili bir yazıyı okur. Birkaç gazeteye göz atar, bazı ders notlarına bakar, kompozisyonuna göz gezdirir, birkaç satır da tercüme yapar. Bir saniye bile boş kalmamıştır. Değişik alanlara el atması ve çalışkanlığı arkadaşları tarafından hayranlıkla karşılanır. Ama biz kendisini tembel olarak nitelendiririz. Psikolojik açıdan bu gencin, çeşitlilik içeren çalışmaları spontane dikkatinin zengin olduğu anlamına gelebilir ancak iradi dikkatten çok uzaktır. Bu farklı alanlara ilişkin sözde çalışma, irade zayıflığından başka bir şey değildir. Bu öğrenci bize, çok sık karşılaşılan dağınık tür olarak adlandırdığımız bir tembellik örneği sunar. Bu zihin dağınıklığı eğlenceli bir durum gibi olsa da sadece bir gezintiden ibarettir. Nicole[6] bu durumu şuraya, buraya amaçsızca konan sineğe benzetiyor. Fénelon[7] ise muhteşem bir benzetmeyle şöyle ifade ediyor; "rüzgârlı bir odada yanan mum."

Bu dağınık eforun en kötü tarafı hiçbir tesirin kalıcı hâle gelmemesidir. Zihnî çalışmalarımıza katkı sağlayacak duygu ve fikirlerimize otelde konaklayan gelip geçici müş-

[4] Ferdinand Brunetière, Fransız eleştirmen, 1849-1906. (Y.N.)
[5] Jean Baptiste Racine, Fransız şair, 1639-1699. (Y.N.)
[6] Pierre Nicole, Fransız yazar, 1625-1695. (Y.N.)
[7] François de Salignac de La Mothe-Fénelon, Fransız yazar, 1651-1715. (Y.N.)

teriler gibi davranırsak bir süre sonra bize yabancılaşırlar ve unuturuz. İlerleyen sayfalarda zihnimizi doğru kullanabilmek için tüm çabamızı tek yönde toplamamız gerektiğini göreceğiz.

Hakiki bir çaba göstermeye karşı duyulan isteksizlik, tüm eforun düzenli bir şekilde tek bir gayeye yönlendirilmesinin zorluğundan kaynaklanır. Bir eser vermek, buluş yapmak herkesten farklı düşünmeyi gerektirir. Ek olarak bireysel çabanın bu kadar zor olmasının sebebi koordinasyon gerektirmesidir. Bunlar zihnî çalışma ve icraat gerektiren işler için birbirinden ayrılmaz ikilidir. Bu tür çalışmaların, yarının yöneticileri olacak öğrenciler için de ne denli zor olduğunu biliyoruz.

Örneğin felsefe bölümü öğrencileri final sınavları gelip çatana kadar gayet iyi öğrencilerdir. Çalışkandırlar ve genelde vazifelerini yerine getirirler. Ama ne yazık ki pek düşünmezler. Zihinsel tembellikleri sadece kelimelerle düşünüyor olmalarından kaynaklanır. Psikoloji dersine çalışırken hiçbirinin aklına psikolojiyi doğdukları günden itibaren kullanıyor oldukları gelmez. Jourdain'in söylediği gibi bilmeden konuşurlar. Kitaplardan örnekler almak kendini inceleyip, kişisel örnekler bulmaktan daha kolaydır. Maalesef araştırmak yerine ezberlemeye yönelirler. Basit bireysel teşebbüsler yerine beyinlerine bir yığın bilgi yüklemek onlara daha az ürkütücü gelir. İstisnai olarak gerçekten iyi öğrenciler de yok değil ama çoğunluğu her yerde pasif kalıyor.

Kişisel gayret eksikliğine en büyük örnek olarak dönem sonu sınavları gösterilebilir. Çoğu öğrenci bu sınavlardan korkar. Bu sınavlarda öğrenciler sorulan sorulara birey-

sel örnekler bulmak yerine derslerde öğrendikleri konuları farklı bir şekilde tekrar etmekle yetinirler. Hocanın aradığı ise öğrencinin mantık yürütebilmesidir. Ama bu çalışma onlar için son derece nahoştur. Kendi başlarına bir konu bularak onun üzerinde kafa yormak da zor gelir. Doğal olarak özgün çalışmaya karşı isteksizlik üniversitede de devam eder. Ne yazık ki sınavlar öğrenciyi gerçekten tanımaya veya değerini ortaya çıkarmaya yönelik değildir. Sadece hafızaya kaydettikleriyle ilgilenilir. Bu sınav sistemini biraz düşününce tıp, hukuk, fen bilimleri, tarih öğrencileri yani tüm öğrenciler yıl boyunca ezber bilginin haricinde gerçekten öğrendikleri bilgi miktarının ne kadar az olduğunu itiraf edeceklerdir. Okul zavallı gençleri her şeye temas etmeye mecbur bırakınca hiçbir şeyin esasına vâkıf olamıyorlar.

Tembelliğin öğretim görevlilerine kadar sirayet ettiğini bilmekte fayda var. Tembellikten bahsederken önemli bir görevde olmak veya çok iş yapmış olmak fark etmiyor. Çünkü burada nicelik değil nitelik önemlidir. Nitekim çoğu zaman miktar işin kalitesini de bozar. La Fontaine'nin Rakun ile Kedi masalındaki rakun kestaneleri ateşten çıkarır. Burada rakun akılcı düşünceyi sembolize eder. Bu benzetme doğru bir teşbihtir.

> ...rakun patileriyle itinayla,
> külü kenara çekip parmaklarıyla,
> bir çok seferde çıkarır,
> önce bir,
> sonra iki,
> ve üç tane kestane...

Üniversitede öğretim görevlisi ise tekrara dayalı ders yapar. Sabit materyallerle desteklendiği için düşünmeye

ihtiyacı yoktur. Yaratıcı düşünceye lüzum görmeden dersini anlatır. Zaman, Renan'ın[8] bilim dünyasına dair tenkitlerini doğrulayacaktır. Bugün Paris Milli Kütüphanesi'ne her yıl yirmi binden fazla kitap geldiğini düşünürsek elli yıla kalmadan günlük gazeteler ve dergiler hariç bir milyon eser birikecektir. Bir milyon cilt! Bunlar geleceği olmayan, sonuç kısmı şüpheli ve her zaman tartışmaya açık çalışmalar. Her eserin yaklaşık iki santim kalınlıkta olduğunu farz edersek üst üste konulunca Mont-Blanc Dağı'ndan kırk kat daha yüksek bir seviyeye ulaşmış oluruz. Tarih ise bu isimleri unutacaktır. Ancak hafızalarda sebepleri ve sonuçlarıyla büyük sosyal olaylar kalacaktır. Acaba soyut bilimler bu bilgi yığını altında ezilip düşünce üzerindeki etkisini yitirmekten kurtulabilecek midir? Gelecekte ise "çalışma" kavramından bahsederken gerçek anlamda çaba sarf edilen, lüzumsuz detaylardan arındırılmış ve yoğun düşünce gücüyle üretilen konsantrasyon anlaşılacaktır.

Gerçekte yaratmak, bir fikri bütünsel olarak düşünmek ve gün yüzüne çıkartabilmektir. Lüzumsuz detaylar ise gerçeği gizler, içimizdeki tembellikle bir olup gözümüzü boyar.

Zihnî tembellik ne yazık ki bütün öğrenme mekanizmamızı ağırlaştırır. Eğitim müfredatımız âdeta öğrencilerin kafası dağınık olsun diye hazırlanmış gibi. Zavallı gençlerin bir konuda var olan bilgileri yutarak diplere inmelerine engel olunuyor. Yükümlü oldukları derslerin çeşitliliği gerçeğin kıyısından geçmelerine neden oluyor. Mevcut müfredatın temelden mantıksız olduğunu nasıl düşünsünler?

---

[8] Ernest Renan, Fransız filozof, 1823-1892. (Y.N.)

Aslına bakarsanız eğitimimiz, öğrencinin yaratıcılığını ve becerilerini köreltiyor.

Birkaç yıl öncesine kadar askerî topçu gücümüzün hâli içler acısıydı. Günümüzde ilerleme kaydetti. Neden mi? Çünkü önceleri obüs bombaları hedefe ulaşamadan patlıyordu. Şimdilerde ise geliştirilen özel patlatıcı sayesinde obüs bombası infilak etmeden önce birkaç dakika daha ilerliyor ve olayın kalbine, diplere inerek her şeyi paramparça ediyor. Eğitim sistemimiz de düşünme yeteneğimize patlayıcı yerleştirmeyi unutmuş gibidir. Bilginin derinlerine inilmesine izin vermiyoruz.

> Buna dur demek istiyor musun?
> O zaman marş marş ileri!
> İçimdeki isteksizliği nasıl yok edeceğimi bilmiyorum...
> Marş marş ileri!
> Seyyah, durmadan dinlenmeden, Matematik, Fizik, Kimya, Zooloji, Botanik, Jeoloji, Dünya Tarihi, Dünya Coğrafyası, Psikoloji, Mantık, Ahlâk, Metafizik, Yönetim Tarihi...
> Marş marş!
> Görünüşe aldanmanın, yüzeysel görmenin, sıradanlığın üzerine üzerine yürü...

Birçok öğrenci koşuşturmacaya üniversitede de aynen devam eder. Hatta daha hızlı. Ek olarak modern hayat şartları ruh dünyamızı yok etmeye ve zihnimizi meşgul etmeye gayret eder. İletişimin kolaylaşması, seyahat sıklığı, gezme alışkanlığı düşüncelerimizi dağıtmaya sebep olur. Okumaya zaman bile bulamayız. Coşkulu ama bir o kadar da boş bir hayat yaşıyoruz.

Günlük gazetelerin yaydığı sahte telaş, dünyanın dört bir yanından gelen üçüncü sayfa haberleri yığını, bazı insanları okumanın ne kadar da tatsız bir şey olduğu duygusuna sevk eder.

Peki bunca dikkat dağıtan olay karşısında eğitim sistemimizin vasatlığı da göz önünde bulundurulursa bu durumdan nasıl kurtulmalıyız? Ayrıca bizi bu hâlden çıkaracak olan irade terbiyesine eğitim sistemimizde yer verilmemesi de ne acı değil mi?

İrademizi güçlendirmek için yapılması gerekenleri yapmıyoruz. Beynimizi depolamakla meşgulüz. Zihnimizi çalıştırırken irademizden de istifade edeceğimiz için onu beslememiz gerek. Buğday ekip büyütmek gibi canlandırmaktan bahsediyorum. Gençler bugünün ötesini göremiyor. Günümüzde öğretmen baskısı, arkadaş alayları, bir taraftan cezalar, diğer taraftan ödül, iltifatlar. Yarın ise uzak olmasına rağmen lisans eğitimi, sınavlar, hatta en tembelin bile kolaylıkla başarabileceği ezberci baro ve tıp sınavları. İrade terbiyesi pek ciddiye alınmaz ancak insanı insan yapan, hayatını düzene koymasını sağlayan bu değil mi? En parlak yetenekler dahi özgüven olmazsa sönmez mi? İnsanlığın büyük başarılarında en büyük pay sağlam iradelerin değil midir?

Ne gariptir ki söylediklerimize herkes içinden katılıyor. Herkes isteksizlik ve boş düşüncelerle dolu davranışlar arasındaki dengesizlikten şikayetçi. Ancak henüz eğitimde irade terbiyesini ele alan bir kitap yayımlanmamıştır. Üniversite hocalarının henüz el atmadığı bu konuda gençler de kişisel olarak ne yapacağını bilmiyor.

Hiç çalışmayan rastgele on üniversite öğrencisini sorgulayın, itirafları şu olacaktır; önceleri lisede öğretmenimiz yapmamız gereken ödevleri söylerdi. Yapmamız gerekenler netti. Tarih kitabının şu sayfasından şu sayfasına kadar çalışın; şu geometri teoremini öğrenin; şu ödevi yapın; şu sayfaları tercüme edin. Bu ödevleri yaparken öğretmen motive eder, ödevler yapılmazsa da azarlardı. Şevkle bizi destekler, takip ederlerdi. Bugün bu durumdan eser yok. Ödev de yok. Günümüzde zamanı istediğimiz gibi kullanıyoruz. Çalışma planımızı yaparken inisiyatif kullanmayı öğrenmediğimiz için ve bize zaaflarımızla ilgili hiçbir şey de öğretilmediği için âdeta teoride can yeleğiyle yüzmeyi öğrenip sonra korumasız vaziyette suya atılmış gibiyiz. Doğal olarak boğuluyoruz. Ne nasıl çalışacağımızı biliyoruz ne de içimizde çalışma isteği var. Hatta irade terbiyesini nereden sağlayacağımızı da bilmiyoruz. Bu konuda pratik bilgi veren kitap da yok. Boyun eğiyor ve düşünmemeye gayret ediyoruz. Bu çok acı bir durum. Kahve, bar ve de arkadaşlar var, eğlence devam ediyor. Zaman hızla akıp gidiyor. Birçok öğrencinin sahip olmadığı için yakındığı hususları bu kitapta yazmaya gayret ettik.

İkinci Bölüm
Amacımızı Unutmayalım

Her ne kadar eğitim müfredatımız gençlerin iradesini ihmâl etse de kuşkusuz bizi değerli kılan irademizdir. Zira zayıf iradeli birisine kimse güvenmek istemez. Ayrıca çalışmak için harcadığımız çaba irademizin ne oranda güçlü olduğunu gösterir. Bu konuda övünmekten de çekinmeyiz, çalışmamızı abartırız. Sabahın beşinde kalktığımızı söylerken kimsenin bunu kontrol edemeyeceğini biliriz. Oysa saat sekizde halen yatakta olduğu görülen bir kişi geçen akşamki tiyatro, misafirlik gibi uydurma bahaneler sebebiyle nadiren böyle geç kaldığını söyler. Bu arada bu işinden bıkmış arkadaş, sınavlarından da geçememiştir.

Öğrenciler arasında en yaygın muhabbetlerden biri de abartı meselesi olsa gerek. Hatta kendi kendine yalan söylemeyen, çalışmalarını abartmayan, kendi kapasitesi hakkında hayal görmeyen genç neredeyse yoktur. Bu hususta yalan söyleme ihtiyacı, insanın iradesinden daha değerli bir şeyi olmadığına dair muhteşem bir örnek olmasın!

İrade gücümüze yönelik eleştiriler bizi çok üzer. Çalışmaya karşı isteksizliğimize getirilen eleştiriyi kabul etmek, iradesizliğimizi ve zayıflığı kabul etmek anlamına gelmez mi? Bir işte gayret ve sebat etmek hususunda bizi kabiliyetsiz veya çaresiz görmeleri bizi basit, vasat bir insanmışız gibi değerlendirdikleri anlamına gelmez mi?

Çalışmaya gösterdikleri saygı, öğrencilerde azmetme arzusu olduğuna işaret eder. Elinizdeki kitap, gençlerdeki küçük de olsa bu arzuyu alıp çıkarmaya yardımcı olmayı, çalışma isteğinin uzun soluklu, düzenli ve nihayetinde kalıcı bir huya dönüşmesini amaçlamaktadır.

Zihnî çalışmadan kastımız hem doğa bilimleri hem de başka insanların çalışmalarının incelenmesi olmalıdır. Bir ürün ortaya çıkarmak için öncelikle inceleme yapmak daha sonra da tüm zihinsel becerileri ortaya koymak gerekir. İşin zahmetli kısmı evvela dikkat etmek, ardından da konsantre olmak ve kendini tanımakta gizlidir. İkisi için de dikkat gerekir. Kısaca çalışmak, dikkat kesilmek anlamına gelir. Ancak maalesef dikkat istikrarlı, devamlı, uzun süreli bir durum değildir. Dikkati, gergin tutulmaya çalışılan bir yaya benzetebiliriz. Aslında dikkat, sürekli tekrar eden bazen şiddetli, bazen sakin ve de birbirini takip eden irili ufaklı gayret gerektirir. Canlılık ve disiplin gerektiren dikkat, gösterilen gayreti âdeta takip eder. Bunlar o kadar yakındır ki devamlılık arz eder. Fakat düzenli bir görüntü sergileyen bu devamlılık günde birkaç saat sürer.

Gayretimizin gayesi düzenli ve sebat gerektiren bir dikkat göstermeye çabalamak olmalıdır. İrademize hâkim olmayı güçlendirmenin yolu ise kendimize günlük vazifeler belirlemekten geçer. Bu sayede günde birkaç saat sarf edilen çabayı alışkanlık haline getirmekle nerelere ulaşabileceğimizi tahmin bile edemezsiniz. Oysa coşkulu gençliğin içgüdüsü zihnen çalışmayı keyifsiz, renksiz görmeye eğilimlidir.

Dağınık, düzensiz bir çalışmanın yoğun olmasının hiçbir faydası yoktur. Sarf edilen çaba tek bir neticeye yönelik olmak zorundadır. Bir fikrin veya duygunun içimizde canlanması ve yerleşmesi için samimi olması, devamlı olması ve tekrar etmesi gerekir. Bu fikir veya duygu yavaş yavaş ama sebatkâr bir şekilde etkisini arttırır, âdeta etrafını çevreleyen kaynakları oluşturup, kendisini empoze eder ve bir değer yargısı halini alır. Sanat eserleri de böyle ortaya çıkar. Bir dâhinin kafasındaki fikir genellikle bir gençlik hayalinde ya da yaşanmışlıkta gizlidir. Bir yerlerde okunmuş birkaç satır, hayata dair bir anı, bir yerlerden kalan bir mutluluk ifadesi, irticalen söylenen bir söz bereketi anlaşılmayan bir fikre kaynak oluverir. Fikir o güne kadar ulaşan her şeyden beslenir. Seyahat, muhabbet, iki satır yazı, ona yoğuracağı ve kendine mâl edeceği aynı zamanda güçleneceği kaynağı sağlar. İşte tam da bu şeklide Goethe, Faust eserini oluşturmak için tam otuz yıl boyunca yanında dolaştırır. Bu süre boyunca tohum toprak altında olgunlaşmakta, büyümekte, gitgide derine inip kök salmakta, diplerde ihtiyacı olan şaheseri oluşturan can suyunu arayıp bulmaktadır.

Tüm önemli fikriler için geçerli olan bir kuraldır. Fikir sadece içimizden geçip giderse hiçbir kıymeti olmaz ve vuku da bulmaz. Fikre düzenli itina, hassasiyet, samimi bir dikkat göstermek gerekir. Tek başına yaşayabilmesi için özel ilgi göstermek, saklamak, sahiplenmek gerekir. Onu uzun süre bilincinde canlı tutmak, ara sıra üzerinde düşünmek gerekir. Böylece fikirlerin uyuşumu diye adlandırdığımız çekim gücü sayesinde güçlü duygularla yaşam kaynağını bularak kendine çekecek ve kendine mâl edecektir.

Fikirlerin veya hislerin olgunlaşması, organize olması

yavaşça, sabırla, derin tefekkürle olur. Laboratuvarda üretilen muhteşem kristal misali suyun içindeki milyonlarca molekülün yavaşça ve düzenli bir şekilde toplanmasını beklemek gerek.

İşte bütün buluşların nasıl bir iradenin eseri olduğunun kanıtı. Newton yer çekimi kanununu sürekli düşünerek keşfetti. Bilgeliğin "uzun bir sabır" gerektirdiği hususunda şüpheniz varsa Darwin'in itirafını dinleyelim: "Düşünürken ve okurken her zaman direkt olarak gördüğüm veya görebileceğim meseleleri tercih ettim. Nitekim bilim alanında ne yaptıysam eminim bu disiplin sayesinde olmuştur." Darwin'in oğlu da babasının yıllarca bir düşünceyi aklından çıkarmamak gibi bir huyu olduğunu söylemiştir.

Özetlemek gerekirse zihnini kullanarak çalışırken isteyerek yani iradi biçimde dikkat kesilebilmek için sebat göstermek gerekir. Bu sebat hem harcadığımız eforun sıklığında ve hevesimizde hem de tek bir hedefin peşinde koşabilme, yanıp tutuştuğumuz fikre veya duyguya itaatle bağlı olma gayretinde kendini göstermelidir. İnsanın doğası gereği tembellik, bizi emellerimizden alıkoymak isteyecek ama bu yoldan bizi çıkaramayacaktır. İçimizde, cılız bir isteği nasıl ortaya çıkaracağımızın tahlilini yapmadan önce irade terbiyemize aykırı iki felsefi düşünceyi çürütmek gerekir.

Üçüncü Bölüm
İrade Terbiyesinde Cesaret Kırıcı Teoriler

Şimdi bize yanlış bilgiler veren iki spekülatif teoriden bahsedeceğiz. Ancak ikna etmek için kınamanın pek faydası yoktur, önemli olan yapıcı olmaktır. Bu nedenle kitabımızda yapıcı olmaya çalışacağız. Bu teorilerden biri yanlış olduğu kadar can sıkıcı da. En genel anlamda karakteri değişmez olarak düşünen teori. Bu Kant[9] tarafından ortaya atılan, Schopenhauer[10] tarafından ele alınan, Spencer'in de desteklediği bir hipotezdir.

Kant'a göre, karakterimizi doğrudan, kendiliğinden edindik. Bu durumdan geri de dönülmez. Dünyaya, zamana ve mekâna indikten sonra karakterimiz az çok ilerlemenin dışında değişmez.

Aynı şekilde Schopenhauer karakterin sabit ve değişmez olduğunu söyler. Örneğin bir egoistin arzularını şekillendiren kriterleri değiştiremeyiz. Egoiste sadece küçük bir çıkardan ziyade daha büyük bir çıkara ulaşacağını, kötü kalpliye de başkalarına laf etmenin kendisine de zarar vereceğini anlatırsanız vazgeçer. Ama onlardan egoizmi veya kötülüğü çıkarmak, kediyi fare kovalamaktan vazgeçirmek gibi olanaksızdır. Eğitimle o egoisti yanıltabilir daha iyisi fikirlerini düzeltebilirsiniz. En doğru yol kendisine de fayda sağlayacağı konusunda ikna edilecekse bunun yalanla değil de dürüstlükle yapmaktır. Ama başkaları için acı

---

[9] Immanuel Kant, Alman filozof, 1724-1804. (Y.N.)

[10] Arthur Schopenhauer, Alman filozof, 1788-1860. (Y.N.)

duymayı öğretecekseniz bunun deveye hendek atlatmaktan daha zor olduğu aşikârdır.

Herbert Spencer ise insan karakterinin hayat koşullarından ve dış etkenlerden kaynaklanan sebeplerle çok uzun vadede değişebileceğini kabul eder. Ancak bu değişimin yüzyıllar alacağını bunun da biraz can sıkıcı olacağını söyler. Öğrencinin ise sadece yirmi yıllık bir eğitim süreci vardır. Bu fikre göre irade terbiyesinin pratik bir faydası olmayacaktır. Eğer kendimi sadece ahlâki eğitime verirsem, bu kadar sürede başarmam mümkün olamaz. Binlerce yıllık, belki de milyonlarca yıllık bana atalarımdan miras kalmış olan beynime kazınmış bir organik kayda benzeyen karakterimi değiştirmem çok da mümkün değil. Atalarımın muhteşem koalisyonuna karşı kişisel irademle karşı koymam nasıl mümkün olabilir? Denemeye bile gerek yok, baştan kaybedeceğim kesin. Sadece elli bin yıl sonra gelecek kuşakların genetik olarak ve sosyal çevrenin etkisiyle törpülenmiş mükemmel makinalara dönüşebileceği düşüncesiyle avunabilirim!

Bu teorilerin argümanlarına bir göz atalım. Kant, felsefesinde apriori[11] (önsel) bilgi diye nitelediği bakış açısının özgürlüğün kurulması için olmazsa olmaz olduğunu, yoksa sistemin onu ağaçtan kopan kurumuş bir dalın kırılışı gibi dışlayacağını ifade eder.

Schopenhauer ise argümandan ziyade kusurları kullanmayı tercih ediyor.

Diyor ki; (1) Karakter düzeltilebilir olsaydı "yaş itibarıyla hayatının ikinci yarısında olan insanların ilk yarısın-

[11] Doğruluğu tecrübeye veya algıya dayanmayan bilgi. (Y.N.)

da olanlara nazaran daha erdemli olması gerekirdi", ki bu doğru değil.

(2) Hayatı boyunca bir kez bile olsa hata yapmış biri ömür boyu gözümüzden düşer, kendisine karşı güvenimizi yitiririz. Bu da kalıcı karaktere inandığımızın kanıtıdır.

Biraz düşününce bunlar neyi ifade eder? Bu iddialar sadece insanların çoğunun karakterini yenilemeye gayret etmediği anlamına gelir. İrademiz müdahale etmediği müddetçe hayatımızı dürtülerimiz şekillendirir. İnsanların çoğu dışarıdan birileri tarafından yönetilir. Tıpkı Dünya'nın Güneş etrafında dolanırken izlediği yörüngeyi sorgulamadığı gibi modayı, fikirleri sorgulamadan takip ederiz. Çalışanlar, fakir fukara, kadınlar, çocuklar, insanlar, çoğumuz ayakta kalma mücadelesi veriyoruz. Belki biraz karmaşık yapıya sahip mutlak suretle bilinçli, içgüdüleri olan ve de garip isteklere sahip kuklalar gibiyiz. İnsan içindeki idealist duyguları ve asil ruhunun izini bırakıp içgüdüleriyle hareket ederse yoldan çıkmaya yüz tutar. Bu sebeple erdemli yaşlıların gençlerden fazla olmaması şaşırtıcı değildir.

Egoistin sahip olduğu en değerli varlık hayatıdır. Egoistin geçici heveslere kapılıp, malını veya büyük uğurlarda canını feda ettiği hiç görülmemiş midir? Elbette görülmüştür. Yarım saatliğine bile olsa değişen karakterler sabit karakter değildir ve daha sıklıkla değişme ihtimali de yüksektir. Schopenhauer baştan sona aynı karaktere sahip egoistle nerede karşılaştı acaba? İnsan doğasının bu kadar basit olması mümkün değildir. Karakterin homojen bir blok olduğu inancı yüzeysel bir gözlemden ibarettir. Karakter birçok etkenin neticesidir. Yaşayan insanların gözlemleri Kant ve

Schopenhauer'in naif teorilerini alaşağı etmeye yeter. Değişmez karakter mevzusunu bir kenara bırakalım, çünkü zaten ayakta duracak hâli yok.

Şimdi sıra kendini beğenmiş, kendi üzerinizde egemenlik kurabilirsiniz düşüncesine sahip, bunun da çok kolay yapılabileceğini iddia eden ve en az kaderciler kadar ümit kıran teoriye geldi. Özgür irade teorisinden bahsediyoruz.

Eski çağlarda çocuk hiçbir zorluktan sakınmadan ancak sebat etmesi durumunda başarının geleceği perspektifiyle ve ancak sekiz yıllık sıkı bir çalışmayla başarılı olabileceği düşüncesiyle yetiştirilirdi.

1870'ten sonra Fransa'nın "büyük olsun" demekle Büyük Fransa olmadığı gibi biz de işi yaradılışımıza bırakarak kendimize hâkim olmayı sağlayamayız. Ülke çok zor, sebatkâr yirmi yılın ardından ayağa kalkabildi. Aynı biçimde bizim ayağa kalkışımız da sabırla olacaktır. İnsan kendine hâkim olmanın paha biçilmez bir değer olduğunu zamanla öğrenecektir. Hayattan ne istediğimiz, ne olacağımız, hayatta oynayacağımız rol kendine hâkim olmaya bağlıdır. İnsanlardan beklediklerimiz ve insanlara vereceğimiz değer sabırdan geçiyor.

Sebat etmenin ise bir bedeli var. Çalışmaya dair iradeyi oluşturmakla başarma arzusu arasında sıkışıp kalmayan öğrenci var mıdır? Hocalarımız "Siz nasıl isterseniz!" derdi. Hocanın bu ifadesine inanırmış gibi yapardık. Kimse de çıkıp bize onunla nasıl baş edeceğimizi, istemenin nasıl edinileceğini söylemezdi. Doğal olarak kadercilerin çocuksu teorilerine körü körüne inanmak zorunda kaldık. En

azından bizi telkin ediyor, üstelik çaba göstermenin boşuna olduğunu söylüyordu. Bu teorilerin yanlış olduğunu görmemek için kendimizi tembelliğe verdik yavaşça.

Dünya üzerinde tüm değerler gibi ahlâki özgürlük de siyasi özgürlük de uğraş vermeyi ve savunmayı gerektirir. Yoğun uğraşların, sebatın ve de becerilerin meyvesi olacaktır. Özgürlüğü hak etmeyen hiç kimse özgür olamaz. Özgürlük ne bir hak ne de bir olgudur, o bir ödüldür. Mutluluk için en elzem, en büyük bir ödüldür. Bir manzara için güneşin ışığı neyse hayatın tüm olaylarında da özgürlük öyledir. Ayrıca ona ulaşamayan, hayatın tüm güzelliklerinden mahrum kalır.

Elbette özgürlükten kastımız "kendimizi kontrol etmek". Dürtülerimizi, ahlâki duygularımızı ve de kendimizi tamamen kontrol edebilmeyi kastediyoruz. Gerçek özgürlük için kusursuz bir öz hâkimiyet gerekir.

Söylemesi kolay, işimiz zor ve meşakkatli. Cahiller de kendini beğenmişler de başarılı olamaz. Uzun bir çalışmayı ve taktiği benimsemek gerekir. Psikolojiden bihaber, en azından bir bilene danışmadan arenaya çıkmak, satrançta taşların nasıl ilerlediğini bilmeden tecrübeli bir rakibe karşı oynamak gibidir.

Özgür irade savunucuları bir şey ortaya çıkarmadan veya iradi olarak yaratmadan, bir canlıya veya eşyaya doğasında olmayan enerjiyi veremezseniz özgür değilsinizdir derler!

Oysa özgürlüğümüzün tek garantisi psikoloji kanunlarıdır. Bu aynı zamanda kendimizi tanımamızı sağlayan tek araçtır.

Uzun soluklu bir işi isteksiz olarak, sevmeden yapmak, baştan kaybetmek anlamına gelir. Başarmak için işine saygı duyman gerekir. Bakarsan bağ olur ve büyür. Psikoloji kurallarını da düzgün bir biçimde kullanırsanız, sapasağlam bir karara dönüşür. Böylece karıncaya yem olacak bir tohum kasırgalara kafa tutan bir meşeye dönüşebilir.

Özgürlüğümüzü garantiye almak için yapılması gereken tek şey hayata dair bir planımızın olmasıdır. Psikoloji kurallarına ilişkin bilgi ve becerilerimiz bize değişkenleri ve birleşimleri yöneterek seçilen planı gerçekleştirmemizi sağlar.

Bizim irade terbiyesi için özgür olmaktan anladığımız şey özgür iradecilere nazaran belki daha cazip gelebilir. Ancak onlardan farklı olarak bizim özgürlük anlayışımız "bağımlılık" gibi içimizdeki düşmanlarımıza karşı daha ciddi koruma sağlar.

İrade terbiyesi yolunda bize engel teşkil edecek teorilerden kurtulduğumuza göre konumuza geri dönebiliriz.

İKİNCİ KİTAP
KİŞİYE ÖZEL TAVSİYELER

Birinci Bölüm
Mücadele Edilecek Düşman: Cinsel Dürtüler ve Şehvet

I

Mücadele etmemiz gereken iki düşmanımız var; tembellik ve nefse düşkünlük. Kişi tembellik yüzünden kendini tamamen bırakırken ortamın da ahlâki açıdan korunaksız hâle gelmesine sebep olur. Diğer bir deyişle tembellik insanı şehvete iter. Biraz daha ileri gidersek stoacıların dediği gibi ahlâki çöküntü de tembelliğe neden olur.

İhtiras insanın kendini kaybetmesine neden olmaz mı? İhtiras, insanda hayvani dürtülerin coşmasına, gözün kör olmasına, beynin kararmasına sebep olur. İnsanlığımızı, gururumuzu, benliğimizi bizden alır; devam ettiği sürece hayvanlar gibi oluruz. Kısa sürmesi nedeniyle ihtirasın çok da tehlikeli olmadığı düşünülebilir. Ancak etkisi itibarıyla

tehlikelidir. Bunu yer çekimine benzetebiliriz. Bir binanın sağlam olması için mimar yer çekimi kanununu kendi lehine çevirmeyi bilmelidir. Bizim durumumuz için de aynı şey geçerli. Karşıt güçlerden istifade edebilmeyi öğrenmeliyiz. Hatta karşıt güçleri bizim için savaşan güçlere dönüştürebilmeliyiz. Bir gücün bizim yandaşımız mı düşmanımız mı olduğunu nasıl bilebiliriz? Çok basit. Tembelliğe sebep olan psikolojik tüm güçler bize zarar verir, aksi yönde çalışan güçler ise bize fayda sağlar.

Şimdi her şey daha net. Enerjimizi tüketen veya düşüren istekleri azaltmak hatta yok etmek ve canlılık sağlayacak olanları da ortaya çıkarmak gerekir. Devamlılık arz eden bir azmi zayıflatan pek çok sebep vardır. En önemlisi bilhassa gençlerde karşılaştığımız şehvetli hayaller kurmalarıdır ki bu onlarda yalnızlığa da sebep olur. Ardından arkadaş faktörü gelir. Bar, restoran hayatı hüzün getirir, şevkinizi kırar. Tembellerin tembelliklerini örtbas etmek için sıkça kullandıkları bahanelere bir süre sonra akıllı kişiler bile düşmeye başlar.

Burada dürtülerimizden kaynaklanan ve psikolojimize zarar veren durumları inceleyeceğiz. Okul hayatında genç ergen evdeki baskıdan, ödevlerden, rekabet nedeniyle veya sınav endişesiyle düzenli yaşayıp çalışırken hayallere kapılmaya pek fazla zamanı olmaz. Ne zaman ders saatleri azalıp teneffüs saatleri artarsa aksi olur. Maalesef geçmişte özellikle yatılı öğrenciler akşam etütlerinde vakitlerinin çoğunu hayallere, cinsel içerikli düşüncelere dalarak geçirirdi. Liseden mezun olduktan sonra şehirde gözetimsiz, anne baba kontrolü olmaksızın muhtemelen de işsiz güçsüz yaşarken saatlerini boşa harcar, tembellik de olduğu gibi üze-

rine çöker. Bu dönemde bir de fizyolojik değişiklikler artık sona ermiştir. Gencin gelişimi neredeyse tamamlanmıştır. Bundan sonra iş bulma en belirgin stres kaynağı olacaktır. Üstüne üstlük üreme isteği de belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Beaumarchais[12] edebi bir şekilde Cherubin'de bu acı gerçeği işler. Henüz seveceğimiz kadına karar vermemiş, "sevmeyi sevdiğimiz" dönemlerdir. Genç bu dönemde coşkulu, dışa dönük, savurgan, tutkulu bir dönem yaşar. Ama maalesef hayatın bir dönüm noktasına gelmiştir. Bu coşkunun bir yerlere akması gerekir. Bu enerji doğru yere kanalize edilmezse yanlış sapkınlıklara dönebilir. Erdem ile kötü alışkanlıklar arasında gidip gelen Herkülümsü enerji bu dönemde ortaya çıkar. Tercih edilen taraf hangisi olursa olsun çok hararetlidir. Gençlerin çoğunluğu açısından tercih bellidir. Eğitime nefret, içler acısı örnekler, sağlıksız, nefes alınamayan ortamlar, iradeyi zayıflatan, hayalleri körelten çevreler neredeyse oralara takılır. Çabayı bıraktıkları anlamına gelmez çünkü ortada çaba yoktur zaten. Diğer yandan pembe hayallerle yaşadığı bu ortam çalışmaktan daha eğlencelidir ve daha az çaba gerektirir. İş başa düşünce öğrencinin ertesi güne ertelediği gibi, genç de pembe hayallere kapılıp güzelim zamanını boşa harcar. Peki kaç genç gerçekten pembe romantik bir hayat yaşıyor? Sevgiliye yüksek sesle güzel sözler söylemeler hiçbir zaman yeterli görülmez. Hayatın bu şekilde devam etmeyeceği bellidir. Ayrıca on sekiz yaş gençliğinin hayalleriyle karşılaştırılınca bizim romancılarımızın romanları ne kadar da soluk, renksizdir!

---

[12] Pierre Augustin Caron de Beaumarchais, Fransız oyun yazarı, 1732-1799. (Y.N.)

Yıllar sonra ciddi işlerle ilgilenmeye başlayınca içimizdeki şairi, ozanı yitirdiğimizin farkına varırız. Ne yazık ki uzun saatler boyunca kurduğumuz güzelim hayaller gencin daha hayati işlere konsantre olmasına engel olur. Bir kelime, bir öneri, bizi işimizden alıkoymak için yeterli olur. Kendimizi toparlayana kadar bir saat geçmiş olur. Üstüne üstlük odada yalnız başına yapılacak çalışma o kadar iticidir ki isteğimiz kaçar. Pembe bulutlardan aşağı, gerçek hayata inmek çok zor gelir. Oysaki boş hayaller zararlıdır. İşe verilmesi gereken çok değerli saatler bu faydasız alışkanlıkta tüketiliyor.

Zihinsel ve duygusal savurganlığın sebebi hem yüzeysel hem de maalesef aynı zamanda derindir. Derin sebeplerden bir tanesi daha önce bahsettiğimiz fizyolojik değişimden kaynaklanır. Kişinin gençliğe adım attığı zamanlardır. Fiziki imkânlarla çevresel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar yaşar. Lise eğitiminden sonra koşullara uygun olarak evlenmesi için yaklaşık sekiz ila on yıl boyunca çalışması lazımdır. Bizde genç kızların eşleri tarafından "satın alınması" normal görülür ve gençlerin başlık parasız evlenmesi çok da mümkün değildir. Bu durum âdeta onların gençliğini, enerjilerini alır, tüketir. Beklemeyi tercih ederler ve genellikle hesap hatası yaparlar. Ne yazık ki beklemek genç kızın işine gelmez. Çünkü beklemek sağlığını etkiler. Hayat pahalılığı, masraflar vesaire derken avarelikle sonuçlanan bir yol olur.

Böyle bir sosyal gelenek nedeniyle genç erkek otuz yaşından önce evlenemez, fiziksel ihtiyaçları ile kötü alışkanlıklar arasında hayatının en güzel on yılı sıkıntıyla ve bocalayarak geçer. Oysaki bu süreyi çaba göstererek geçiren

çok fazla olmaz ve genellikle boş, saçma, umut kırıcı bir hayat ile gençliklerini heba ederler.

Geç evlilik nedeniyle hayatları kayan genç sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Ne hayaller, sağlıklar, enerjiler çılgınca harcanmıştır! Evlenmenin sorunlu olmasının sebebi zor koşullar konulmasıdır. Ama bu koşullar sadece bu yaşlarda tahammülle kaldırılabilir. Yaşadığımız ve karşı tarafa yaşattığımız hayallerimiz egoist bir beklenti asla değildir. Kendi ve başkaları açısından sağlam bir iş disiplini edinmesini sağlar. Başlık parasıyla evlenmek dezavantajlı olmasına rağmen, duygusal açıdan avantajları vardır. Karı koca birbirlerine karşı sorumluluk hisseder. Böylece kadının önceliği eşinin sağlığına özen göstermek olur. Yemeği yapmak için yardımcı bayan almak istemez. Hazırladığı yemeklerin kendisi ve eşi için sağlıklı olmasına gayret eder. Diğer yandan erkek maddi yükün kendisinde olduğunu bilir. Her anlamda sağlıklı, titiz, becerikli ve sevgi dolu eşini evde bırakıp gider. Eve döndüğünde sevgi, sıkıntılı zamanlarında da teselli bulacağını bilir. Evini mutlu yuvalarda olduğu gibi temiz ve düzenli bulacaktır. Gençler için hastalıklara, kötülüklere karşı beraber göğüs germekten daha değerlisi yoktur. Yaşam ilerledikçe sevgi ve mutluluk artar. Birinin duygusal diğerinin maddi desteğiyle kendimizi geliştirirken, alınan hediyeler ve yeni mobilyalar da tarif edilemez keyif verir, bağların güçlenmesini sağlar. Sade bir şekilde başlayan ilişki yaş ilerledikçe büyür. Uzun süreli çalışmaların ödülü olarak görevler azalır, mutlu bir yaşlılık, sakin bir hayat başlar. Şairin dediği gibi: "...insanoğlu hakkını vermeden çabasız, edinemez huzurlu hayatı tasasız."[13]

[13] René François Armand Prudhomme (Sully Prudhomme), Fransız şair, 1839-1907. (Y.N.)

Erken yaşta evlenmekte tereddüt etmeyelim ama bunun için çeyizden ve başlık parasından vazgeçmek gerekebilir. Bu yüzden eşi ona göre seçmek lazım. Eğitimine devam edip geç evlenen kadınların evde kalma olasılığı daha yüksek olacaktır. Tıpkı bir sera meyvesi gibi hareketsizlik, havasızlık... Korse kullanan genç kızlar hamileliğe uygun olmazlar. Doktorlar uterusun rahatsız edici derecede sıkıştırılmaması konusunda hemfikirler. Daha acısı, yatılı okulda pansiyondayken hazır gelen muhteşem yemekler vardır, yorulmalarını gerektirecek bir durum olmaz; akşam operaya giderler, romantik kitaplar okurlar. Okulu bitirdikten sonra tüm bu rahatlığın hayatından çıkması genç kızın olumsuz etkilenmesine neden olur. Bu sosyetik kızların dünyadaki acılar hakkında ne kadar az malumat sahibi olduğunu tahmin bile edemezsiniz. Ayrıca dünyanın gerçeklerinden uzak, kapalı bir çevrede, modern dünyada yetişmeleri ileride gerçek hayatla karşılaşınca tüm fikirlerinin yerle bir olmasına sebep olur. Kesinlikle işçi ailelerin kızlarından daha az beceriye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Zengin aile kızları için en azından eğitimliler diyebilir miyiz? Ama maalesef! Bu konunun çok abartıldığını düşünüyorum. Sağlam bir eğitim aldıklarını sanmıyorum. Çok bilgiyle yüklendikleri doğru olabilir ancak bu bilgileri yaratıcı fikirlere dönüştürdükleri tartışılır. Uzun zamandan beri kız yetiştirme yurtları genel müfettişliği yapan Bay Manuel'in birçok gelişim raporunda belirttiği üzere "kişisel" bir şeyler ortaya çıkarmalarını pek beklemeyiniz. Biz zihnen çalışan Fransız erkekleri zaten onlardan çok başarılı çocuklar yetiştirmelerini de beklemeyelim. Eğer erkek becerikli biriyse çok fazla eğitim almamış olsa bile düşünen, dürüst, hakkaniyet duygusuna sahip bir hanım daha uygun olacak-

tır. Erkeğin içinde olup da göremediği ilişkileri, meseleleri kadın dışarıdan daha rahat görebilir, değerli fikirlerinin eşiyle dünya arasında bir bağ olmasını sağlayabilir. Detayları kaçıran erkek genelle uğraşırken kadın muhteşem balığı yakalayabilir.

John Stuart Mill, arkadaşları Bain'in aksine Harriet Taylor Mill'den[14] övgüyle bahseder. Ekonomi Politikası isimli kitabında Mill, kadınların pratik fikirlerine methiyeler düzer. Bayan Taylor'un en büyük etkisi şu olmuştur; bir harem dolusu kadındansa akılcı, gözlem yeteneğine sahip bir kadının varlığı düşünür için daha değerlidir.

Eğitimine devam edip evlenme işini öteleyen genç liseden mezun olur olmaz evlenemeyeceğinden fiziksel ihtiyaçlarıyla baş edebilmek için bu dönemi çok iyi değerlendirmelidir. Aksi hâlde taktiksel hatalar yüzünden başarısızlık kaçınılmaz olacaktır.

II

Özellikle on sekiz ila yirmi yaş arasındaki gençler için yazılmış bir kitapta cinsellikten bahsetmemek olmaz. Üstelik dâhi diye niteleyebileceğimiz insanların bile bu konuda ne denli zorlandıklarını biliyoruz. Kant'ın eserinde buna ayırdığı güzelim bir sayfa Fransızca çevirisinde nokta noktalarla dolu! Bu konuda yemek sonrası "saygıdeğer" erkeklerin laubali bir şekilde muhabbetlerini duymanız toplumun bakış açısını çok net olarak görmeniz için yeterli. Ergenliğin verdiği duygusal gelgitlerin cinselliğe dönüştüğü bir gerçek. Karmaşık düşünceler netleşir, arzular eyleme

[14] Harriet Taylor Mill, İngiliz filozof, John Stuart Mill'in eşi, 1807-1858. (Y.N.)

dönmeye başlar ve genç utangaçlığa dönüşen davranışlar sergiler. Daha cesur ve zengin olanlar mesleği kendini satmak olan kadınlara takılır.

Hayat kadınlarıyla ilişkiye girmekten kaynaklanan sonuçlar kimseyi çok fazla endişelendirmiyor gibi. Sağlık açısından son derece olumsuz etkileri vardır; bu ortamlara giden gençler çabuk yaşlanmış gibi görünürler. Çeşitli kas yetmezliği ve bel, omurilik gibi bölgelerde sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Yüzlerinin rengi solar, canlılığı gider. Gözler ferini yitirir, donuklaşır, çevresi mavimsi bir renk alır. Beden âdeta çöker. Yorgunluk belirtilerinin devam etmesi durumunda hayatına kast etmeye başlar. Daha henüz otuzlu yaşlarda, belli belirsiz mide ağrıları çeker, nevralji, kalpte hipertrofi, görme kayıpları gibi sonuçlarla karşı karşıya kalır.

Bu cinsellikten sadece vücut değil, hafıza da nasibini alır. Akıl canlılığını, kıvraklığını yitirir. Baygınlaşmaya, hissizleşmeye başlar. Dikkat dağılır, azalır. Günler kaygısız, tasasız, umursamaz ve iğrenç bir tembellikle akar gider. Çalışmanın verdiği tüm olumlu yönleri kaybederiz. Dolayısıyla hayat tam bir eziyete döner.

Sonunda bedensel keyfin yerini vahşi hisler alır. Yumuşak tepkiler yerine kaba saba hareketler içimizde yer eder. Keyif aldığımız zevkler bu sarsıntılı durumlar nedeniyle mahvolur. Cinsel istek, kısa sürmesi nedeniyle ardında yorgunluk ve iğrenme bırakır. Sonra kişinin ruh hâli genel itibarıyla üzgün ve suratsız olunca doğal olarak gürültülü ortamlar arar. Bu bir kısır döngüdür. Bu sapkınlığın birçok sebebi var. Fiziksel sebebi olduğunu gördük. Acıktığımızda

midenin guruldaması gibi, nefessiz kalınca ciğerlerin tepki vermesi gibi, cinsel organımızda da cinsel sıvılar artınca açıklanması zor olan bir sebeple boşalana kadar aklı meşgul eder ve dengeyi bozar.

Ancak burada midenin eksiklikten kaynaklanan tepkisinin aksine bir fazlalıktan kaynaklanan sorunla karşı karşıyayız. Harcanması gereken bir fazla enerji söz konusudur. Oysaki fizyolojide, bütçede olduğu gibi para transferi yapmak mümkün. Aynı sistem burası için de olası. Fazla enerjinin kaynağı ne olursa olsun arkasından yorgunluk ortaya çıkar.

İhtiyaç olmasaydı çabaya gerek kalmayacak, baş etmesi kolay olacaktı. Ama çevresel faktörler nedeniyle ateşe çomak sokulmuş gibi harlanır, anlık krizler şeklinde ortaya çıkar, dayanılmaz haller alabilir, hatta sapıklıkla, aptalca kriminal olaylarla sonuçlanabilir.

Bu azgınlığın birincil sebebi yeme alışkanlığımızla ilgilidir. Daha önce gördük, neredeyse hepimiz çok yiyoruz. Yemeklerimiz çok fazla ve çok kalorili. Tolstoy'un dediği gibi aygır gibi yemek yiyoruz. Genç tıka basa yiyip yemekten kalktıktan sonra ses tonu, enerjisi yüksek olunca şimdi hummalı sindirim esnasında verimli çalışması ve temel içgüdülerine karşı başarılı olabilmesi mümkün mü siz söyleyin?

Bunlara genellikle uzun süre geçirilen kafelerin sağlıksız ortamlarını veya sınıfın sıcak ortamlarında oturma pozisyonlarını ve kesinlikle cinselliği tetikleyici uzatılmış uykuları da ekleyelim. Kesinlikle diyoruz çünkü sabah uyuklamalarını takip eden uykular iradeyi resmen eritir.

Savunmasız şekilde canavarla karşı karşıyayızdır. Bazıları bu sıcak ortamlarda yapılan çalışmanın verimli olduğunu iddia edebilir ama bu tamamıyla yanlış. Akıl detay kabiliyetini yitirdiğinden en basit fikirler bile ilginç gibi görünebilir. Bunun göstergesi olarak sabah fikirlerimizi kaleme dökelim deyince hiçbir şey çıkmaz; aklın sözde çalışması değersiz, otomatik bir düşünceden başka bir şey değildir.

Otomatiktir çünkü içimizde salıverilmiş mekanik bir canavar gibi içgüdüsel olarak ortaya çıkan arzular, istekler vardır. İstisnasız olarak koyabileceğimiz bir kural olarak yukarıda ifade ettiğimiz gibi genç biri için fazladan yatakta kalınan bir iki saatlik uyku feci hatadır.

Fiziksel sebeplere çevresel faktörleri de ekleyebiliriz. Vasat, karaktersiz, enerjisi düşük, ahlâki değerleri zayıf arkadaşlara takılmak son derece zararlıdır. Maalesef itiraf etmek gerekirse dünyanın her yerinde işe yaramaz öğrenciler mevcuttur. Grubu bulandırırlar, delilikleri gruptaki diğerlerine de bulaşır. Restoranda, özellikle fakültedeki küçük yemek masalarında gürültülü, metotsuz, içi boş konuşmalar olur. Bu sohbetlerden ekstra coşmuş olarak çıkılır, haylaz kaba saba arkadaşın en ufak sapkın düşüncesiyle dolduruşa gelinir. Alem ortamlarına, barlara takılmaya gidilir. Bu ortamlardan çalışma alışkanlığına geri dönüş zor ve zahmetli olur. Bu hâl, gencin dürtülerine, süte katılmış yanlış bir maya gibidir.

Keşke bu çöküntünün tek sebebi bunlarla sınırlı olsaydı, o zaman kolaylıkla baş edilebilirdi. Ama maalesef daha vahimi bahaneler ve toplumsal kabullenmeler bazı taşkınlıkları mazur gösterir.

Yapısı gereği âmâ olan cinsel dürtülerimiz akıldan aldığı yön doğrultusunda amacına yaklaştığı ve ortamını bulduğu an gücü korkutucu bir hâl alır. Diğer yandan cinsel arzular nasıl olursa olsun çekicidir ve doğası gereği kendine dayanak oluşturacak fikirleri kendine çekip bu fikirlerden ilave güç bulur. İkisi arasında sıkı bir ilişki, ilişkiden de öte iş birliği vardır. Öyle ki ikisinden biri zayıflayınca diğeri devreye girip canlandırır. Dolayısıyla birbirlerinin sürekli canlı kalmasını sağlarlar. Bu durum özellikle cinsel eğilimler için geçerlidir. Resimler oldukça büyük bir rol oynar. Cinsel organları çok hızlı bir şekilde uyarır. Cinsel uyarılma gerçekleşince aklı devreden çıkarır. Halüsinasyona varan şiddetli önerilerde bulunur. Başka hiçbir eğilim, resim veya hayalle bu kadar uyarılmaz. Hayal kurmanın cinsel arzulardaki rolü inanılmaz büyüktür. Amaçsız, içi boş bir akıl, içgüdüsel arzulara hizmet etmekten başka bir şeye yaramaz. Bunun kanıtı olarak cinsellik konak bahçelerinde işi olmayan beyefendilerin en belirgin etkinliği oldu. Çalışanlar içinse olması gerektiği gibi yemekte meze.

Zaten zor olan bu savaşta gencin ihtiyacı olan desteği çevresinden alması gerekirken çevresinin tam tersine uyarıcı faktöre dönüşmesi çok acıdır. En ufak yanlış bir manevrada geminin direği ikiye ayrılır ve kontrolü zor olan gemi tamamen cinsel isteklere teslim olur. Gencin iradesi mart ayının havası gibidir. Asla hava güzel diyemezsiniz, görünüşte hava güzel olduğunda bile her an değişebilir. Bir anda esen rüzgarla hava soğuyabilir, buz gibi bir havaya dönüşebilir. Bu yüzden gencin en ufak hava değişimine neden olacak ortamlardan uzak durması gerekir. Ama hem toplumun içinde olması hem de kendini koruması nasıl mümkün olur?

Genç aklını başından alan bir ortam içindedir. Tüm çevresel faktörler aleyhine kurulu gibidir. Düzgün yetişmiş insanların sanatsal ve zihinsel etkinliklerden uzak oldukları, aynı zamanda doğanın gerçek güzelliklerinin değerini bilmedikleri kanısındayım. Nitekim cinsel istek sadece insana mahsus değildir. Aynı zamanda tüm hayvanlarda olduğu gibi cinsel istek uzun süreli özveri, çaba gerektirmez. Hemen ve aniden elde edildiğinde istek söner ve olağan zevkler bizi paklamayacağından kişi daha sapkın zevklere yönelmeye başlar.

Sonuç itibarıyla işin doğrusu buluşmalar, müzik, sahne oyunları vs. cinsel buluşma imkânları sağlamanın bahanesidir. Bu buluşmalar sonrası genç, mütevazı odasına dönünce kafası karışmıştır. Danslar, heyecan dolu akşam, ışıklar ile bomboş odası arasındaki çelişkili durum gencin akıl sağlığına tamamen zararlıdır. Akıl sağlığına bundan daha zararlı bir durum olamaz. Üstelik bu zevklerin zararlı olduğuna ilişkin kimse ona akıl da vermemiştir. Gücü ve hayalleri nedeniyle kabuğundan çıkmak için çaba göstermediğinden gerçeği de görmeyecektir. Oluşturduğu çevre gerçeği görmesine engel olur. Sonra da sakin, huzurlu, özgür hayatının kendisine gittikçe monoton ve sevimsiz gelmesi de kaçınılmaz olacaktır. Kendine gelmek için çaba sarf etmeyecektir. Çünkü aldığı eğitim onun bu tehlikeli durumdan korumak için yeterli değildir. Tam tersine günümüz edebiyatının neredeyse tamamı onun işini zorlaştırırcasına cinselliği över. En değerli romancılarımıza, şairlerimize göre insanoğlunun en kıymetli yönü insanlarla hayvanlar arasında ortak olan içgüdüsel tatmin olma duygusu! Ama anlık bir tatminden bahsediyoruz, üstün bir akıldan veya davranıştan değil!

Carlyle'nin, Thackeray'de en nefret ettiği şey Fransız usulü aşkı hayatın tek varlığıymış gibi görmesiydi, ancak aşk (aşk dediğimiz şey) hayatın sadece kısa bir döneminde yaşanır ve bu kısa dönemde bile daha önemli işlerimizden yalnızca biridir. İşin doğrusu aşka tutulduğunuz dönemlere kimse dönüp bakmak, hatta bahsetmek istemez.

Manzoni[15] ise "okurlarımı aşka davet edecek değilim... Bu dünyada aşk gereklidir ama zaten fazlasıyla var. Aşk için fazladan çaba harcamanın bir anlamı yok çünkü aşk için uğraştığınız zaman yapacak başka bir şeyiniz yoktur. Yazarın okuruna vereceği çok daha değerli ahlâki mesajları olmalı. Acıma duygusu, çocuk sevgisi, hoşgörü, bağışlama..."

Carlyle ve Manzoni'nin sözleri aşk konusunda söylenebilecek en mantıklı ifadeler. Halkın geneline hitap etme endişesi taşıyan edebiyatımızın eğilimi bir yana, işin gerçeği ikinci sınıf edebiyat, öğrencinin kendini tanıma yolunda birçok bahaneler edinmesine ve baştan savunmasız kalmasına neden olur. Bu yalan yanlış hikâyelerin yazarları genellikle doktordur. Bu tarz hikâyelerin acı bir tonla, katı yürekle yazılması bunların son derece çocuksu olduğunu ortaya koyuyor. Fizyolojik ihtiyaç olmasına dayanak olarak hayvanlardan örnek verirler. Birçok hayvanın bu ihtiyacın aksini ispatlayacak özelliği varmış gibi; insanın bu ihtiyacını gidermek için gururunu yerle bir etmesi gerekirmiş gibi. Bu ihtiyaçtan kaç insan kurtulmaya çalıştı? Meşhur bir doktorun eseri şaşkınlık vericidir: "Aşkın insan hayatında çok önemli bir yeri vardır. Belli bir yaşa gelince, hızlıca

[15] Bonghi tarafından, İki Dünya Dergisi, 15 Temmuz 1893, sayfa 359.

yaşlanmaya başlayınca her şeyin boş sadece aşkın kaldığını fark ederiz!"

Bu bölümde bahsedilen şey cinsel aşk elbette, başka bir şey değil. Hayvanlarla aynı olan anlık bir spazm, nasıl olur da doğa, sanat, çocuk, anne baba sevgisine, fakir fukaranın durumunu düzeltmek için harcanan zamana değişilir! Ünlü stilist Renan'ın benzer ifadelerle insanlık namına bir faydası olmamıştır. Vasat bir karakter, çekilmez bir iyimserlik görüşünden çok şey beklememek lazım. Ama sürekli insanların acılarını dinleyen ve neredeyse her gün ölen insanları gören bir doktorun böyle fikre sahip olması anlaşılır gibi değil. Bir defa daha söylemekte fayda var. Bu tarz hayatın sonu olsaydı yaşlılıktaki sevgiyi garipsemez miydik? Yaşlıların insanlığın, daha doğrusu hayvanlığın dışına itilmesi gerekmez miydi? Kabul edelim ki çok saçma ve kabul edilemez bir durum. Üstelik gerçeklikten son derece uzak olan bu fikirlerin bilim insanlarından geliyor olması tedirginlik verici bir durum.

Varlığımızı ve başkalarının varlığını bir inceleyelim. Çiftçilerin, işçilerin birçoğu sağlıklı, hareketli bir yaşantısı olan kimselerdir. Akşam tıka basa yemek yemez, on iki saat uyumazlar. Carlyle'in dediği gibi onlar için aşk sadece bir meze değil midir? Cinsel ilişki aymazlıkların başında gelir. Biliyoruz çünkü onu aleni kılmak için kitaplar, gazeteler bastırılır. Ama bedeli ağır olacaktır! Bu zevklerin onlara hak görülmediği yaşlarda hayat rengini kaybeder, anlamını yitirir. Gücünü yitirmiş, kaba saba olarak anılırlar. Şehvetten kendini alıkoyup çok daha değerli olan politikaya, edebiyata, sanata, bilime, felsefeye gönül vermiş olan Cicero'nun yaptığını tercih etmek doğru olmaz mı?

Cinselliğin hayatta her şey olduğu fikrine eşlik eden bahaneler çok daha canavarcadır. İffetli olmanın sağlığa zarar verdiği söylenir. Oysa fuhşun çok daha fazla hastalığa sebep olduğu bir gerçektir. Bir genci kitapları da olmadan çalışma imkânının olmadığı kapalı bir yere koyduğumuzu düşünelim. Cinsel istekleri belli bir süreden sonra gençte rahatsızlıklar ortaya çıkaracaktır. Ama bu sorunlar sağlıktan ziyade zihinsel olacaktır. Ama aktif, enerjik olan genç için bu aşılamaz bir sorun olmaz. Bir kez daha söylemek gerekirse hesaplar arasında transfer yapabiliriz. Feci sonuçlar doğuracağını bildiğimiz bir sonuçtansa kendini alıkoymak daha doğrudur. Her yıl sayısız hasta çeşitli cinsel yollarla bulaşan hastalıklar nedeniyle sadece Paris'teki iki zührevi hastalıklar hastanesine gitmekte.

1.500 sayfalık hijyenle ilgili koca bir kitapta cinsellikten uzak kalmanın sağlığa zararlı olduğunu yazanlara insanın gülesi geliyor! Zührevi hastalıklar ölümcül olabilirken kendini alıkoymak ise zihinsel dinçlik, harika bir enerji verir. Bağımlılık yapan zevklerden kendimizi alıkoymak bizi daha güçlü kılmaz mı? Psikolojinin temelinde karakteristik özelliği ne olursa olsun iştahtan ne kadar kolay vazgeçiliyorsa o kadar doyum sağlanır demiyor mu?

Düşmanın cüretini ölçmek için düşman kendini gösterir göstermez geriye çekilmek ne garip bir yöntem! Cinsel arzuları yok sayarak bu arzulardan kurtulacağını sanmak insanın kendini tanımamasıdır. Burada yol vermekten kastımız asla hiçe saymak değildir. Şehvetle baş etmenin yolu tüm imkânlarını kullanmakla mümkün. Tıbbi teorileri bir kenara bırakalım. Arzularımızla baş etmemiz gerekiyor. Baş etmenin kolay olduğunu söylemek yanlış olur. İnsanın ta-

mamıyla kontrolü eline almasıyla mümkündür. Toplumumuzda yirmi yaşındaki bir gencin bakirliğiyle alay edilmesi ve erkekliği konusunda ispat gibi görülmesi ne acıdır. Gerçek güç gösterisi, gerçek enerji, kendini kontrol etmek ve iradesine hâkim olmak değil midir? Gerçek erkeklik budur başka bir şey değil; kendine hâkim olmaktır. Dindeki kendine hâkim olmanın cinsel kontrolden geçtiği fikrine katılıyorum. Bu gayretle tüm arzulardan kurtulmak mümkün olabilir.

Başarı elde edilebilir ancak kolay olmayacaktır. Her zaman geçerli olan şey; başarıyı ne kadar istersek o kadar sebatkâr çaba sarf etmek gerekir. Çözümler de nedenler gibi çeşitlilik gösterebilir.

Öncelikle kontrolü kolay olan durumlarla baş etmekte fayda var. Uykuyu dengelemek, yorgun düşünce uyumak, uyanır uyanmaz da kalkmak gerekir. Sabah uykuyu uzatmaya neden olan çok yumuşak yataklardan kaçınmak gerekir. Şayet sabah uyandıktan sonra yataktan kalkmakta zorlanıyorsak sabah saatlerine verilen randevular mecburen kalkmamızı sağlayabilir.

Ayrıca öğrenci yediğine dikkat etmeli, yağlı yiyeceklerden, aşırı etten sakınmalı; alkol zaten bu yaşta uygun olmadığı için uzak durmalıdır. Üniversiteden uzak sakin, temiz havası olan yerlerde oturmalı; çoğunlukla evinde var olan sağlıklı yiyecekleri yemeyi tercih etmelidir.

Uzun süre oturma pozisyonunda durmaktan sakınmalı, ara sıra odasını havalandırmalı ve odanın ısısı da ılık olmalıdır. Akşamları yoruluncaya kadar yürüyüşler yaparken ertesi günün yapılacak işlerini düşünmeli sonra da uyuma-

lıdır. Bu yürüyüşlere hava koşulları ne olursa olsun alışmalıdır. İngiliz bir düşünürün dediği gibi dışarıda olanın aksine içeriden dışarıya bakan için hava her zaman daha yağmurlu ve daha kötüdür.

Ama unutmamak gerekir ki sıkı bir beslenme rejimi yapan ve hijyen kurallarına riayet eden gençler cinsel arzularla baş etme yolunda beden meşgul olacağından zihinsel desteği de bulamayacak böylece kendilerine hâkim olmaları da daha kolay olacaktır.

Akılla tutkular arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz. Tutku yapısı gereği kör olması nedeniyle akıl olmadan hiçbir şey yapamaz ancak aklı dayanak olarak kullanınca tutku en güçlü iradeleri bile yerle bir edebilecek güce ulaşabilir. Bu yüzden akla mukayyet olmak gerek. Genel kural olarak cinsel arzularla direkt baş etmeye çalışmak tehlikelidir zira karşı koymak için bile olsa düşündükçe aklımıza gelmesi bile onu güçlendirmeye yeter. Cesur olup kaçmak gerek. Akıllıca savaşmamız lazım. Doğrudan savaşmak baştan kaybetmek demektir. Büyük başarılar için bir meseleyi sürekli düşünmek gerekirken cinsel arzularla baş etmek için ise hiç düşünmemek gerekir. Hatırlatıcı fikirler ile bağları koparmak şarttır. Akılda pusuda yatan düşünceleri uyandıracak resimlerden kaçınmak lazım. Hatırlatıcı romanlardan, hikâyelerden, gazetelerden sakınmak gerekir. Diderot'nun bir sayfasını okumak şiddetli afrodizyak bir ilaç almak gibidir. Cinsel içerikli resimlere bakmaktan sakınmalı çünkü akıldan çıkarması oldukça zordur. Cinsel muhabbetler edilen ortamlardan ve arkadaşlardan uzak durmak gerek. Kendini kaptırmamak için tüm detaylarına kadar öngörülü davranmalıyız. Şehvet başlangıçta henüz cılızdır, güçlü

değildir. Başında akıllıca davranırsak kovabiliriz. Ama bırakır da resimlerin canlanmasına izin verir, paylaşır, zevk alırsak geç kalmış oluruz.

İşte bu yüzden doğru çözüm akıllıca olmalı. Akıl sürekli meşgul edilirse cılız cinsel dürtüler örtbas edilmiş, zayıf biçimde irademiz sınırında kalır. Kendine dayanak bulamaz. Tekrar şans bulma ihtimali boş kalmamız durumunda mümkün olur. İşte bu yüzden tembellik ahlâksızlıkların anasıdır. Akıl boş kaldığında hayaller işlemeye başlar ve dürtüler yerleşir. Dikkat yoğunlaştıkça alevlendirir, güçlendirir. İçten içe cinsel dürtüler uyandıkça kabarır, canlanır, aklı istila eder ve nihayet meydan hayvani duygulara kalır.

Aslında korkusuzca söylemek gerekirse tembel, haylaz beyler akıllarını boş bırakmaları neticesinde heyecanlı eğlenceye ihtiyaç duymaları sebebiyle de cinsel arzularının kurbanı olacaklardır. Bu heyecanı, enerjiyi verimli ve sağlıklı olarak iş ortamına aktarmamaları durumunda feci son kaçınılmaz olacaktır.

Bu nedenle sadece aklı meşgul etmek de yeterli değildir. Aklın verimli bir şekilde işin mutluluğuyla meşgul edilmesi gerek. Aklın dağınık bir şekilde işlerle meşgul olması hiç keyifli olmayacaktır. Doğal olarak tepki verecek ve sonuçta tembellik duyguları açığa vurulacaktır. Sadece metotlu ve devamlı bir çalışma aklın güçlü ilgi duymasını ve sürekli keyif almasını sağlayacaktır. Dağa tırmananların zirveye yaklaşırken duydukları sevinç gibidir.

Canlılık ve mutluluk veren işimize bir de yukarıda belirttiğimiz enerjik etkinliklerimizi de ekleyince geriye

ergenlik dürtüleriyle baş etmek için belirlenecek hedefler kalacaktır. On sekiz ila yirmi beşli yaşlarda doğaya, dağa, ormana, denize, güzel olan şeylere, sanatlara, edebiyata, bilime, tarihe yönelmek yeterli olacaktır. Bunlara alıp başını yeni yerler keşfetmeyi de ekleyebiliriz. Böyle bir seyahat gence başarma duygusunu tattıracak, çok faydalı olacaktır. Zihinsel ve duygusal anlamda ona çok büyük değerler katacaktır. Başarısızlıklar ona tekrar çaba sarf etmeyi, zorlukların üzerine gitmeyi öğretecektir. Hayatta mutlak başarı her zaman söz konu değilse de verilen mücadelenin sonunda kalbin rahatlaması başarı adına kâfidir.

III

Öğrencinin hayatında baş gösteren cinsel dürtüleri iki türlü incelemeliyiz. Üniversite öğrencisi farklı bir şehirde bulunması halinde ahlâki açıdan denetimsiz, vasat bir ortamdadır. Özellikle birkaç büyük şehirde böyle. Ayrıca birçoğu pozitif enerjilerini ve ruhlarını aşırılıklara kaçmaları nedeniyle kaybederler. Kimse onları uyarmaz, yeni özgürlüklerini hazmedinceye kadar da zaman geçiverir. Boş işlerle meşgul olmamaları gerektiğini kimse söylemez, çok sonra zamanını haybeye harcadığını fark eder.

Restoran, bar arkadaşları ona akıl verecek durumda değildir. Birçoğu metresleriyle yapmacık bir ilişki içindedir. Bunu kısmen gösteriş için yaparlar çünkü aslında olmadıkları, özenilen sosyal çevreyi abartırlar ama pahalıya mal olduğunu da fark ederler.

Akıllı ama kaba saba bayanların kaprislerini, saçmalıklarını, ruh hâllerini, para harcama isteklerini tatmin etmek zorundadırlar. Karşılığında ise fiziksel tatminden başka bir

şey almayacaktır. Birçok genç bu tür ilişkileri sadece hava atmak için, beraberinde dolaştırmak için yanlarında tutarlar. Şayet sadece "alışveriş için" yanlarında dursalardı sekiz gün dayanamazlardı.[16]

Burada bakış açısında bir sorun var. Terazinin bir tarafına maddi zevkleri ve içi boş keyifleri koyalım, diğer tarafına ise mahrum kalınan sabah çalışmaları yerine gün içindeki rahatsızlıkları, fiziksel çöküntüyü ve diğer saçmalıkları koyalım. Boşa geçen seyahatleri, harcanan paraları, sonradan ödenmesi gereken faturaları, olgun yaşlar gelince hissedilen pişmanlıkları, üzüntüleri, akıp giden zamanı düşünün.

Tek bir çözüm var, tehlikeden uzak durmak. Eğer bunun için çok geç ise kesinlikle ilişkiyi bitirip ortam değiştirmek, etkileyen arkadaşlardan uzaklaşmak, hatta ev değiştirmek, mahalle değiştirmek gerekebilir. Kendimizle ters düşen tüm yaşantılardan zihinsel olarak, sözel olarak, fiili olarak uzak durmalı; bilhassa sınav öncesi "cezbedici zevklerden" uzak durmak şarttır.

On beş gün boyunca öğrenciden değerlendirme yapmasını isteyelim. Geçici hevesleri bir sütuna yazalım. Diğerine de bunların sebep olduğu sıkıntıları ve ruh hâlimizi... Sonucu görünce çok şaşıracaksınız. Günlerin, haftaların, hatta ayların nasıl boşa gittiğini kendi kendine fark edecek, sözüm ona eğlendiğini sandığı zamanın aslında can sıkıntıları, iğrençliklerle dolu olduğunu görecektir.

---

[16] Maxime du Camp, Edebi Metinler, 11.Bölüm: Alaca Karanlık, Gece Tavsiyeleri, Hachette, 1893.

Yanılgı bilinçaltından kaynaklanır, telkin mekanizması gerçekleri görmezden gelir ve yerine yalan yanlış şeyler koyar. Bu uyduruk hevesler insanların bilinçaltında yatan beklentileridir ve naif bir şekilde bunların olacağını zannederiz. Aslında bir saniye bile zihnimizde yeri olmaması lazım. Hayal kurma gücümüz bu durumda o kadar büyüktür ki gerçekleri görmemiz mümkün olmaz, kapsama alanının dışında kalırız. Kadınlarla ilgili zevkler olunca bu uyduruk durumlar gençte inanılmaz boyutlara ulaşabilir. Tekrar etmek gerekirse kaprislerle dolu, donuk, boş beyinlerle geçirilen tüm zamanlar israf olmakla birlikte ahlâksızca geçirilen zamanın güzel geçtiği sanılır. Tekrar tekrar söylemekten gocunmadan parayı, zamanı aptalca harcadığımızı ve ardından da zihnin boşuna yorulduğunu bilelim. Kaçırdığımız gerçek zevkleri, gezebileceğimiz müzeleri, okuduğumuzda bize muhteşem fikirler katacak kitapları düşünelim; zekice sohbetleri, arkadaşlarla güzelim yürüyüşleri unutmayalım. Zevküsefayı takip edene düşense mutsuzluk, mutsuzlukların da en acısı olsa gerek...

Tatilde gezip dolaşabileceğimiz Pireneler'deki, Alpler'deki, Bretagne'daki kaçırdığımız yürüyüşleri düşünün. Birkaç geceliğine zamparalıkta harcanan parayla Hollanda, Belçika, İtalya veya Ren Nehri boyunca bir tatil yapılabilir. Yirmili yaşlarda yapılan bu seyahatlerin ilerleyen yaşlarda, sıkıntılı günlerde ne denli güzel hatıralar olarak canlanacağını bilmekte fayda var. Kaçırdıklarımızın arasına paha biçilmez, satın alınamayan güzel sanatları, seyahati vs. uzun kış gecelerinin gerçek hayat dostları olan kitapları, heykelleri, tabloları da ekleyelim.

Kendini beğenmişlik, kendini gösterme peşinde olmak eziklik göstergesidir. Çalışarak başarmanın verdiği onurun yanına yaklaşamaz. Öğrencinin sözüm ona "eğlenceleri" aslında son derece monoton, verimsiz, üstelik içi boş, aptalca işlerden ibarettir.

IV

Fuhşun sebep olduğu sosyal sonuçlar içler acısıdır. Ne kadar üzücü bir hayattır. Genç adam için sözüm ona "pembe hayatı" onu ahlâki açıdan çöküntüye götürecektir; büyük sağlık sorunları doğuracak, yıllar boyunca olumsuz etkilerini maddi ve manevi görecektir. Aklı başında her genç bu durumdan kurtulmak isteyecektir.

Cinsel dürtülerin sebep olduğu başkaca patolojik durumlar da var. Görünen o ki bunlar dejenerasyon kaynaklı rahatsızlıklar ve tedavi edilmesi gerekir. Hiçbir bahane bu çirkin alışkanlıkları örtmek için sebep olmaz. Böyle nevroz durumlara yakalanan genç kendiyle baş başa kalır. Bu da baş etmeyi zorlaştırır. Kolay değildir ama üstesinden gelmek mümkündür. Burada yapılması gereken "hesaplar arası" transfer yapıp bütçedeki fazla enerjiyi başka hesaba aktarmaktır. Tüm bunların sebebi aklın boşta kalmasıdır; aklı meşgul etmek gerek. Halkın arasına karışarak veya işe konsantre olarak enerjimizi başka yere yönlendirmemiz lazım. Köpek havladığı zaman yaptığımız gibi, ne kadar ilgilenirsek o kadar havlar. Tekrarlamak gerekirse ahlâksızlıkların sebebi akıl aylak kaldığında dürtülerin gelip yerleşmesidir. İlacı da bir kez daha metotlu, verimli, mutlu, enerjik bir hayat tarzı ve çalışmadır.

İkinci Bölüm
Mücadele Edilecek Düşman:
Kötü Arkadaşlar

Çalışmayı tehdit eden büyük engeller hakkında söyleyeceklerimiz bittiğine göre sıra ikincil derecede sorun teşkil eden düşmanlarda. Doğal olarak seçtiğimiz arkadaşlara dikkat etmeliyiz. Arkadaş dediğimiz figürün arkasında geleceğimizin en azılı düşmanı olabilir. Öncelikle maddi durumu iyi olan ailelerin çocukları gelecek kaygısı olmayışı ve değerler eğitiminin eksikliğinden dolayı gençliklerini boşa harcayıp sonra da yaş ilerledikçe çalışanların işiyle alay edip küçümserler. Bunların dışında daha azılı bir grup daha var ki kendileriyle kolejde karşılaşırız. Onlar daha baştan yenilgiyi kabullenen, işten kaçan pesimistlerdir. Tüm ezik karakterler gibi kıskanç, kendini beğenmiş ve hasettirler. Bunlar kendi türlerinin enteresan bir koludur; sabırlıdırlar, durumları süreklilik arz eder. Sanki umut kırmak için yaratılmışlar; tüm anları depresyonla dolu gibidir. Eksiklikleri belli bir süre sonra kendilerine büyük zararlar vermeye başlar. Eksikliklerinin farkında olduklarından başkalarının da çalışmasına engel olurlar.

Bir diğer tür ise sadece tembeller... Bara davet ederek seni işinden alıkoyacak, tembelliğe teşvik edecektir. Fransız öğrenciler gelenekleri gereği daha serbest olmaları nedeniyle Alman öğrencilerden farklı olarak alkol tüketmekte daha rahattır. Özgür olmaları özgüven de getirir. Ancak bu özgürlüğü abartırlar. Büyük bir şehirde yalnız kalmaları

durumunda bağımlılıklarını yanlarında götürürler. Yirmili yaşlarda kendini beğenmiş tiplerin düşüncelerine uymaya kalkarlar. Yani içi boş ama kanaat lideri olan arkadaşlara uyum sağlamak zorundadır. Bunların güçsüz karakterleri de etkileme gibi bir özellikleri vardır. Yanlarına gelenlerin hayatlarını etkilerler. Otoritelerinin gücü kendilerine körü körüne uyan öğrencilerden gelir ve gün geçtikçe güçlerine güç katarlar. Onların da hayatlarını, akıl sağlıklarını tüketirler. Köle gibi peşinden gidip taklit edenler olur. Chesterfield[17] "Sadece kendi başlarına kalsalar, bu kadar ahlâksızlığa yeltenmezlerdi" diye düşünür. Aynı şekilde bu gençlerin mutlulukları içi boş bir parıldamadır. Tıpkı karanlıkta belli belirsiz yanan çürük odun gibi olduğunu söyler aynı yazar. Kendine gerçekten hâkim olan genç bu arkadaşların fikirlerinin, önerilerinin eziyet ve tehlike içerdiğini bilir. Kibarca ama kararlı bir şekilde arkadaşlarının taleplerini reddeder. Aklı başında genç, arkadaşlarının düştüğü komik durumlara düşmez ve onların çalışmayla ilgili yerici, saçma muhabbetlerine izin vermez. Çünkü birçoğunun kendi hayatını bile şekillendiremediğini ve tıpkı cansız bir oyuncak gibi girdabın içinde olduklarını bilir. Onlarla konuşurken ruh sağlığı doktorunun aklı yerinde olmayan hastasını dinlediği zaman söylenene çok fazla inanmaması gibi dinlemelidir. Ne yani bana karşı ön yargıları olacak diye, onların sevgisini ve hayranlığını kazanacağım diye verimli çalışma mutluluğuna, sağlığıma, özgürlüğüme mi değişeceğim onları! Mutluluklarının yorgunluktan, kuru gürültüden ibaret olduğunu biliyorken onların saçmalıklarına mı katılayım? Konuşmaların kendilerini haklı çıkarmaya varacağını

[17] Philip Stanhope, Chesterfield Lordu'nun Oğluna Mektupları, Eylül-Ekim Mektupları, 1748.

bildiğim için onların muhabbetlerine asla girmem, boyun eğmem. Yalnızlığı bin kere tercih ederim. Yığınlardan kaçıp sakin, temiz, nezih bir ortam oluşturmayı tercih ederim. Hatta bana bir şeyler katacak öğretmenlere yaptığım çalışmaları göstermekte, hedeflerimden bahsetmekte, akıl hocası olmalarını sağlamakta fayda var. Barda, kafede takılmak yerine müzelerle, gezintilerle veya faydası olacak birkaç gerçek arkadaş sohbetleriyle ilgilenmek gerek.

Öğrencinin arkadaş gruplarına karşı tavrı sempatik, sevecen olmalı. Onlar yurtta kalıp çalışmak yerine kafelere takılsınlar. Vasat ortamlarda kalacakları kesin. Daha iyi ortamlara da takılabilirler. Aslında kafeye takılmaktan daha büyük tehlike küçük alışkanlıkların köklerini içimize salıp faaliyetlerimizi istila etmesi. Tıpkı Gulliver'in Lilliputlular tarafından yere minik kazıklarla çakılması gibi... Öğrenci arkadaşlarına uyarak yavaş yavaş onlara bulaşırsa onlara dahil olmanın bedeli de temiz hava yerine sigaralı ortamlar ve atalet olur.

Diğer bir tehlike ise dikkatin dağılmasına ve gücün tükenmesine neden olan gazete ve dergi yığınlarıdır. Zihin tıpkı dışarıdan alınan uyarıcılar gibi bir akut uyarı alır. Ama bu iki kat daha zararlıdır. Çünkü uyarıcı olarak başlı başına zaten zararlıdır; ayrıca işe yaramaz olması nedeniyle ikinci defa zararlıdır. Gazeteleri okuduktan sonra sinirlenmeyen var mıdır? Ayrıca gazeteleri okuduktan sonra yaşanan zihinsel yorgunluğu verimli ve ciddi bir çalışmayla karşılaştırınca gereksiz bir yorgunluk olduğu aşikârdır.

Kendinize hâkim olmak kaydıyla, alışkanlık haline gelmemesi, aklı meşgul etmemesi kaydıyla öğrenci evinde

faydalı eğlenceler, öğütleyici muhabbetler yapılabilir. Tercih edeceği bir arkadaş çevresiyle olmasına özellikle özen göstermek gerekir. Önemli eserlere ulaşımı kolaylaştıran matbaanın akıllı zekâların kendilerini bulmasını sağladığı gibi arkadaş çevreleri de kişiyi yanlış tercihlerden alıkoyan birer karakter olabilir. Kendince onlar arasından gönlüne göre arkadaş seçimi sağlanır. Bu arkadaş grupları olmasaydı arkadaş tercihi şansa bağlı kalırdı. Öğrenci toplulukları yüksek karakterlerin ve şahsiyetlerin buluşmaları nedeniyle benzerlikler ya da zıtlıklar oluşturur. Bu da daha sonra ele alacağımız üzere öğrencinin eğitiminde önem arz eder.

Öğrencinin sosyeteye takılması kolay olmamakla birlikte bunun tek faydası ayrıcalıklı hissettirmesidir. "Sosyete" diye ifade ettiğimiz şey, özellikle taşrada ne akıllı ne de karakter sahibi insanların oluşturduğu bir sosyete değildir. Ahlâk yerle birse, kendini beğenmişlik kol gezer, para da her şeyi mümkün kılar. Din gibi paraya tapılırsa öğrenci buradan kendine ancak vasatın altında pay çıkarabilir. Burada kanaatkâr olunmasını bekleyemeyiz. Aklın, karakterin üstün tutulduğu bir ortam olmadığı kesin. Böyle bir sosyetik, kültür eksikliği nedeniyle son derece ön yargılıdır. Aptallık bulaşıcı olduğu için de gencin bundan etkilenmesi uzun sürmeyecek, aklı karışacak ve daha da kötüsü acıma ve adanmışlık duygusu ile hakkaniyeti körelecektir. Bu çevre onu kariyer planlarından alıkoyacaktır. Yaşama nedenlerinden alıkoyarak heyecanını yitirmesine neden olacaktır. Onlardan biri olunca Marivaux'nun dediği gibi "sadece seyreden, dinleyen ama asla düşünmeyen" tıpkı penceresinden dışarı bakan biri gibi olacaktır. İlgisizlik, gelecek kaygısının olmaması genci hayattan koparacak, benliğini

yitirecek; oldukça can sıkıcı, monoton, isteksiz ve yorucu bir hayata savrulacaktır.

Konuşulanlar zekice ve eğitsel olmadığından muhabbetler sarmayacak, genç kendini böyle bir ortamda yalnız hissedecektir. Sadece zaman yönünden değil, ahlâki açıdan da kaybetmeye başlayacaktır.

Üçüncü Bölüm
Mücadele Edilecek Düşman: Tembellik Bahaneleri

I

Tembellik tüm keyifler gibi kendini meşrulaştırmak için aklın onayını ister. Birçok insanın bu eğilimleriyle baş etme isteği olmadığından sadık bahanelerimiz, deyimlerimiz destek çıkmaya hatta tembelliği yüceltmeye kalkışır.

Kitapta ele aldığımız ve "karakterin doğuştan değiştirilemez olduğu" tezini sonsuza dek çürüttüğümüzü düşünüyorum. Bu naif teoride kelimelerin insanı ikna etmedeki gücünden bahsettik. Üzerinde daha fazla durmaya gerek yoktur sanırım. Ancak bu tezin ürkekliğimize, tembelliğimize yaptığı katkıyı hatırlatmakta fayda var. Bu katkının gücü kendimizi geliştirme yolunda verdiğimiz mücadelenin uzunluğundan kaynaklanan sinir harbinden geliyor olabilir.

Bu teori tembellerin kendilerine destek olsun diye uydurdukları deyimlere benziyor. Eski bir hikâyede "şeytan, ikna edebilmek için farklı yöntemler geliştirir" der. Tembeller için çok fazla yönteme gerek yok. Acımasız şeytanın, oltasının ucuna taktığı yemin büyüklüğüne göre her seferinde yeme atlayan olacaktır. Bu durumda savunmasız zaaf kendini aklamak için aldatıcı bile olsa öneriyi kabullenmekte zorlanmayacaktır.

Üniversite öğrencilerinin genel bir şikâyeti var. Özellikle maddi destek sağlaması amacıyla özel ders veren, etüt hocalığı yapan gençler zamanın yetmediğinden şikâyet ederler. Oysaki zaman daha önce söylediğimiz üzere planlı kullanılması durumunda yetecektir. Zihinsel anlamda günde birkaç saat tekrar yeter. Bu tekrarlara notları temize çekme, malzeme hazırlama, düzenleme, boşu boşuna kaybedilen zamanların da eklendiğini düşününce yeterince zaman kalacağına emin olabilirsiniz. Ayrıca avukatlık, doktorluk, öğretim görevliliği gibi özünde rutin olmaktan uzak meslekler bile daha önce de söylediğimiz gibi zihin olarak rutine bağlarlar. Birkaç yıl sonra öğretmen derslerini ezberlemiştir; avukat ve doktor istisnai birkaç durum haricinde özel durumla karşılaşmaz. Böylece en üst düzey görevlerde bulunan meslek erbabının bile belli bir süreden sonra farkına varmadan, kullanılmaya kullanılmaya üstün yeteneklerinin paslanmaya başladığı, sorumlu oldukları alanların dışına çıkamadıkları görülmektedir. Öğretim görevlisinin yorgunluğu zihinsel bir yorgunluk değildir. Aşırı konuşmaktan kaynaklanan birtakım sınırlı kasların verdiği yorgunluktur. Bu sınırlı kas yorgunluğu genel bir yorgunluğa sirayet eder, zihinsel aktiviteye engel bir durum asla değildir.

İşin gerçeği, sorgulandığında birçoğu çalışmak için üç dört saat zamanlarının olduğunu kabul ederler ama bu iş için en az altı saate ihtiyaçları olduğunu ifade ederler. Bu yüzden hiçbir şey yapmama gerek yok diye düşünürler. Ben de size o zaman günde sadece üç saat çalışın diyorum. Bakın göreceksiniz; günde üç saat çalışmayla altı ay sonraki verim mi yoksa günde altı saat çalışmayla üç ay sonraki verimi mi daha faydalı olur? İş miktarı aynı ama sonucun

farklı olacağı kesin. Gottfried Leibniz'in dediği gibi "beynimi parlatacağım diye ne kadar aşırı çalışırsanız, o kadar köreltirsiniz."

Başka bir tembel türü ise zamanın sorun olmadığını kabul eder. İsteksiz olunca işe başlamaya gerek olmadığını söyler. Akıl yoğun ve yorgunken iş verimsiz olacağından işe koyulmaz. "İşe koyulmanın" çok fazla zaman almasından dolayı kendilerine zaman kalmadığından şikayetçi olurlar.

Uyku derin olsa bile on beş dakikalık çabayla "işe koyulma" havasına girmek her zaman mümkündür. Sabahın uykulu hâllerinden kurtulup çalışmaya koyulan, en azından akşam çok kötü bir gece geçirmemişse çalışmasından verim alamayan öğrenci hiç görmedim. Zihin çabuk açılır, uyuşukluk aslında istektedir, zihinde değil.

II

Tembelin tüm bahanelerini sıralamak mümkün değildir. Ancak özellikle çalışmak zorunda olan üniversite öğrencilerine adanmış bir kitapta en belirgin bahanelerinden bahsetmekte fayda var.

İş imkânları açısından gözde üniversitelere gitmeden özellikle büyük şehirlerde iş bulunamayacağı iddia edilerek çalışan öğrencinin hevesi kırılır. Fransa'da sadece Paris'te iş var denir. Özellikle tecrübeli insanların buna benzer ifadeleri çok acıdır.

Bu ifadelerde çok küçük de olsa bir gerçeklik payı var ancak kim söylerse söylesin bu iddia yanlışlıklarla doludur. Çünkü şu gerçekler de yok değil; birçok büyük düşünür, fikirlerini yalnız oluşturmuştur. Bunlar arasında Descartes,

Spinoza, Kant, Rousseau, Darwin, Stuart-Mill, Renouvier, Spencer ve Tolstoy'u sayabiliriz.

İşin gerçeği Paris'te yaşamak, zihnî çalışmayı gerçekleştirmek için olmazsa olmaz bir durum değildir. Şu bir gerçek ki mesleki açıdan becerilerinizi ortaya koyarak tatmin olmak sadece Paris'te mümkündür. Merkezileşme politikaları yüzünden tüm dikkatler Paris'e çevrilmiş durumda. Ama kişinin becerisi Paris'in bu ayrıcalığıyla bağlı değildir.

Ek olarak tıpkı bir katilin tanınmış olması gibi, bir yazarın yüz yıllarca eserleriyle bilinmesi gibi Paris de büyük şöhretler çıkarmanın mekânı olmakla birlikte bu meşhur çalışmaların oluşumu için olmazsa olmaz değildir.

Fizikçiler, psikofizikçiler için laboratuvar açısından Paris mecburiymiş gibi bir düşünce hâkim. Ancak bu doğru olsaydı, üniversiteler veya fakülteler fiziki imkânları oranında başarılı olurdu. Oysa imkânları yeterli olmayan üniversiteler Alman doğa bilimci Ernst Haeckel tarafından ortaya atılan "üniversitelerin bilimsel buluşları büyüklükleriyle ters orantılıdır" kuramına yeni bir bakış kazandıracaktır. Bilimde diğer alanlarda olduğu gibi açık fikirlilikle, inisiyatifle, araştırma ruhuyla, küçük bütçelerle büyük işler yaratmak mümkün. Diğer yandan muhteşem laboratuvarlarda uyuşuk beyinle verimsiz de kalabilirsiniz. Önemli olan, büyük işler başarma heyecanına sahip olmaktır. Laboratuvar sadece var olan fikirlerin kontrolü için gereklidir, bu fikirleri elinizdeki malzemeler ortaya çıkarmaz.

Bilim dışında tarihin de nerede bulunursa bulunsun materyale ihtiyacı vardır ama felsefe, edebiyat, tarih felsefesi ve bilim alanlarından matematik, botanik, zooloji,

tabiat kimyası, jeoloji gibi alanları icra etmek için büyük şehirde yaşamaya gerek var mı? Beceri, materyaller arasından doğru olanı tercih etmeyi gerektiriyor olabilir ancak yaratıcı insanın farkı toplanan verileri bilgiye dönüştürme ve hayata tatbik etme çabasında belli olur. Bu da kütüphanede zaman harcadıktan sonra konular üzerine odaklanıp, düşünmekle mümkündür.

Koca kütüphaneler bile buna yetmez. Bizi ilgilendiren olaylara ilişkin atalarımızın söyledikleriyle yetinerek kendi kendimize düşünmekten vazgeçtik. Hiçbir şey zihinsel etkinliğin zayıflamasından daha hızlı güç kaybetmez; biz de kendimiz çaba gösterip araştırmak yerine hazıra konmayı tercih ederiz. Bu sebeple neredeyse her zaman yaratıcı fikirler üretebilmek, yaşadığımız yerin zenginliğiyle ters orantılıdır. İşte bu yüzden hafıza kapasitesi yüksek olan gençlerin başarı oranı hafızası zayıf olanlara nazaran daha düşük olur. Kısıtlı hafızası olan imkânlarını verimli kullanmaya çalışacaktır. Daha fazla tekrar edeceği için bilginin daha kalıcı olmasını sağlayacaktır. Ayrıca kazaya uğramamak için sadece olması gerekli bilgileri seçecektir. Temel ihtiyaç olan bilgilerin kendi içinde organizesi de daha kolay olacaktır. Bunu dağınık ve kalabalık bir askerî birlik yerine tam teçhizatlı elit bir askerî birliğin durumuna benzetebiliriz. Büyük kütüphanelere ulaşımı olmayan sadece ihtiyacı olan kitapları tutacak, onları okuyacak, düşünecek, eleştirecek, eksiklerini daha iyi görecektir. Ve bunları tek başına yapıyor olması da zihinsel anlamda büyük bir nimet.

Bunun için sakin bir çalışma ortamı şart ve bu yer Paris olamaz. Kasaba sakin olmanın yanı sıra temiz ve sağlıklı bir ortam sağlayacaktır. Evin penceresinden bakınca fabri-

ka ve ev bacalarının gökyüzüne uzandığı bir ortamda insanın sağlığı da çalışma şevki de zarar görür. Üstelik Paris'te ancak büyük şehirlerde görülen huzursuz bir koşuşturma olur. Etrafınızda kaynayan bir şeyler varmış hissi insanı ilaveten olumsuz etkiler. Gün geçtikçe bu karmaşanın içinde kendinizi kaybedersiniz.

Küçük şeyler bile sürekli dikkatinizi dağıtacaktır. Moda olduğu için bu ortamlardan kendimizi alıkoyamayız. Sağlıksız iş ortamını da eklersek bu durum daha da çekilmez bir hâl alır. Zihnen çalışanların bulundukları ortamdan ne kadar etkilendiklerine ilişkin Huret'in edebi gelişim[18] üzerine yayımlanan eserinin okunmasını tavsiye ederim. Stresli, kalabalık ortamlarda gençlerin dip dibe yaşamalarından dolayı mutsuzluklarına şahit oluruz. Ayrıca tarlalardan, ağaçlardan uzakta, bir binanın daracık bir dairesinde oturmanın gence ne katacağından çok şüpheliyim.

Kimse gelip de bize Paris yaşantısından bahsetmesin çünkü çok iyi bilirim. Ücra bir kasabada çağın en ileri gelen kişileriyle iletişim kurmak mümkündür. Onların kitaplarını almam yeterli olacaktır. En değerli bilgilerini kitaplarına koyarlar ve toplum içinde çalıştıkları konulardan bahsetmeyi pek sevmezler. Şehir hayatı ise onlar için bir kaçamak olabilir. Gençlerin bu kişilerle münasebetlerinden elde edecekleri yarar zayıf olabilecekken eserlerini okuyarak fayda sağlamaları daha mümkündür. Bu tür ilişkilerin yetenekli ve azimli gençlere en büyük faydası başarılı bir çalışmanın neticesini canlı canlı görüyor olmaktır. Bundan yararlanabilenlerin ise azınlık olduğunu söylemek gerekir.

---

[18] Jules Huret, Edebi Gelişim Araştırması, Hachette, 1891.

Paris'te yaşamanın küçümsenemeyecek tek avantajı şehirdeki güzel sanatlardır. Müzik, resim, heykel, hitabet gibi sanatsal etkinlikler birçok taşra şehrinde eksik olabilir ancak oralarda da zihnî çalışma imkânı açısından sayısız fırsatlar sunulur. Zaten taşralı olmak köyde, kasabada oturmak anlamına gelmez. Paris'te yaşayıp taşralı olabilirsiniz. Manası da yüksek zevklerden uzak olmaktır. Taşralı olmak anlam itibarıyla boş dedikodularla ilgilenmek, sadece yemek, içmek, yatmak, para kazanmak gibi şeylerle meşgul olmaktır. Sigara içmekten başka zevki olmayan, iskambil oynayan, kendi akıl seviyesindeki insanlarla oturup kaba saba espriler yaparak gülen kişiyi kast eder. Ancak doğa sevgisi olan, büyük düşünürlerin eserlerini okuyan genç, sırf taşrada bulunmakla bu sıfatların hiçbirini hak etmediğini bilir.

Büyük şehirlerden uzaklaşmak için daha hangi nedeni sayalım? Bazı yazarlar küçük şehirleri manastıra benzetirler. Doğrusu sükûnet, sakinlik açısından benzerdir. Sürekli çevreden etkilenmeden düşüncelerimizi olgunlaştırabiliriz. Kafanız rahat olur, iç dünyanızda yaşarsınız. Düşünmekten mutlu olursunuz. Sükûnet içindeyken en derinlerdeki düşüncelere ulaşmak mümkün olur. Fikirlerimiz git gide gelişir, olgunlaşır ve amaçlarına göre netleşir. Hatıralarımız yeniden canlanır. Şehirde yavaşlayan, ket vurulan beyin burada kendine gelir, hızına kavuşur. Geceleyin günün yorgunluğunu atar, ertesi güne zinde başlarız. Ormanda temiz havayı teneffüs etmek bu mutlu anların sonsuza dek hafızada kalmasını sağlar. Stres ve telaş yokken en derin fikirleri yüzeye çıkarmak kolaylaşır. Yürümeden kaynaklanan kalp hızının beyne sağladığı oksijen dolu kanla masada pineklemeden ormanda, arazide hafıza çalışmaları yapılabilir. Bu huzurlu anlarda beyne kazınan bilgi kalıcı olur mu? Hem de

nasıl! Düşünmek daha kolay gelir. Fikirler âdeta beyne koşar ve keyifle zihinde yer eder. Çalışma masasına aklımızda net bir planla, bol fikirlerle oturur ve de en önemlisi sağlıklı bir ortamda temiz havada kalmış oluruz.

Israr etmenin bir anlamı yok. Yetenek dışarıdan, tepeden inen bir şey değildir. Gelişim de dışarıdan içeriye doğru değil içeriden dışarıya doğru olur. Dış etkenler sadece bir aksesuardır. Belki de tahminimizden daha az yardımcı veya engel olur. Bu yüzden Paris'te oturan öğrenci, oturmayan öğrenci diye ayırmak yanlıştır. Yalnızca iki büyük kategoriden bahsedebiliriz; istekli, ciddi şekilde harekete geçenler ve zayıf iradeli, harekete bir türlü geçemeyenler. İlk grupta olanlar ortam ve imkânlar ne olursa olsun kısıtlı imkânla bile harikalar yaratır ve genellikle imkânı da istekleriyle oluştururlar. İkinci grupta olanların da kitaplarla dolu kütüphaneleri, malzemeyle dolu laboratuvarları olsun hiçbir şey yapmazlar.

Bu bahsin de sonuna gelmiş bulunuyoruz. Dürtülerimizin irademiz üzerindeki etkisini görmek adına detayıyla incelememiz önemliydi. Sebepleri ve çözümlerini inceledik, daha sonra gencin naifçe zevklerinden kaynaklanan zararları yok etmek zorunda kaldık. Hoş olmasa da cinsellik kavramını incelemek ve farklı çözüm önerileri üzerinde durmak zorunda kaldık. Akabinde çalışmayı reddeden tembelin ön yargıları ve bahanelerinin neler olduğunu ve bunlardan kurtulma yollarını inceledik. Şimdi de sıra tersini yapmakta. Yani inşa etmek... Yıkıcı örneklerin verdiği zararları herkes kendine düşen kısmıyla dikkatlice inceledikten sonra iražemizi güçlendirecek önerileri inşa etmeye başlayacağız.

Dördüncü Bölüm
Çalışmanın Verdiği Mutluluk

Zamanın çabucak geçtiği duygusu ne acı bir duygudur. Saatlerin, günlerin, yılların aktığını hissederiz. Bu hareketin bizi yavaş yavaş ölüme götürdüğünü düşünürüz. Vaktini boş işlerle harcayanlar yaş kemâle erip de geriye baktıklarında arkalarında herhangi bir eser bırakmadıklarını görünce garip olurlar. Yıllar verimsizce geçmiş gibidir. Hayatın boşa gittiği düşünceye yerleşir, geçmiş nafile bir rüya gibi görünür.

Ayrıca yavaş yavaş hayattan bir beklentiniz kalmadığında, hayat koşulları gücünüzün limitlerini zorlamaya, günlük hayat monotonlaşmaya başlayınca gelecek daha da hızlanmaya başlar ve geçmişin bir rüya olduğunu içten içe düşünür insan. Daha da acısı bugün de anlamını yitirmeye başlar. İnsan doğasındaki tembelliğin önüne geçemeyenler, kendilerini sosyal hayatın, gidişatın akışına bırakanlar çaresizlik duygusuna batar. İstemeye istemeye hızlı trene konulmuş, gönderilmeye mecbur tutsak gibidirler.

İtibar da elden gider ama karşı koyamaz. En azından mevcudu korumaya çalışır, gelecekle kendini avutmaya çalışır. Ancak geçmişle yüzleşmediği sürece bunu da başaramayacaktır. Hayattan gelip geçerken herhangi bir iz bırakmayanların, varlığın bir anlamı olmadığı gerçeğini göremedikleri sürece işleri zordur. Bu duygunun tembeller, dünyevi insanlar, zamanını boşa geçirip herhangi elle tutulur bir eser bırakmayanlar için kaçınılmaz bir durum olduğu bellidir.

Bu yıkıcı duygudan kurtulmanın yolu ancak devamlı bir çabayla yavaş yavaş gerçekleştirilebilecek bir gayeye bağlanmak ve fikirlerini oluşturmaktan geçiyor. Aksi hâlde hayatın gerçekleriyle karşı karşıya kalırız. Çiftçinin ektiğini biçmesi gibi yazar da işinde zirveye ulaştığında toplumun saygısını kazanmak suretiyle eserlerinin neticesini alır. Her yeni gün yazara emeğinin karşılığını sunar. Hayatı verdiği eserle şekillenir, hayatı somut olarak esere dönüşür. Böylece çalışan insanın yaşamı tembelinkinden bariz bir şekilde farklıdır diyebiliriz.

Günlük tembelliğimiz bizi yaşama hevesimizden uzaklaştırır; yerine içi boş ve değersiz hayaller koyar. Sadece düzen, sükûnet ve verimli çalışmakla hayat gerçek mutluluğuna kavuşur. "Yaşadığımı hissediyorum" diye tabir edilen duyguyu sadece çalışmayı alışkanlık haline getirerek elde edebiliriz. Bu ise çalışma isteğini dörde katlar ve tembel bundan haberdar değildir.

Ayrıca, şayet zihnen çalışanların hayatında kendilerine ayırdıkları eğlenceli vakitler ve faal bir hayatın verdiği mutluluk olmasaydı tembel olmaktan başka bir seçenekleri olmazdı. İşte bu yüzden zihnen çalışanların kargaşadan, can sıkıcı çalışma ortamından, endişelerden kolaylıkla çıkabilmesi, diğer mesleki alanlar tarafından kıskançlıkla karşılanır.

Pascal; "Maer'e yaptığım seyahat nedeniyle sağlık sorunları yaşadım, bu nedenle inanılmaz tembellik yaptım. Bunun bir insanda kabullenemeyeceğim ender özelliklerden biri olduğunu öğrendim." "Bir asker veya çiftçi hayat koşullarından şikâyet ederse onu işsiz bırakın"[19] diyor.

---

[19] Darwin gazetesi, Ağustos 1839.

Doğrusu tembel, bir "hotontimorümenos" yani kendi kendisinin celladıdır. Tembellik insanın kendi kendisine, bedenine, aklına verebileceği bir eziyettir. Bu ağır ve acı eziyet özellikle kısa zamanda zengin olup çalışmak zorunda olmayanlarda baş gösterir. Bunalıma girer, sıkıntılarını her yere götürür, problemlerini cinsellikle çözmeye kalkışır, çözümü yanlış yolda aradığından dolayı sorun daha da büyür.

Tamamıyla tembel olan çok azdır. Bir atasözü der ki: "şeytan tembellerden beslenir". Meşguliyeti olmayan beyin kısa zaman sonra gereksiz şeylerle ilgilenmeye başlar. Hiçbir şey yapmayan kişi sıkıntılarını tekrar tekrar çiğniyor gibidir. Bu geviş getirme, beyni beslemediği gibi onu bitirir de. Doğru şekilde kanalize edilmeyen enerji faydalı amaçlar uğruna harcanmadığı, verimli kullanılmadığı takdirde kötü niyetli hislerimizin kurbanı olur. Belli belirsiz kişilik sorunlarımız ortaya çıkar. Günlerimiz, uykularımız zehirlenmeye başlar. Yakından bakacak olursak Lort hayatı görüldüğü gibi istenilecek bir hayat değildir. Zevkler bile eziyete dönüşür çünkü hareketsiz bir yaşam keyif vermez. Gerçek zevk çabada gizlidir. Tembellik bedene de sirayet eder, ilişkilerimizi, beslenme düzenimizi dolayısıyla sağlığımızı etkiler. Akıl ise durağanlaşır, boş ve yorucu işlerle meşgul olur. Halk arasında söylendiği gibi kafayı yemeye başlar. Azme gelince; tembel insanda ne denli eksik olduğunu söylemeye gerek yok. Her çaba eziyete döner, o kadar ki alakasız yerleri ağrır. Onun için ne zor iştir çalışmak! Devamlılık, süreklilik gerektiren çalışma irade terbiyesi için çok değerlidir. Tüm meslekleri ama özellikle zihnen çalışmayı gerektiren iş alanlarını ilgilendirir. Çünkü bedensel çalışma alanlarında zihin başka şeyleri düşünmeye izin

verir. Aksine zihinsel iş alanlarında dikkat ve duyguların tamamıyla kontrolü gerekir.

Akıl üzerinde diktatör gibi etkisi olan bu irade gücü, sıkı bir şekilde takip edilip yorulmazsa, yönlendirilip saatlerce meşgul edilmezse, çalışma isteğini ve kendi kontrolümüzü kaybederiz. Mutluluğun sırrı aklı ve duyguları yönetebilmekten geçtiğine göre mutluluğun felsefe taşını keşfetmiş oluyoruz.

Çalışma kelimesine, eziyet, yorgunluk, acı gibi ifadelerin yakıştırılması son derece üzücüdür. Psikolojide basit bir kuram der ki; aşırıya kaçılmadığı takdirde tüm çalışmalar mutluluk verir.

Montaigne erdem konusunda şu yorumu yapıyor: "Erdemin en belirgin göstergesi sürekli olmasıdır. Daima huzurlu ve sakindir. Erdem ulaşılmaz Kafdağı'nın tepesinde değildir. Yaklaşan tutar, tıpkı verimli güzel kırlardaki çiçekler gibidir... Ulaşan için yol çiçekli, gölgeliktir. Yüce erdemden uzak olanlar içinse ulaşılamaz, korkutucu, tehlikeli yollardan geçilen, kayalıkların arkasında bir yerdeymiş gibi bir resim çizilidir. İnsanların korktuğu bir hayalettir."[20] Montaigne erdemle ilgili söylediklerini zihinsel çalışmayla ilgili de söyleyebilirdi. Gençleri zihnî çalışma hakkında bilgilendirirken benzer şekilde "bunun tıpkı verimli güzel kırlardaki çiçekler gibi" olduğunu söylemek gerekir. Çalışmanın verdiği mutluluk basit bir mutluluk değildir. Çalışmak sadece hayatın tadını kaybetmesine, ulaşılamaz bir hayal olmasına mani olmakla kalmaz aynı zamanda aklın

---

[20] Michel de Montaigne, Denemeler I, XXV, 1580.

saçma işlere kapılmasına da engel olur, varlığıyla mutluluğun kaynağı olur. Varlığıyla hantallıktan kurtarır. Sağlam adımlarla, yüksek, asil bir çevreye girmemizi sağlar. Çıkarlarımızı korumamızı sağlar. Tembel insan yaşam kaynağı olarak düşük seviyeli bir gruba ihtiyaç duyarken çalışkan olan kendi kendine yeter. Tembel, varlığını sürdürmek için başkalarına ihtiyaç duyacağından "çalışmak özgürlüktür" deyimini doğrularcasına bağımlı kalmasına sebep olacak bin bir çeşit hizmet vermek zorundadır.

Yunan filozof Epiktetos olayları ikiye ayırır. Bizden kaynaklananlar ve bizden kaynaklanmayanlar. Bizden kaynaklanmayanların da acılarımızdan, hayal kırıklıklarımızdan kaynaklandığını söyler. Tembelin mutluluğu sadece başkalarına bağlıyken, çalışmaya alışık olan işiyle meşgul olarak mutlu olur.

Üstelik günler birbirini takip ederken tembel boş geçen günleri sayar, çalışkan ise başarılarını pekiştirir. Her geçen hafta değerlendirmelerinin sonucunda becerilerinin geliştiğini fark eder. Bu düzenli yükseliş gün geçtikçe onu zihinsel anlamda ileriye götürür. Ahlâki olgunluk sonrası beyin hiç olmadığı kadar parıldarken tembel gün geçtikçe daha da geriler. Akıllı etrafındakilere karşı otoritesini güçlendirir.

Daha sonra ne olur? Yaş ilerledikçe anlamsız zevklerden uzaklaşırken, tamamıyla egoist tatminler geride kalırken, kültürel anlamda kendisini geliştirdiği hayatın gerçek mutlulukları kalır. Yıllar ilerledikçe bu mutluluk kaynağı tükenmez. Bilime, edebiyata, doğaya, hümanizme olan ilgisi azalmaz.

Quinet'in dediği gibi: "Yaşlılık geldiğinde insanların bahsettiğinden daha sempatik buldum. Gençliğimden daha huzurlu, daha rahat... Oysaki bana bahsedilen karanlık, soğuk, dar, karamsar bir yaşlılık idi. Ben ise hiç olmadığım kadar geniş ufuklara sahip oldum. Her şey gözümde daha net... Hiçbir şeye değişmem bugünümü."[21]

Zihnen çalışan insanın genelde mesut bir hayatı vardır. Çünkü gerçek mutluluklardan yoksun değildir. Hayatı mutlu kılan budur. Tembelin sandığı "hayat bir hayalden ibarettir" fikrini aklımızdan kovar. Dış etkenlerin bizi oyalamasından alıkoyar. Aklın fuzuli işlerle meşgul olmasına izin vermez. Çalışmanın dolaylı faydaları da vardır. Kalıcı huzur, elit insanlık sitesinde şaşalı bir hayat, saygılı, mutlu bir yaşlılık dönemi sunar. Ruhun ve iç huzurun dışında çevremize karşı otorite kurmamızı sağlayan düzgün bir benlik ve başarı duygusu verir. Bu huzuru lüks hayatına, malına, şanına, gücüne rağmen bulamayanlar var. Çalışkan insan bunu çok doğal bir şekilde, çalışmanın ürünü olarak elde eder.

Buraya kadar içimizdeki kaynaklar üzerinde durduk. Bundan sonra da genel olarak dış ortamlara göz atacağız, irade terbiyesini güçlendirecek yardımları yakından inceleyeceğiz.

---

[21] Yeni Düşünce, Yedinci Bölüm.

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ÇEVRENİN ÖNEMİ

Birinci Bölüm
Toplumsal Destek ve Öğretim Görevlileri

I

İrade terbiyesi konusunda incelediğimiz iç kaynakların yanı sıra toplum desteğini de göz ardı etmemiz mümkün değildir.

İradenin terbiyesine dair mücadelede sadece iç kaynaklarımızı kullanmakla kaldıysak silahı teslim etmemiz gerekir. Çünkü irade esasında şahsi çabamıza bağlı olmakla birlikte sosyal çevremizin de güçlü desteğine ihtiyaç duyar.

İşin doğrusu hiçbir zaman tek başımıza, toplumdan uzak değiliz. Ailemiz, yakın çevremiz, ahâli, ilçe halkı, başarılarımızı takdir ederek, çabalarımızı yüreklendirerek bize manevi anlamda destek olur.

Sürekli çaba göstermeden, toplumun manevi gücünü, desteğini yanına almadan büyük işler başarmak kolay olmaz. Toplumun desteğini almadığını iddia edenler bile toplumun genelini etkileyecek gücü olan hararetli bir azınlıkla birlikte olmalıdır.

Bain, toplumu harekete geçiren enerjiden Mill'e bahsederken; ya kişisel, doğal bir güçten ya da dışarıdan kışkırtılan bir enerjiden bahseder. Mill de cevaben; "evet, teşvik insanların asla yeterince izin vermediği şeydir der."[22] Doğrusu kimse aksini iddia edemez. Kamuoyunun harekete geçirici vasfı çok güçlüdür. Hatta bu etkinin sıra dışı sonuçları bile olabilir.

Atina küçük bir yer olmasına rağmen halkının fiziki güce ve edebiyata olan hayranlığı hiç görülmediği kadar büyük şairlerin, filozofların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sparta halkının manevi desteği muhteşem güçlü bir toplumun doğmasını sağlamıştır. Sparta'lı çocuğun çaldığı tilkiyi kıyafetinin altına saklayıp sonra da tilkinin çocuğun karnını ısırdığı, bundan da kimseye bahsetmediği hikâyeyi biliriz.

Düşmanlarını en ağır şekilde acı çektirerek aşağılayan sonra da korkak görünmemek için acıdan zevk alır gibi bir tavırla idam sehpasına çıkan Kızılderililerin sadece bir istisna olduğunu kimse söylemesin.

Modern toplumumuzda özgürlüğünü kazanmak veya hayatını garantiye almak için değil de lüks ve özenti dolu

[22] Alexander Bain, John Stuart Mill: A Criticism, London Longmans, 1882, Sayfa 149.

bir hayat için çalıştıkları ortamlarda, bankada, fabrikada, şirketlerde insanların birbirlerinin üzerine basarak döndürdükleri iğrençlikler bilindik bir durumdur. Neredeyse herkes bu durumları kamuoyu ne diyorsa o şekilde değerlendirir. Çevremizdekiler tıpkı yelkeni şişiren bir rüzgâr gibidir, sadece şişirmekle kalmaz üstelik bizi pasif bırakma pahasına teknemizi de yönlendirir.

Çevremizdeki insanların üzerimizdeki etkisi o kadar büyüktür ki tanımadığımız veya hiç umurumuzda olmaması gereken insanların bile tesirinde kalabiliriz. Dışarıdan birilerinin bakıyor olmasının gençler üzerinde ne büyük etkisi olduğunu özellikle beden eğitimi öğretmenleri iyi bilir. Yüzme, buz pateni müsabakalarında seyircinin varlığı canlılık getirir. Çevrenin üzerimizdeki etkisini görmek için kıyafet değiştirip hiç bilmediğimiz bir şehirde dilencilik yapmak ile kendi mahallemizde dilencilik yapmak arasındaki farkı düşünün. Veya giydiği kıyafetin yakışmadığını düşünen bir bayanın çektiği acıyı düşünün. İnsanların görüşlerinin bizim için ne denli önemli olduğunu siz söyleyin; kolej yıllarımda dirseklerime kadar sarkan bir şal giydiğim için insanların bana baktığını sanıyordum. Muhtemelen bundan sadece ben rahatsızdım!

Davranışlarımız üzerinde despotik derecede korkunç bir etkisi olan bu gücü kendi hayrımıza kullanmıyoruz. Kullanmayı bilmediğimizden gücün yitip gitmesini bekliyoruz.

Öğrenci âdeta odak noktası gibi bu baskıyı en fazla kolejde arkadaşlarından, öğretmenlerinden, ebeveynlerinden görür. Baskı genel itibarıyla çalışma üzerinedir. Hatta

arkadaşlar aksi yönde de motive eder. Özellikle vasat öğrenciler inekleyenleri sevmez. Kolay başarı, eğlenceler daha çekici gelir. Eğitim sistemimizin en belirgin yanlışlarından biri öğrencilere öğrenmeyi öğreteceğine bilgi yüklemesidir. Neyse ki velilerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin üçlü gücünün aynı yönde iş birliği yapması başarıyı getirir. Ancak ilerleyen yıllarda öğrencinin tek başına kalmasıyla bu başarıdan eser kalmaz.

Bu çevre faktörünün etkisi, arkadaşların önünde her hafta sınav ve kompozisyon notlarının okunması, öğretmenin gençleri sınıfta eleştirmesi veya yüreklendirmesi gibi net bir uygulamayla gerçekleşir. Çalışmasına övgü veya eleştiri yapılacak olması insanın benliğine, şahsiyetine daha çok dokunur.

Öğrencinin zihnî çalışmasının kendisine sağladığı mutluluklar ve sonuçları üzerinde yeterince durulmuyor. Öğrenciye yüzmeyi öğreteceklerine can simidi veriyorlar. Bu o kadar tehlikelidir ki öğrenci üniversiteye varınca âdeta korunaksız kalır. Hoca çok yukarıda, anne baba ise çok uzaktadır. Öğrencinin harekete geçmesini sağlayabilecek bir gelecek kaygısı bir de mezun olması yakın olan başarılı abileri, ablaları vardır diyebiliriz. Ancak onlar da bazen öğrenciyi umutsuzluğa götürebilir. Ayrıca eğer düzenli çalışmıyorsak yaklaşan sınavların bize yapacağı etki anlık ağrı kesici misali kalıcı olmayacaktır.

Gencin arkadaşları tarafından desteklenmesi de mümkündür. Maalesef bu destek genelde çalışma dışında ne kadar işe yaramaz durum varsa hep ona faydası olur. Eğer genç, arkadaşlarının desteğini önemsiyor, ihtiyaç duyuyor-

sa bunu elit, dikkatlice seçilmiş bir grup arkadaşından beklemelidir.

Yeni mezun bir gencin aklında birçok fikir vardır. Mill'in dediği gibi; görkemli duygulardan verim elde etmek hassas bir bitkiyle ilgilenmeye benzer. Şayet toplum, gençlerin üstün yeteneklerini geliştirmelerine hizmet edecek bir destek vermezse birçok gencin bitkisi solar. İnsanlar bu yeteneklerini kaybettiği gibi zihinsel yetilerini de kaybeder. Çünkü bu yeteneklerini besleyecek ne zamanları ne de istekleri vardır. Doğal olarak en basit alanlara kaçmaları, sapmaları kendi tercihleri değildir aslında. Basit şeylere ulaşmanın daha kolay olmasındandır.

Yüksek hedefler koyan gençler için kuru gürültülü kalabalık gruplardan kurtulmanın yolu, aynı hedefe odaklanmış üç dört arkadaştan oluşan küçük gruplar oluşturmaktır.

Öğretim görevlilerinin rolü öğrenciler üzerindeki etkileri itibarıyla burada çok önemlidir. Ama maalesef yüksek öğretimdeki yanlış kararlar, birçoğunun asıl görevini icra etmesine engel olur. Toplumda şöyle bir hâkim kanı vardır; özellikle üniversitede öğretim görevlisinin rolü lise öğretmenliğinden çok farklıdır.[23] Lise öğretmeni eğitimcidir. Öğretim görevlisi ise bir bilim adamıdır. Öncelikli görevi öğrenciyi şekillendirmek, ruhuna dokunmak değil doğruyu araştırma endişesi taşımak olmalıdır.

Bu düşünce ne kadar da canavarcadır. Kabul edilemez bir görev tanımı ihtiva eder. Öğretim görevlisinin sadece

[23] Alfred Fouillée, Fransız filozof. Muhteşem kitabında ortaokul eğitimimizden bahsederken aynı kanıda olduğunu ifade etmiştir.

bilim adamı olması, sadece bilime kendini adamalı anlamlarını içerir. Şayet profesör sadece laboratuvarında, çalışma ofisinde bilimle, buluşla geçinseydi bu iddia doğru olurdu. İşin doğrusu öyle değildir. Üniversite profesörü olmamıza rağmen her ay vezneye uğrayıp maaşımızı alıyoruz. Yılda on iki kez yapılan bu işlem bile profesörü öncelikle bilim adamı olmaktan çıkarıp bir öğretim görevlisi olduğu, öğrenciye dönük bir görevinin olduğu gerçeğini ispata yeter.

Öğretim görevlisinin konumunu daha iyi anlamak için üniversiteye ilk adımı atan öğrencinin ruh hâlini incelemek gerek. Bu inceleme bize kendimizle ilgili tarafsız bir malzeme sağlayacaktır. Kaynağımız ise eski öğrencilerin mevcut olanlara sordukları sorular ve yanıtlar. Öğrenciler arasında arkadaşça toplanan itiraf ve sırlardan oluşuyor yani.

Bahsettiğimiz ruh hâli genel hatlarıyla şöyle; ilk haftalarda öğrenci hapisten yeni çıkan bir mahkûmun şaşkınlığını yaşar. Olumsuz bir durum yani. Bütün baskılardan kurtuldum duygusu vardır. Neredeyse hepsi bağımsızlıklarını gece barda, diskoda kutlamalarla gösterir. Ertesi gün sabaha karşı saat ikide eve geldiğini söylemek ne kadar övünülecek şey! Birçok tembel ve iradesiz bu saçma sapan, yorucu hayata birkaç zaman devam edecektir. Akıllı olan ise kendini hemen toparlayacaktır.

Ayrıca ekonomik imkânları zayıf olan öğrenciler de hemen yaşam tarzlarını değiştirmek zorunda kalacak, haylazlardan uzak duracak, bu sebepten dolayı da çalışmak ve başarılı olmak zorunda hissedecektir. Zayıf iradeli ama başarıya mecbur olanların en büyük kaynağı da budur. Öğre-

tim görevlisinin faydası olacak öğrenci profili bu iki gruptur. Allahtan bu iki grup var...

İlk zamanların özgürlük sarhoşluğu geçip gençler kendilerine gelince yalnızlıklarını fark ederler. Birçoğu otorite eksikliğini hissedecektir. İçgüdüsel olarak bu ihtiyacı hissedenler birbirlerini bulacak, moral motivasyon arayacaktır. Şayet gençler, olduğundan farklı görünmeye, davranmaya zorlayan toplumsal kabullere karşı çıkmayı bilseler birbirlerini bulmaları daha kolay olurdu. Maalesef utangaçlıkları belki de korkaklıkları nedeniyle bilinen görüşlere kapılırlar, yalandan da olsa saçma görüşlere değer veriyormuş gibi yaparlar. Daha sonra da bu duruma alışıverirler.

Gruptaki arkadaşlardan birinin dominant bir karakteri olmadığı takdirde ortak görüşlere sahip gençlerin bir araya gelmesi mümkün olmayabilir. İnsan bir üst otoritenin onayına, desteğine ihtiyaç duyar.

Üniversitede ise öğrenciler tamamen yalnızlar. Öğrencilerin önemsedikleri hocalarına ne kadar hayranlık duyduğu, değer verdiği ortadayken öğrencilere sunulan ufacık bir desteğin bile gençlerde yarattığı gücü kullanamıyor olmamız son derede üzücüdür. Öğretim görevlisi öğrencilerinin geçmişlerini, ailelerini, arzularını, isteklerini, gelecek hayallerini neredeyse hiç bilmez. Cesaretlendirici bir sözün, bir motivasyon cümlesinin hatta arkadaşça bir eleştirinin öğrenciye verdiği destek çok büyüktür. Üniversite yüksek ahlâki kültürüyle, derin bilimiyle, kilisenin ahlâki açıdan yaptığını yapsa gençleri daha rahat yönetirdi. Alman filozof Fichte'in ve üniversite profesörlerinin psikolojiden uzak ol-

malarına rağmen öğrencileri üzerinde bire bir çalışarak Almanya için sağladıkları başarıları düşününce, bizim gençler üzerinde on kat daha fazla çalışmamızın neticesi kim bilir ne olurdu?

Bir de Fransa'da neler olduğuna bakalım. Öğrencilerin enerjisini birleştiren M.Lavisse çalışkan ve azimli bir şekilde hedeflere uygun olarak öğrencileri bir araya getirmeyi başardı. Daha sonra oluşturulan birkaç gruba net olarak Fransız gençlerinin neler yapması gerektiğini anlattı. Gençleri seven birisi olarak hedefler koydu, o zamana kadar başıboş hâlde olan güçleri birleştirmeyi başardı. Lavisse'in başarılı bir şekilde öğrencilere yaptığı katkıyı bütün profesörler öğrencilerine yapmış olsa beklentilerin çok üzerinde başarı elde edilirdi. Bahsettiğimiz yüksek görevlerde kullanılacak bu aristokrasiyi öğretim görevlileri oluşturabilirdi.

II

İkinci olarak yüksek öğretimde eleştirdiğimiz kabul edilemez husus öğretim görevlisinin kendine biçtiği bilgelik ve bilim kimliğidir. Öğrencilerin özellikle eleştirdiği konular öncelikle öğrenmeleri gereken bilgi yığınının fazlalığı ve nasıl öğreneceklerine ilişkin çalışma metotlarının olmayışıdır. Bu iki eleştiri çok karmaşıktır. Öğrencinin çalışma metodunun olmayışı eğitim organizasyonunun eksikliğidir. Öğrencinin üniversiteden mezun olduktan sonra bir daha çalışmayacağı gibi saçma bir ön yargıyı kabul eder gibiyiz. Bu, eğitim süreci devam ettiği sürece doldurulduğu kadar doldurulması gereken bir kazan gibi tüm bilgileri yüklemek gerektiği anlamına gelir.

Böylece gençlerden insan üstü bir zihinsel çaba beklenir ki bu metodun sonu içler acısı olur! Gençleri işten ve çalışmaktan sonsuza dek soğutmayı başarıyoruz. Bu yöntem öğrenilen her şey akılda kalır fikrini önerir. Bu yanlıştır. Sanki yeterince tekrar etmek iğrenç bir ansiklopediyi yutmak için yeterli olacakmış gibi!

Yüksek öğrenimin yanlışlıklarından, yanlış sınav sisteminden daha fazla bahsetmenin anlamı yok. Bütün sistemi üzerinde taşıyan "mihenk taşını" keşfetmeniz yeterli. Mihenk taşı bilimin doğasını, bilimsel bakış açısını, araştırmacının gerçek değerini, bilimin genç kuşaklara nasıl aktarılacağını öğretebilmektir.

Almanya'nın yanlış olan şu fikirlerinin bize çok zararı olmuştur. Bilge olmakla bilimin alakası yoktur. Hatta biraz zorlarsak karşıtı olduğunu bile söylemek mümkün. "Bilim" bilginin birikimidir denir. Oysaki bize zeki, akıllı bir beyni çağrıştırması lazımdı. İtinayla doğrulamakta fayda var. Büyük bilim adamları, keşif yapanlar öğrencilerinden daha az bilgiye sahip olabilir. Hatta özgür fikirleri olmasa, bıkmadan yorulmadan bir düşüncenin peşine düşmese bilim adamı olamazlardı. Newton'a başarılı çalışmasının yöntemi sorulduğunda verdiği cevabı daha önce ifade etmiştik. Darwin'in kafası karışmasın diye hedefine uygun olmayan kitaplardan uzak durduğunu, düşüncelerini otuz yıl boyunca içinde besleyip büyüttüğü bir organizma gibi oluşturduğundan bahsetmiştik.

Uzun soluklu, sebatkâr düşünce yapısı, eleştirel bakış açısı ve sürekli tetikte olmak. İşte eğitimli insanı oluşturan etkenler bunlar. Bu sabrı ve aynı amaca yönelmiş dikkati

canlı tutmanın yolu da neticeye dair ihtirasınızın heyecanını sürekli duyabilmek.

Alim olmak ise aklı yorar. Beyin ıvır zıvırla doludur. Akıllı adam ise birçok şeyi notlarında bırakır. Ayaklı sözlük olmanın bir anlamı olmadığını düşünür. Araştırmalarından önemli konuları çıkarır, sıkı bir eleştiri getirir. Zorlayıcı mevzular varsa zamana bırakır, güçlenmesini, köklenmesini bekler. Bilgiye değer verir, güçlenmiş bilgi hafızada anlam ve süreklilik kazanır. İncelemeler sonucunda kazanılan fikirler daha sonra olayları organize edecek duruma gelir. Mıknatısın demir tozlarını çektiği gibi bilgiyi kendine çeker, dağınıklığı düzenler, karmaşık düzeni esere dönüştürür, bilgi yığınını yapıya dönüştürür. İşe yarayan bilgi gün yüzüne çıkarken işe yaramaz bilgi kenara itilir. Bilgiyi organize edip esere dönüştürmeyi başaran insan, büyük insandır. Öyleyse bilginin değeri çokluğuna orantılı değildir.

İnsan macera ve yeniyi keşfetme arzusu nedeniyle sürekli araştırmak ister. Önemli olan ise olgunun miktarı değil kalitesidir. Çoğunlukla yüksek öğretimde unutulan da budur. Eleştirel bakış açısı, aklın gücü, zihnimizi kontrol edebilme teknikleri öğretilmez. Gencin beyni orantısız bilgi yığınıyla yüklenir. Sadece hafızalarına yönelik çalışmalar yapılınca önemli olan gözden kaçar; bir metotla çalışma alışkanlığı ve inisiyatif kullanma becerileri unutulur.

Ayrıca sınav öğrenci ve öğretmen için kolaylaştırıcı bir unsur hâline getirilir. Öğrenci açısından bilgiyi "ezberlemiş" olması göz boyamak için yeterlidir. Öğretim görevlisi açısından da öğrencinin önce şu bilgiyi, sonra bu bilgiyi, arkasından şunları, daha sonra da bunları öğrenip öğren-

mediği, bir konu hakkında yorum getirip getiremediğini ölçmekten daha kolaydır. Böylece sınav, loto benzeri bir şeye dönüşür. Bu iddianın ispatı için isterseniz tıp fakültesi, fen fakültesi veya tarih bölümlerinin müfredatına bir göz atabilirsiniz. Hiç kuşkusuz yüksek öğretimin ezber kültürüne dönüştürüldüğünü göreceksiniz.[24]

Hocaların bilmesi gereken bir şey var; eğitimde en önemli şey dersleri değildir. Genellikle kendileriyle çelişen, konuları arasında bağlantı olmayan, çoğunlukla bir işe yaramayan, o muhteşem görünümlü derslerin hepsi öğrencinin bir saatlik şahsi çabasına değmez. Yüksek öğretimin en kıymetli yönü öğrencilerin pratik çalışmalarıdır. Hoca ve öğrencinin bire bir iletişimidir. Hocanın bilfiil varlığı ve çalışmanın içinde oluşu bir anlam teşkil eder. Öğretim görevlisi, çalışmanın somut, gerçek ve sonuç örneğini temsil eder. Özellikle çalışma esnasında öğrenciyle teması, tavsiyeleri, önerileri ve belki de itirafları, metot açısından laboratuvarda verilen örnekler, hepsinden önemlisi öğrenciyi çalışmaya yüreklendirmesi, gencin arkadaşlarının önünde sunum yapması, bunların hepsinin hocanın kontrolünde gerçekleşmesi yüksek öğretimin en verimli olabilecek yanlarıdır.

Hocanın kıvancı yetiştirdiği öğrencilerinin kendisinden bahsetmesi olmalıdır. Hoca kendisinden bahsediyorsa öğrenciyi ona teslim etmemekte fayda var. Montaigne'nin

---

[24] Aklı başında birinin, Saint-Cyr Teknoloji Fakültesi giriş sınav sorularına bir göz atmasını tavsiye ederim. Bu okullara girmek isteyen muhteşem beyinleri soğutmanın daha iyi bir yolu olamaz herhâlde. Askeri okullara giriş sınavları bile abartılı ezber isteyen sorularla dolu. Bkz. Yeni Dergi: Askerin sosyal sorumluluğu, 1 Temmuz 1893.

dediği gibi hoca öğrencilerini önünde koşturmalıdır. Hocayı dinleyerek ne çalışmayı öğrenebiliriz ne de bilimsel anlamda buluşlar yapabiliriz. Maç müsabakası seyrederek beden eğitimi yapılamayacağı gibi.

Görüldüğü üzere öğrencinin iki temel ihtiyacı vardır. İlki ahlâki açıdan yönetilmesi, ikincisi ise çalışma metodu açısından yönlendirilmesi gerekir. İkisinin ortak yanı ise öğretmenin öğrenciyle doğrudan samimi iletişim kurmasıdır.

Öğretim görevlisi de çalışmasından verim elde edecek, böylece öğrencilerinde bilimsel heyecan uyandıracaktır. Dünyada başarı salt bilgi aktararak değil çalışma metodunu bilerek doğruyu bulma veya bir amaç uğruna çalışma isteği uyandırarak sağlanır. Bu, bire bir, can cana iletişimle olur. Tıpkı Sokrates'in çalışma metodunu Platon'a aktardığı gibi. Almanya'da büyük bilimsel başarılar tam da bu şekilde küçük üniversitelerdeki profesörlerin öğrencileriyle kurduğu can cana iletişimle oldu.

İkinci Bölüm
Büyük Üstatların Etkisi

Öğrencilik hayatında ve eğitim süreci devam ederken çocuğun eğitimi öğretmen-öğrenci iletişimine bağlıdır. Oysa öğrenci yalnız kaldığında motivasyon eksikliğini kendi başına da sağlaması mümkün. Doğrusu yaşayanlara nispeten daha fazla destek alabileceğimiz ölüler var. İşin gerçeği hayatı canlılardan daha iyi aktarabilen ölüler mevcut.

Kanlı canlı, konuşan insan eksikliğinde moral motivasyon için bunlardan daha muhteşem bir destek olamaz. "Büyük şahsiyetler ordusu" bizim doğru bir şekilde mücadele etmemize yardımcı olur. "Yüzyılların en önemli kişileri" eğitimimize büyük katkılar sağlar.

Jules Michelet "en karamsar zamanımda, gelecek kaygısının olduğu, düşmanın kapıda olduğu bir dönemde, iç düşmanlarımın benimle her daim alay ettiği bir günde, bir perşembe sabahı, her yer karla kaplı iken ateşsiz evde akşam eve ekmek gelip gelmeyeceğini de bilmiyorken benim için her şey bitmiş gibiydi. Bir anda kendimi toparlayıp içimde beliren stoacı bir canlılık hissiyle, soğuktan donmuş elimi meşe masama vurdum. Gençliğim ve gerçekten canlı bir istek uyandı içimde... Bu eril canlılığı içimde hissetmeme neden olan kimdi? Her gün beraber olduğum kişiler yani en sevdiğim yazarlar. Gün geçtikte bu muhteşem grup beni biraz daha çekiyordu."

Stuart Mill de babasının zorluklarla baş etmeyi ba-

şarmış kişilere ait kitapları başucuna koyduğundan bahseder. Seyahat kitapları, Robinson Crusoe ve daha sonraları Platon'un Sokrates'i ve Tugot'nun Condorcet'nin hayatını anlattığı eserlerin büyük etkisinden bahseder. Doğrusu bu gibi eserler insanın hayatında derin ve kalıcı izler bırakır. Büyük düşünürlerin muhteşem etkileri! Sokrates'in iki bin yıl sonra bile güncelliğini yitirmeyip genç dimağlarda heyecan uyandırması büyüklüğünün göstergesidir.

Katolik kilisesinin laik azizleri gibi bizim de gençliğe örneklerimizin olmaması ne acı! İnsanın Spinoza gibi bir filozofun eserlerini okuyup etkilenmemesi mümkün mü? Büyük insanların hayatlarını bir araya toplayan bir kitabın olmaması büyük kayıp. Klasik eğitimimizin yüksek erdemli insanlar yetiştirme gibi bir misyonu yok mu? Zaten hâlihazırda bu seviyeye gelmiş bir kimseden gereken eğitim alınamaz mı yani?

DÖRDÜNCÜ KİTAP
İÇ KAYNAKLARIMIZ

İçimizdeki bir takım cevherlerin duygusal hâllerimiz üzerindeki etkisi su götürmez. Bu kaynakları bazen bazı duyguları güçlendirmek bazen de silip atmak için kullanırız. Dışarıdan yardım almadan önce kullanacağımız bu kaynaklarımız:

1. Derin düşünme yani tefekkür.

2. Eylem yani harekete geçmek.

Bunlara ek olarak özellikle beden sağlığı konusunu da ekleyeceğim.

Birinci Bölüm
İrade Terbiyesinde Tefekkürün Önemi

I

Tefekkür diye adlandırmamızın sebebi zihnî düşünceden farklı olmasıdır. Bu ifadeden kesinlikle tefekkürün hayal kurma ve özellikle irade terbiyesi yolunda yok edilmesi gereken "duygusal hayaller kurmak" olduğu zannedilmemelidir.

Diğer yandan hayalde ve uyku anında düşünceler rastlantısal olarak ilişkilendirilir. Oysaki tefekkürde hiçbir şey rastlantıya bırakılmaz.

Tefekkür bilgi edinmeye yönelik eğitimlerden farklı olarak aklı donatmaktan ziyade güçlendirmeye yarıyor. Gerçek şu ki eğitimde "tanımaya" yönelik bir çalışma yapılır; tefekkürde ise bu durum çok farklıdır.

Bizim amacımız içimizdeki aşkı veya nefreti ortaya çıkarmak olacaktır. Bir inceleme yapmak gerçeklerle uğraşmayı gerektirir. Tefekkürde ise öncelik realite değildir. Tefekkür ederken zararlı gerçeklerdense işe yarayan kurguları tercih edeceğiz. Çünkü tefekkürdeki gaye yalnızca yarar sağlayabilmektir.

Bu tefekkür meselesini faydamıza çevirecek şekilde ele almak için psikolojiyi iyi incelemek gerekir. Ruh biliminin en küçük detaylarına hâkim olmak durumundayız. Özel-

likle de zihinsel yeteneklerimizi, arzularımızın sebeplerini biliyor olmamız lazım. Bu olayların birbirleriyle olan ilişkisini ayrıştırıp, birbirlerine olan etkisini, ilişkilerini incelemek gerek. Diğer bir deyişle fiziksel, zihinsel, ahlâki çevrenin iç dünyamız üzerindeki etkisini anlamalıyız. Bütün bunlar detaylı, ince ve zekice bir gözlem yapmayı; arkasından da keskin bir bakış açısını yakalamayı gerektiriyor.

Tekrar etmek gerekirse görevimiz içimizde saklı aşk ve nefreti tetikleyen nedenleri bulmak; düşüncelerle düşünceleri, duygularla duyguları veya düşüncelerle duyguları bağlayan ilişkileri, kombinasyonları ya kaynaştırmak ya da doğru olmadığını düşündüğümüz bu bağları koparmaktır. Bunu yaparken de bütün dikkat ve hafıza kuramlarını kullanıp bilincimize işlenmesi gerekenleri beynimize kazıyacağız veya zararlıları silip atacağız.

Faydalı duygular ve fikirler için "içimizde damıtma" işlemi yapmak, soyut olanları da hassas, canlı duygulara çevirmek gerekecektir. Tefekkür ruhumuzda güçlü duygular ve tepkiler uyandırdığı vakit görevini tamamlamış olacaktır. Eğitim sayesinde bir şeyi anlamaya çalışırken, tefekkürle hedefimiz harekete geçebilmek olacaktır.

Şayet harekete geçmek insan için önemliyse ve hareketlerimiz bizi biz yapıyorsa ve de davranışlarımız neredeyse sadece duygusal hâllerimiz tarafından kontrol ediliyorsa o hâlde işimize yarayacak duygusal hâllerimizi geliştirmeye çalışmalı ve bunları yüceltecek mekanizmaları araştırmalı ve anlamaya çabalamalıyız.

II

Kimyada billurlaşma diye bir konu öğrenmiştik. Birçok farklı maddenin bulunduğu bir kap içerisine bir kristal koyarsak karışımda bulunan moleküllerden kristalle aynı türde olanlar ilginç bir çekim gücüyle yavaş yavaş kristalin etrafında toplanmaya başlar. Durgunluk devam ettikçe kristal büyür. Sükûnet haftalar veya aylar sürerse laboratuvardan o muhteşem kristaller ortaya çıkar.

Ancak sıvıyı sürekli karıştırırsak, müdahale edersek kristal küçük ve cılız kalır. Psikolojide de durum aynıdır. Herhangi bir psikolojik durumumuzu bilinçli bir şekilde sürekli aklımızda tutalım. Benzer ruh hâlleri ve fikirler ilginç bir şekilde gelir yanı başına yerleşiverir. Uzun süre bu ruh hâli devam ederse bilincimiz üzerinde baskı kuracak kadar etkili, istediğini yaptıracak kadar masif bir güç oluşur çevresinde. Eğer bu kristalleşme anlık sarsıntıya uğramazsa yavaşça muhteşem bir sağlamlığa ulaşır. Ekip sağlam, sessiz ve kalıcı olur. Anlarız ki içimizde kurmak istediğimiz "klanı" artık oluşturabiliriz. Dinî akımları, anaç duyguları ve isterseniz sefil, utanç dolu hisleri, paraya tapan gibilerini yaratmak böyle mümkündür.

Ama bu sessiz kristalizasyonu sükûnetle rahat bırakan insan veya genç çok azdır. Öğrenci için hayat çok kolaydır ve özellikle Paris'te veya büyük şehirlerde hareketlidir. Dış tahrikler insanların aklını çeler. Bir düşünceyi başka bir düşünce takip eder, daha sonra da başka bir düşünce; çılgın gibi yirmi, otuz farklı duygu peş peşe gelir sarar. Bu duygu seline binlerce his yerleşir; dersleri, kitapları, gazeteleri,

muhabbetleri de ekleyince aklımızdan gelip geçen bütün bu düşünceler tıpkı yatağından taşmış nehrin şelaleden aşağı düşerken çıkardığı kulakları sağır eden sesi gibi bir etki yaratır.

Evet, bu durumda sakince içine kapanıp oradan uzaklaşan ve geleceğini düşünenlerin sayısı azdır. Çünkü kendini o muhteşem akıntıya bırakmak ne hoştur! Çok az enerji harcarsınız! Kulakları tıkayıp kendinizi bırakmak yeterlidir!

Channing'in dediği gibi Afrika'nın ücra köşelerindeki ülkelerin bize yabancı olması gibi bazı insanlar da kendi kendilerine yabancıdır. Bakışlarını asla dış dünyadan kendilerine çevirmeyi bilmezler. Daha doğrusu ilgilerini dışarıda olan bitene o kadar çevirmişlerdir ki var oluşlarını bulup keşfetmek için kendi içlerine inmeye cesaret edemezler. Bu şu anlama gelir; hayat tersine gidiyor, dış olaylara kapılan, kendini kontrol edemeyen, ilgisiz, alakasız tıpkı rüzgârda savrulan yaprak gibidirler. Tecrübelerinden koca bir hiç edinirler. Onca şeye bakarken aslında hiçbir yere bakmadığı anlaşılır.

Çalışma isteğimizi arttırmaya yönelik irademizi güçlendirmeye yarayacak olan amacımızı belirledikten sonra tüm duygu ve düşüncelerimizi dış etkenlerden kurtarmak ve korumak zorundayız. İçimizdeki güçler arasında amacımızla çelişenleri hiç dikkate almadan unutmamız lazım. Başarının sırrı amacımıza hizmet edecek güçleri bir araya toplamak ve hedefimiz için faydalı olan her şeyden istifade edebilmektir.

III

Psikoloğun görevi yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Sizlere ana hatlarıyla bunları paylaşayım:

1. Aklımızdan faydalı bir düşünce geçtiği zaman onu yavaşlatmak, süratle unutulmasına engel olmak ve dikkatimizi o düşüncenin üzerine çekerek işe yarayacak benzer düşünceleri de uyandırmak. Yani diğer bir deyişle azami derecede fayda sağlamak.

2. Bizde eksik olan bir duyguyu uyandırmak, ortaya çıkmasına engel olan düşünceleri ortadan kaldırmak; eksik olan duyguyla ilişkili ve benzer duygular üzerinde dikkati toparlamak; dikkati ona yoğunlaştırmak ve ilişkilendirme kuramının doğal görevini yerine getirmesini beklemek.

3. Aklımızda işe yaramayan bir duygu ortaya çıktığı zaman dikkati ondan çekmek, düşünmememizi sağlamak; bir şekilde onu yok etmek.

4. Şayet içimize istenmeyen bir duygu yerleşmiş, büyümüş, dikkatimizi dağıtmaya başlamışsa ve ondan kendimizi alamayacak duruma gelmişsek onunla ilintili düşünceler üzerinde eleştirel bakış açısı geliştirmek.

5. Yaşamımıza tehlike oluşturacak kaynaklardan uzak tutmak amacıyla dış etkenler ve ortamlar üzerinde detaylarına kadar inerek eleştirel bakış yakalamak.

Bizim de genel hatlarıyla uygulayacağımız ve uğraşacağımız program bunlardan ibaret.

IV

Üzerinde durulması gereken birkaç husus var. Genç "kendinden kaçmamayı" öğrendiğinde ve kendisini oyalamasının ellerin kolların titremesi gibi bir zayıflık olduğunu anladığında artık kendini dinleme fırsatı yakalayacaktır. Dikkati dağınık arkadaşlarından farklı olmaya başlayacaktır. Zaman geçirmek için on farklı gazete okumaya kalkışmayacak, kart oyunlarına dalmayacak, boş muhabbetlere girmeyecektir. Diğerleri gibi kendini akıntının gidişatına bırakmayacak, kendine hükmetmenin keyfini yaşayacaktır.

Bununla birlikte nefse hâkim olmanın en doğru yolu ruhunda yüce duygular uyandırmak veya erdemli kararlar almak olacaktır. Diğer bir deyişle sade ve samimi duygularla çalışmayı kendine sevdirecek, gevşek yaşamdan uzak durmasını sağlayacak stratejiler geliştirecektir. Bu neticeyi ona kendi tecrübeleri sağlayacaktır. Başka fikirlerin kendini alıkoymasına engel olacaktır. Düşüncelerinin gelişmesine, büyümesine olanak sağlayacak, umumun yaptığı gibi kelimelerle düşünmektense üzerinde düşündüğü fikirleri somut olarak görmek isteyecektir. Çünkü bir meselede sadece göz gezdirmek tembel ruhların bakış açısıdır. Tefekkür eden aklın bakış açısı ise tam tersine tıpkı bir bal arısı gibi fikrini damla damla oluşturmaktır.

Herkesin bildiği üzere çalışmak insanı mutlu kılar. Buyurun sıralayalım; öncelikli olarak insana gurur verir; sonra ebeveyninize sunabileceğiniz en derin mutluluk budur. Kendilerini mutlu hissetmelerine ve güzel bir yaşlılığa hazırlanmalarına vesile olur. Ancak bizim tembel gencin bu

tür bir sıralamaya ihtiyacı yoktur.

Kelimeler kavramları ifade etmekte kullandığımız kısa, kolay işaretlerdir. Çok daha karmaşık düşünceleri anlatmak içinse yetersiz kalırlar. Sıradan beyinlerin kelimelerle düşünüp, takılıp kalması âdeta ölümcüldür. Üstelik iç dünyamıza yolculukta bizi kifayetsiz bırakır. Zaten kelimelerin anlamsızca sıralanışından bir şeyler umanların bir sonuç elde etmesi mümkün mü?

Kelimelerin bize yaptığı yüzeysel hatırlatmalar akla yük olmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Bunun çaresi bir meselede detaylara bile tümüyle vâkıf olacak şekilde düşünmektir.

Misal olarak şunu söylemeyiniz; annem, babam mutlu olacak! Babanızın her başarınızda aile dostlarına sizden bahsettiğini, sizden memnun olan annenizin tatilde gururlandığını düşünün. Akşam yemeğinde gururla sizden bahsedildiğini düşünün. Küçük kız kardeşinizin abisiyle gurur duyması ne hoş bir durumdur. Diğer bir deyişle aklınızda detaylarıyla, mimiklere kadar düşünerek sizin mutlu olmanız için çaba harcayan, birçok şeyden kendilerini alıkoyan, sizi seven onca insanın yükünü hafiflettiğinizi düşünmenin hazzını yaşayın.

Bugün çalışmanın mükâfatı olarak yaşlanınca huzurlu olacağınızı detaylarına kadar düşünün. Birçok maddi olanaklardan yoksun olsak bile insanların hürmet göstereceğini, sözünüzün dinleneceğini düşündüğünüzde çalışmanın sağlayacağı mutluluğun tadını çıkaracağınızı hissedeceksiniz.

Bu tür düşünceleri devam ettirdiğinizde çalışmaya dair iradenin kızışmaması imkânsız. Ama bir kez daha söyleyelim bir şevk ve gayret anında bizde ortaya çıkan gücü devam ettirerek şekillendirip harekete çevirmek lazım. Dıştan gelen ani bir his de olabilir. Mesela okumuş birinin başarılarıyla ilgili yapılan bir kutlamanın sizde doğurduğu şevk hissi bile yeterli olabilir. O duyguyu hemen kendinize mal edip filizlendirerek enerjiye çevirmeniz mümkündür.

Ancak bizi alıp başka hâllere götürecek fikirlere karşı detaylı bir koruma oluşturmak gerektiğini söylemeyi de unutmayalım. Tembel yaşam tarzının kötülüğünü tekrar tekrar işlemek ve onu çiğnemek lazım. Bir karabiber tanesini yutarsanız hiçbir şey hissetmezsiniz. Ancak onu çiğnerseniz damakta acı bir tat bırakır ve dilinizi yakar, hapşırtır, öksürtür ve göz yaşartır. Tembelliğin ve istenmeyen arzuların bizde tiksinti ve utanç uyandırması için bunların zararlarını içimizde tutup kendimize hatırlatmamız gerek.

Sadece kötü huylardan değil etrafını çevreleyen, "bağlı olduğu" her şeyden nefret etmek lazım. "Doktorun kavunu yasaklamasına rağmen her seferinde hastalığının nüks etmesine sebep olan hasta gibi yapmamak lazım. O hasta doktor öleceğini söylediği için kendisi yemeyecektir, içi içini yemesine rağmen ağzına sürmeyecek, etrafına bahsedecektir. Başkalarının yemesinden haz duymaya çalışacak, sadece koklamak bile onu mutlu edecektir."[25]

Aynı şekilde sadece tembel hayattan değil aynı zamanda aklın bomboş, atıl kalmasından, içimizi kemiren, saçma işlere teslim olan aklımızın düştüğü durumdan da nefret etmek ve faydasız işlerin olduğu ortamlardan da uzak durmak gerekir. Tembelliğe, aylaklığa sürükleyen arkadaşlar-

[25] François Fénelon, Dindar Yaşama Giriş, 1609.

dan ve duygulardan kaçmak lazım. Yani sadece hastalık geldiğinde değil her zaman hastalıktan ve ona sebep olan kavundan nefret etmek lazımdır.

Görüldüğü üzere işimize yarayan olumlu alışkanlıkları ve hangisi olursa olsun ilişkili olduğu duyguları, fikirleri uzun süre bilincimizde tutmaya gayret edeceğiz. Bu fikirlere şekil vermek, netlik kazandırmak görevimiz olacak. Bunun için de fikri somut, detaylı ve apaçık görmek gerek. Ayrıca bu metot, duyguların öz çekim gücü ve birbiriyle olan iletişimi sayesinde benzer başka faydalı duyguların da yeşermesine hizmet eder.

Bu işi kolaylaştırmanın bir yolu da bu hususta duyguları ortaya çıkaracak kitaplar okumak olacaktır. Kitabımızda bu tür uygulamalara çok fazla alışık olmayanlar için değerli örnekler vardır. Tembelliği yeren, eğitimimize katkı sağlayan kitaplardan yardım almak, amacımıza katkı sağlayacaktır. Örneğin Mill'in hayatı, Darwin'in mektupları önemli kaynak olabilir.

Şayet tefekkür doğru yönlendirilir, bilincimizin diplerine kadar inmesine izin verip harici ve dahili etkilerin sükunetimizi bozmamasını sağlayabilirsek mutlaka müspet bir neticeye varırız. Bu çabalar bir sonuca ulaşmasa bile harcanan emeğin zayi olduğu düşünülmesin. Mill'in ifade ettiği üzere "insan olağan dışı bir durum yaşarsa bu diğer zamanlarına örnek teşkil eder ve davranışlarını tartıp biçmesine, dikkat etmesine vesile olur. Geçici görünseler bile bu anlardaki davranışları düzenli alışkanlıklara dönüştürmek ve yanlış davranışlarla karşılaştırmak için örnek teşkil eder."[26]

---

26 John Stuart Mill, Kadınların Köleleştirilmesi, 1869.

İşin doğrusu eğilimlerimiz bizim için bir zanaatkârın elinde şekillenen eser gibidir. Şayet hayatımızı düzenlemeye başlayıp günü gününe çalışmanın bize bahşettiği hazzı tattıktan sonra "iradesizliğin" verdiği tüm acımtırak sıkıntılardan kurtulmak için irademizin yerinden fırlayacak bir hâle gelmemesi imkânsızdır. Ama kara kalemle çizgiler üzerinden tekrar tekrar geçmez, çizgileri kuvvetlendirmezsek yani ortaya koyduğumuz taslak üzerinde devam etmezsek kendimizi dış etkenlerin girdabına tekrar kaptırıp bilincimizde inşa ettiğimiz her şeyi yitirebiliriz. Doğru zamanda tekrarlarımızı yapmazsak davranışlarımızın meyvesini alamayız.

V

Muhtemelen bazı okurlar bir konuda bizimle hemfikir olmayacaklardır. Derin tefekkürün güncel hayatla ilişkisinin olmadığı fikri o kadar yaygındır ki tefekkür eğitiminin faydasız olacağı kanısına varırlar.

Böyle düşünenler "kafası meşgullerle" gerçek düşünürleri birbirine karıştırmış olmalılar. Oysaki kafası meşgul insan akılcı düşünürün tam tersidir. Çünkü böyleleri gücünü âdeta karışıklıktan alır. Bu durum politik hayatın da olmazsa olmazıdır. Bu kafası karışıklar çok gürültü çıkarır ama bir o kadar da başlarına iş açarlar.

Kendinden emin, istikameti belli olan insanın hareketten önce tefekküre ihtiyacı olur. Başarıyı getirecek bir hareketin içinde mutlaka derin düşünce de bulunur. Büyük şahsiyetler, IV.Henri veya Napolyon önemli kararlardan önce ya kendileri derince tefekkür eder ya da etrafındakilerle ve bakanlarıyla istişare yaparlardı. Kim ki düşünmez,

yapması gerekenleri aklının bir tarafında tutmazsa ve amacına ulaşmak için ciddiyetle çaba harcamazsa sıradanlığın oyuncağı olur. Belirsizlik sebebiyle maksadını karıştırır, yönünü şaşırır.

Görülüyor ki her faaliyet daima bir tefekkürü takip etmek durumundadır. Bununla birlikte tefekkür de tek başına yeterli değildir. Daima bir tefekküre ihtiyaç vardır diyoruz çünkü insan kendine tahmininden daha fazla yabancıdır. Etrafımıza bakınca binde bir adam gibi adam olmayışına üzülmekte haklıyız. Neredeyse hepimiz tavırlarımızla olsun davranışlarımızla olsun kendimizden büyük güçlerin elinde kukla gibiyiz. Vaziyet dereye salınan dal parçasından çok da farklı değil. Akıntıya kendini bırakmış oraya buraya savrulur gibi. Meşhur bir benzetmeyle bir örnek daha verelim; rüzgâr gülü kendisini rüzgârın çevirdiğinden habersiz, yalnız başına döndüğünü zanneder. Birçoğumuzun tercihlerini eğitimimiz, arkadaşların veya kamuoyunun eleştirileri, özlü sözler, telkinler şekillendirir. Çok azımız hangi limana gittiğimizi, ne zaman nerede demirleyip kendimizi toparlayacağımızı biliriz.

Kendini toparlamak için duranların vakti de ne denli kısıtlıdır. Belki yirmi yedi yaşına kadar çok fazla düşünmeden kaderimizin peşinde sürüklenir dururuz. İstikbalimizi elimize almaya kalkışınca da bir çarkın parçası gibi kalıveririz. Uyku hayatımızın üçte birini alır. Sıradan günlük işler, giyinmek, yemek yemek, sindirmek, hastalıklar, huzursuzluklar derken verimli çalışmaya ayıracağımız zaman çok az kalır. Günler birbirini takip eder ve olayın farkına varınca da yaşlanmış oluruz.

Evet! Neredeyse herkes dışarıdan gelen telkinlerle şekillenir. Ailesinde filozof bulunan nadir olduğundan ailesinden akılcı bir eğitim alan da azdır. Bu tür eğitim alanlar bile budala ortamlara girer. Aile bireyleri, arkadaşlar, çevre faktörü çocuğun beynini formüllerle doldurur. Çocuk az düşünen öğretmenlerle ve sıradan fikirlere sahip arkadaşlarla bir arada olur. Üstelik en iyi eğitim almış çocuk bile nihayetinde arkadaşlarının konuştuğu dili konuşacaktır.

Oysaki dil bilindiği üzere halka aittir. Konuşulan dil halkı yansıtır. Halk sıradanlığını, kinini, naifliğini veya kabalıklarını dile işler. Dilde zenginliği, gücü, savaşı metheden ama iyiliği, sade hayatı ve çalışmayı küçümseyen onca ağdalı ifade bulunur. Ve biz kolayca bu dilin tesirinde kalırız. İspat mı istiyorsunuz? Önünüzde "güç" diye bir kelime söylendiğinde iddiaya girerim bir çoğumuzda öncelikle büyük güçler, askeri güç gibi anlamlar akla gelecektir. Ahlâken güçlü olmak daha sonra hatıra gelir. Güç sahibi kişi olarak da Sezar akla gelir. Mutlu olmaktan bahsedilince insanların aklına hemen servet, hâkimiyet, alkış gelir. Siz de benim yaptığım gibi on beş tane hayatın anlamını teşkil eden kelime belirleyin. Bunu psikolojik bir test amacıyla yaptığınızı söylemeyi unutmayın ve kelimelerin nasıl bir resim canlandırdığını muhatabınıza sorun. Dilin insanların düşüncelerini, değerlerini ve cehaletini anlamak için çok güçlü bir malzeme olduğunu anlayacaksınız.

Doğrusu dilin bu gücü evrensel bir durumdur. Atasözleri ulusların bilgeliklerini az ve öz olarak barındıran tespitlerdir. Yani gözlem yeteneği olmayanlara meselenin nelerden ibaret olduğu bilgisini verir. Bu atasözleri tekrarlana tekrarlana artık aksini iddia etmek imkânsız hâle gelir.

Gençlerden bahsediyor olalım; bir genç bardan bara dolanıyor ve yaşlı başlı insanlar veya herhangi biri ona "Gençlik elden gitti!" diyor. Allah'tan daha fazla teşvik edici bir cümle etmiyor.

Cesurca söylemek gerekirse bu tür ifadelerin gençlere nasıl zarar verdiği aklınızın ucundan bile geçmez. Amerika ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi okuldan ayrılanlar için bir denetim olmaması nedeniyle kendini dağıtan gençler yaygın olduğu için doğal olarak insanların kafasında gençlere karşı ön yargı oluşuyor. Bu ön yargı o kadar güçlü ki bu düşünceden kurtulmayı başarabilen çok azdır.

İrade zayıflığı, içsel dürtüler ve klişelerden de destek alarak hatalara devam edip alenileştirmeye kalkınca ve buna etraftaki kötü örnekler, dil, ortam, dürtüler de eklenince irade terbiyesinden uzaklaşmamıza neden olan sis perdesini yaratmış oluyoruz. Bu perdeyi yok etmenin sadece bir yolu var; tefekkür. Kendini dinlemek için kabuğuna çekilip, çevredeki yönlendirmelerden sıyrılıp ruhunun derinliklerine kadar müspet düşüncelerin yerleşmesini sağlamak...

Öğrencinin bu verimli sükûnete girmesi çok da zor değil. Hayatının başka hiçbir döneminde bu rahatlığı bulamayacaktır. İşin gerçeği bunca müsait zamanının olduğu bir dönemde insanın kendine hâkim olamaması da acı bir durum elbette.

Ama bu kendi çabamızla veya düşünürlerden yardım alarak hatalı düşüncelerimizden kurtulamayacağımız anlamına gelmiyor. Kendimizi başkalarının gözüyle eleştirmek yerine kendi öz fikrimizi oluşturmamızda fayda var. Başkalarının aklıyla zevklerimiz ve izlenimlerimiz üzerinde kur-

duğumuz bakışımızı artık değiştirmemiz gerek.

Max Müller kültürlü bir İngiliz'in üç bin ilâ dört bin civarında kelime kullandığını, büyük üstatların ise on beş, yirmi bin kelime kullandıklarını söylüyor. Sıradan insanların pek kullanmadığı yücelik, asalet, ulviyet gibi kelimelerin düşünürlerle halk arasındaki kelime dağarcığından kaynaklanan farkı gösterdiğine dikkat çekiyor.

Ne yazık ki düşüncenin dilde ifadesi konusunda insanlar arasında dağlar kadar fark var. Bayağı bir insanın kelime hazinesi devede kulak gibidir. O kadarla yetinip durur. İnsanların düşünceleri de işte bu yüzden çatışır.

Küçüklüğümüzden itibaren bize bazı şeylerin iyi bazı şeylerin kötü olduğu öğretilir. Bunları konuştuğumuz insanların düşüncelerinden, hareketlerinden alırız. Oysa o kavramları gerçek anlamlarıyla değil insanların ona yüklediği anlamlarla öğrenmiş oluruz.

Genç insan bir an evvel hayata atılmayı öğrenmeli. Tehlikelerle baş edebilmek için hayat tecrübesi edinmeli. Çünkü hayat tecrübesi edinince kendine gelecek, düşüncelerini itinayla tahlil edecektir. Değerlerini, sınırlarını, hatalarını öğrenecektir. Özellikle kendisini ilgilendiren konularda seçici olmaya başlayacak. Eğitim hayatından kendi payına düşeni çıkaracak; azmin yani gerçek mutluluğun rehavete tercih edilmemesi gerektiğini öğrenecek. Stresli, yoğun hayatın insana verdiği yanıltıcı bir haz var. Bu geçici mutluluğu yakalamak çok basit! Oysa gençlerin bir an önce kendilerine gelip yorgunluktan başka bir işe yaramayan geçici heveslerin, boş işlerin peşinde koşturuyor olmanın eleştirisini yapmaları lazım.

Diğer yandan kafasındaki ön yargıları, engelleri teker teker elemesi; zihnen konsantre olup çalışmasına mani olan bahaneleri incelemesi lazım. İradesine engel olan tüm uğraşıları ve boşa zaman geçirmesine neden olan her şeyi bir kenara bırakması gerek. Böylece yeni bir dünyayı keşfedebilir. Platon'un anlattığı, mağarada zincirlenip, gelen geçenlerin sadece gölgesini seyredebilen adamların halinden kurtulup gerçek ışığa kavuşmuş olacaktır.

Genç insan zihnine hâkim olabildiğinde gerçek kişiliğine kavuşmuş ve kendisine ait bir ortam oluşturmuş olacaktır. Bunun için dünyanın ortasında inzivaya çekilip yapayalnız yaşamaya gerek yok. Bizim arzuladığımız sükûnet insanı faydasız işlerden uzaklaştırıp içimizde olumlu duyguları uyandırmaya yetecek bir dinginliktir. Bunun için her gün veya her hafta biraz zaman ayırıp iç dünyanıza gezintiye çıkarak içinizdeki şevki ve isteği uyandırmak kâfidir.

VI

Gencimiz tefekkürle alakadar olmaya başlayınca sadece arzularına yenik düşmekten ve bayağı tavsiyelerin yol açtığı saçmalıklardan kurtulmakla kalmayacak aynı zamanda kendine hâkim olmayı da öğrenecektir.

Kendine hâkimiyet özetle dünyevi dış etkilerin ve duygularımızın yapacağı yönlendirmelere karşı insan zekâsının üstün gelmesidir. Çocukların, kadınların veya erkeklerin davranışlarına dikkatlice bakılırsa anlık tepkilerle yaşadıklarını, anlık kararlarla hareket edip daha sonra oluşan duruma adapte olmak zorunda kaldıklarını görürüz. Toplum içinde prensip olarak saygıyı koruma adına daha kontrollü

oluruz. Kendimizi sakin ve naif biri gibi gösterme eğilimine gireriz. Oysa toplum nezdinde ortalığı karıştıran kişi olarak görünmemek için değil kendi yanlışlarımızı görebilmek için tefekkür etmemiz faydalı olur.

Dünya'da başarılan büyük işler büyük düşünürlerin ve tefekkür edenlerin eseridir. Ortalığı birbirine katanlar, politikacılar, kahramanlar, tarihi saçmalıklarıyla dolduran heyecanlı tipler insanlık adına sadece basit, vasat bir basamak oluştururlar. Günümüzdeki tarih çalışmalarının okumuşların merakını tatmin etmek için biriktirilen hatıra yığınından ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Oysaki hakiki düşünürler tarafından yazılan bir tarih olsa "velvelecilerin" medeniyetin gidişatında ne denli etkisiz olduklarını tahayyül bile edemezsiniz.

Tarihin gerçek kahramanları aslında felsefede, sanatta, edebiyatta, endüstride bir numara olan bilim adamlarıdır. Para kazanmayı becerememesi sebebiyle kapıcısının bile gözlerinden yaş gelircesine güldüğü zavallı bir bilim adamı olan Andre Marie Ampere'in toplumsal gelişmeleri ve hatta günümüz modern savaşlarını Bismarck ve Moltke'nin toplamından daha fazla etkilemiş olduğunu düşünmemek işten bile değil. Bir Georges Ville'in (Fransız kimyager - Ç.N.) tarım için yaptığını, elli tarım bakanını üst üste koysanız yapmamıştır.

İşte genç "çok gürültü çıkaranların" toplum nezdinde makbul kişi olarak kabul edilmesinden ne yapsın da etkilenmesin? Toplumun bu bakış açısını gencin düşüncesinden çıkartıp hayatın ondan beklediğinin velvelecilik olmadığını anlatmalıyız.

Pek çok sorunumuz bu "dürtülere göre hemen tepki vermek" ve toplumun beklentisine uymaya çalışmaktan kaynaklanır. Dışarıdan dayatılan fikirleri yerine getirmekle el âlemin elinde oyuncağa döneriz. Bir çalışma, toplantı, eğlence veya herhangi bir etkinlik esnasında gelen bir arkadaş seni alıkoyar. Zayıf iradeni yerinden söker. Kurtuluş ise tefekkürde saklıdır. Dış etkenler gelip eksik enerjimizden istifade etmeye çalışabilir. Ama insan aklıyla hareket ederek çat kapı gelen davetsiz misafirleri de eleyebilir. Çalışmasına engel olabilecek durumları da öngörebilir. Hangi arkadaşın bizi nereye götüreceğini çok iyi bilmeliyiz. Eğer direkt olarak reddedemeyeceksek ret cümlelerini önceden hazırlamak çok işe yarar. Dilersek mazeret olarak beyaz bir yalan bile uydurabiliriz.

Ancak şu çok önemli; mesela hâlihazırda evde ders çalışman gerektiği düşüncesi ve kararı aklında yoksa veya caydırıcı teklifleri başından defetmeye karar vermediysen bütün gününü kaybetme ihtimalin çok yüksektir. Çünkü bir olaya hâkim olabilmek öncelikle psikolojik olarak da hazırlanmayı gerektirir. Bu hazırlıklar kesin ve net ise işin kolaylaşır. Öyle ki sunulan fikre karşı yapacağın savunmaya arkadaşın cevap verebilecek yetiye sahip olmayacak ve doğrusu bizi de işimizden çeldiremeyecektir.

Beklenmedik olaylardan etkilenmek zayıf insanların hayat tarzıdır. Bir amacın olmaması ya da amacın peşinde koşulmaması veya dikkatin bu amaca verilmesine mani olacak meşgalelere dalmak hayatı tutarsız ve düzensiz hâle getirir.

Ancak ara sıra durup istikametini tekrar belirleyen için

hiçbir şey tesadüfe bağlı değildir. Bunun için kendimizin ve hatalarımızın farkında olmak, zamanımızı çalan şeylere karşı şuurlu olmak ve buna göre kendimize bir yol haritası belirleyip bu yoldan ayrılmamak gerek.

Bu şekilde günden güne hayatımızdaki rastlantıya bağlı kısımları azaltabiliriz. Böylece arkadaşlarımızı seçmeyi, elemeyi, değiştirmeyi, onlara zamanı gelince ne söyleyeceğimizi bilmeyi, bir mekanda doğru davranmayı, otelde odamızın değiştirilmesini istemeyi öğreniriz.

Hayata dair bir stratejik plan olmazsa olmazımızdır. Beynimizi kemiren bir durumla karşılaşınca ne yapacağımızı, nasıl kurtulacağımızı önceden biliriz. Karmaşık ruh hâllerinden çıkmayı, üzüntülerden kurtulmayı, umutsuzluğa çözüm getirmeyi başarabiliriz. Tıpkı iyi bir komutan gibi düşmanını iyi tanımak, düşmanın artılarını ve eksilerini bilmek, savaş alanını iyi tahlil etmek, takımının artılarını, eksiklerini tespit etmek başarıyı getirecektir. Böylece ilerleyebiliriz. İç ve dış mihraklarımızı iyi tanımak, her açıdan iyi tahlil etmek şart. Her şeyi öngördüğümüz için başarı şansa kalmayacak, zamanında geri çekilmek de büyük kayıpları önleyecektir.

İşte tam olarak bu iç ve dış mihraklar gencin düşmanı. Onlardan kurtulmanın yolları üzerine yoğunlaşması ve taktikler geliştirmesi gerek. Kendi kendimize irademizi eğitirken moralimizi alt üst eden dış etkenleri kendi lehimize nasıl çevireceğimizi göreceğiz. Zekâ ve düşüncenin kurtarıcı olduğu ise aşikâr.

VII

Görüldüğü üzere sonuç itibarıyla tefekkür son derece verimlidir. Boş hevesleri gerçek kararlara dönüştürür. Dilin ve tutkunun olumsuz etkilerini törpüler. İç dünyamızdan kaynaklanan tehlikeleri ön görmeyi ve geleceğimizi daha net planlamayı sağlar. Dış etkenlerin doğuştan gelen tembelliğimizi pekiştirmesine engel olur. Bu önemli avantajların dışında başka yararları da yok mu? Var. Direkt olarak sağladığı faydaların dışında dolaylı yönden faydaları da var.

Öncelikle yaşadığımız her günün tecrübelerinden faydalanmayı, doğru davranışlar ve alışkanlıklar edinmeyi sağlayacaktır. Bu prensipleri günü gününe zihnimizde gözetlersek sonunda yerleşir. Bu durum faydasız işlerle uğraşanlarda veya unutkanlarda gerçekleşmez. Dikkatsiz öğrenciler gibi geçmiş hatalardan ders çıkarmazsak aynı yanlışlar ve görgüsüzlükler tekrar eder. Bu durumda yanlışlar ve görgüsüzlükler davranışa dönüşür. Düşünen insan içinse geçmiş ve mevcut durumlar sürekli bir ders niteliğindedir. Yani gelecekte kaçınacağımız hareketleri belirlemek için birer öğüt niteliğindedir. Bu tecrübelerimiz biriktikçe bize ait kurallar meydana gelir.

Politikadan bildiğimiz gibi kararlı kişiler kararsız, ürkek kişileri etkiler, sürükler. Akılcı olanlar ise bilinçleri sayesinde net tavırlarıyla olaylara hâkim olur. O kararlı kişinin müdahalesi ortadan kalkınca çoğunluk içinden geldiği gibi tembelliğe ve sallanmaya devam eder.

Genel olarak güçlerin prensipler üzerindeki etkisi böy-

ledir. Bazı kelimeler barındırdıkları anlam itibarıyla insanı titretir. Örneğin gurur, büyük şahsiyet, insanlık haysiyeti, suç, aşağılık gibi. Prensipler de böyle kısa kelimeler gibi bilincimizde az çok karmaşık hisler uyandırır. İçimizde bir duygu veya harekete geçirici bir güç zayıfladığı zaman onu hatırlatan bir formülün veya kısaltmanın tekrar canlanması için tefekkür gerekli olacaktır. Tefekkür karmaşık bir formülün akla sağlam bir şekilde yerleşmesini sağlayacaktır. Bilhassa duygusal boşluk yaşarken veya düşüncelerin çarpıştığı, karmakarışık anlarımızda bizi bilincin aydınlığına çıkarır. Tefekkür doğru kullanıldığında kurtarıcı olabilecek çok değerli duygusal atılımlar yapmamızı sağlar. Dış dünyanın akıl almaz hengamesi içinde aklımızı çelecek olaylardan uzak durmayı, bizi gerçek anlamda mutlu eden anılarımıza geri dönmeyi sağlar.

Diğer bir deyişle kendi özünü bulmak kadar değerli bir şey olabilir mi? Hissettiğimiz mutluluk; tıpkı iyi bir yüzücünün, dalgalara karşı yüzerken bazen dalgaları okşayarak geçmesi, zaman zaman da üzerine üzerine gitmesi gibi değil mi? Şayet güçlü duygularımız, kötülüklere karşı kutlu savaşında içimizde hoş ve derin hisler uyandırmayı başarıyorsa cinsel dürtülere karşı da bunu neden kullanmayalım? Corneille'in kendisinden sonra gelenler tarafından Fransız edebiyatında tiyatro yazarı olarak en ön sıraya konulmasının sebebi eserlerinde anlattığı kahramanların içgüdü sayesinde vaziyete karşı koyarak, çabalayıp, zor olsa da uzun vadede muzaffer olmalarından kaynaklanmaktadır.

İkinci Bölüm
Tefekkür Nedir ve Nasıl Yapılır?

Kendimizi aşma yolunda tefekkür etmenin büyük bir rolü varsa bunun nasıl yapıldığını araştırmakta fayda var. Diğer bir deyişle işimize yarayacak materyalleri incelemek, psikoloji kuramlarını ve faydalı tecrübeleri bilmek önemlidir.

Derin tefekkürün amacı ruhumuzdaki nefret veya şefkat duygularını harekete geçirmek, davranışlarımıza düzen getirmek, kendimizi karar almaya itmek, iç ve dış kaynaklı fırtınalı ruh hâllerinden kurtulmak olmalıdır.

Verimli bir şekilde düşünmenin ve tefekkür etmenin genel kuralı düşüncenin yapısının tahlil edilmesinden geçmektedir. Kelimelerle düşünürüz. Daha önce de belirttiğimiz üzere düşünebilmek için hakikatin ağırlığından kurtulmamız gerekir. Çünkü hayatın gerçekleri yorucu olmaları nedeniyle zihni işgal etmekten başka bir işe yaramazlar.

Yerine daha pratik, kısa, akılda rahat kalabilecek, aktarımı da kolay olan kısa göstergeler koymalıyız. Bu kısa göstergeler umumi kelimelerdir. Bu göstergeler birtakım kavramlarla ilintilidir. Yani ilintili şeyi ifade etmek istediğimiz zaman bu kelimeleri kullanıyoruz. Bunun için kelimenin ilintili olduğu şeyin hafızamızda canlandırdığı imajın tecrübeyle sabit olması gerekir.

Ne yazık ki küçükken önce kelimeleri öğreniriz. Bu kelimelerin büyük bir kısmını belki zamanımız olmadığın-

dan belki imkânımız, belki de cesaretimiz olmadığından toprağımıza ekemedik. Ama bu kelimelerin birçoğu istisnasız hafızamızda. Hiç hayatımda bir filin çığlık attığını görmedim. Fil çığlığı sözü benim için içi boş bir ifade. Sıradan insanların dilinde bu kelimelerden çok var. Veya sık sık "tecrübeler bunu göstermiştir" derler. Böyle söyler ancak ne kadar da anlamsızca kullandığının farkında değildir. Günlük hayatımızda kullandığımız kelimeleri doğru tahlil ettiğimizde anlamsız birçok kelime fark ederiz. Doğrusu en zeki olanımızın bile nasıl da papağan gibi kelimeleri gerçek anlamından farklı şekilde kullandığına ve mefhumları anlamlandırmadan konuştuğumuza şaşırmalıyız.

Derin tefekkür, başağı döverek buğdayın düşmesini sağlamak gibidir. Burada kural kelimeleri bazı kavramların yerine koymak olacaktır. Belli belirsiz bir hayalin yerine değil zihinde detayıyla görünen şeylerin yerine gelmelidir kelimeler. Çünkü sürekli düşüncemizi bireyselleştirmek ve somutlaştırmak zorundayız.

Mesela her yemekten sonra içilen bir sigara yüzünden yılda çöpe atılan yüz frankları ve kapkara hâle gelen dişleri düşünüp kendinizi sigara içmeme kararı almaya itmek gibi. Bu arada Tolstoy'un sigaranın aklın derinliklerini uyuşturduğu fikrini de bir ara araştırmak lazım. Zihnimiz açıkken, felsefi bir konuda düşünürken sigara içtikten sonra bizde neler değiştiğini görebiliriz. Sigara içtikten sonra aklımızı toparlamakta, düşünmekte zorlandığımızı görürsek sigaranın aklı uyuşturduğunu anlarız. Diğer yandan sigara içmenin sadece fiziksel bir istekten kaynaklandığını ama belli bir süreden sonra acımasız bir alışkanlığa dönüştüğünü görürüz. Bu bağımlılığın zararlarını düşünmek yeterli olacak-

tır. Kendinize hükmettiğiniz bir anda bu ve bunun benzeri uyarıları kendinize hatırlatırsanız bir daha içmeme kararı alma gücünü bulabilirsiniz. Çalışmanın da insana getirdiği birçok hazdan yola çıkarak benzeri şeyler yapabiliriz.

Kelimelerin detaylı analizine inerek birtakım ön yargılardan, arzuların yanıltıcılığından ve sahte kabullerden kurtulmak mümkündür. Misal olarak, kitabımızda sadece Paris'te doğru düzgün iş yapılacağına dair ön yargıyı kırıyoruz.

Kargaşadan uzak durmak, tefekkür etmek, içimizi dinlemek, faydası olacak kitaplar okumak, notlarımızı tekrar tekrar okumak ve hangi davranışın nasıl bir tehlike yaratabileceğini somut olarak derinlemesine düşünmek akıl yürütürken bize yardımcı olacak en önemli adımlardır.

Alelacele konunun üzerinden geçmeyi kastetmiyoruz. Düşünmek, koklamak, dinlemek ve dokunmaktan bahsediyoruz. Bir tiyatro sahnesi bize gerçek hayattan daha mantıklı, daha somut, daha hakiki gelebilir. Derin düşünceyle tahlil edeceğimiz mevzuyu da bir sahnede her şeyin açık seçik görünmesi gibi zihnimizde gerçeğe en uygun olacak biçimde oluşturmalıyız.

Derin düşünme için ilham bulamadığımız zamanlarda duruma uygun kitaplar okuyabilir veya dikkatimizi canlı tutmak için yüksek sesle konuşabiliriz. Bunu yapmak varlığımıza hükmetmeyi sağlayacaktır. Düşüncelerimizi yazmak da tıpkı yüksek sesle telaffuz gibi irademiz üzerinde etkimizi arttırmak amacıyla doğru bir tercih olacaktır. İşte bu şekilde bilincimizdeki engelleri kaldırabilir ve değerli hatıralarımızı canlandırabiliriz. Zihnimizde dinlendirdiği-

miz fikirlerimize dilediğimiz ifadeleri yerleştirebiliriz.

Duygusal anlamda bu ruh hâline en çok ihtiyaç duyacağımız zaman, tatil dönüşü okullar açılmadan önceki hafta olacaktır. Her tatil döneminin sonunda yani yılda iki üç defa derin düşüncelere dalmak için dağda, ormanda, deniz kenarında yürüyüş iyi gelecektir. Bu tür "çekilmeler" son derce faydalıdır. Öğrenciyi bilinçlendirecek iradeyi tekrar yerine getirecektir.

Eğitim öğretim yılı boyunca da benzeri etkinlikler düzenlemek durumundayız. Akşam uyumadan ya da gece yarısı uyanınca veya dinlenme anlarımızda zihnimizi gereksiz işlerin doldurmasına izin vermeden bu uygulamaları tekrar etmek daha doğru olacaktır. Sabah uyanır uyanmaz veya giyinirken, işe giderken günlük yapacakları işleri düşünmek insana çok faydalı olacaktır. Bu tür alışkanlıklar çok çabuk edinilir. Gençler için bu düşünme alışkanlığının öyle faydaları var ki alışkanlığın ötesinde bir ihtiyaç olarak tavsiye ediyoruz.

Üçüncü Bölüm
İrade Terbiyesinde Hareketin Önemi

I

Derin düşünme bir zarurettir ancak tek başına da yetersizdir. İnsanın dağınık hâldeki güçlerini bir gaye için birleştirir ve atılım sağlar. Fakat şişirecek bir yelken bulamayıp gücünü doğru yolda kullanamadan sönen kuvvetli rüzgarlar gibi içimizde uyanan duygular da etkin bir faaliyet için kullanılmazsa hiçbir işe yaramadan sönebilir. Faal biçimde yapılan çalışmalar gencin hafızasında hatıra olarak kalırsa alışkanlık gibi yavaş yavaş kendine yer eder.

Psikolojide hiçbir şey yok olmaz. Doğa ince hesap yapan bir muhasebeci gibidir. Görünüşte hiçbir anlam ifade etmeyen eylemlerimiz birike birike yerinden kımıldamayan davranışlara dönüşür. Kendimizi aşmamızda çok önemli bir iş birlikçi olan "zaman" amacımız doğrultusunda çalışmaya zorlanmazsa aleyhimize dönebilir. Çünkü zaman, alışkanlıklar teorisi gereği psikolojimiz üzerinde lehimizde ya da aleyhimizde baskı kurar. Alışkanlıklar sinsi bir şekilde yavaşça ilerler. Adeta tekrarlanan davranışların uzun vadede başarıyı getireceğinden haberdar gibidir. İlk hareket zor olsa da ikincisi daha az zahmetli olur. Üçüncü, dördüncü defa harcanan çaba azalır ve yok olmaya yüz tutar. İlk başlarda harcanan zahmetli, nahoş çaba giderek bir ihtiyaca döner. Aslında zorumuza giden şey başarının hemen gel-

memesidir. Edinmek istediğimiz davranışların ne acımasız rakipleri vardır. Yürümek istediğimiz düzgün bir yolu taşlı, geçilmez bir yol gibi algılamamıza sebep olurlar. Sonra da üzerimizde tatlı bir baskı kurarak hiç gitmek istemediğimiz bambaşka yerlere götürürler.

Enerjimizi icraata geçirecek olan şey derin tefekkür değil eylemlerimizdir. Genel itibarıyla eylem kelimesinin ardında yatan anlamları bilmekte fayda var. Çoğunlukla eylem kelimesi içerdiği anlamları gizler. Burada bizim için harekete geçmek demek birçok işi başarıp yerine getirmek anlamına gelir. Artık mesele sadece irade değil isteyerek harekete geçmektir.

Harekete geçmek öğrenci için sabah saat yedide kalkıp Leibniz'in veya Descartes'in eserlerinden bölümler okuyup not almaktır. Okumak bile birçok davranış ve dikkat gerektirir. Mesela harekete geçmek, notlarını gözden geçirmek, tümünü kalpten öğrenmek. Makale yazacaksanız önce materyallerinizi toplamanız, genel planınızı belirlemeniz, sonra her paragrafı oluşturmanız, düşünmeniz, araştırmanız, yazmanız gerekir.

Hayatımızda büyük eylemleri gerçekleştirme fırsatları azdır. Mont-Blanc Dağı'na çıkmak sayısız adım atmayı, büyük bir enerji harcamayı, sıçramayı, buzul yarıklarından geçmeyi gerektirdiği gibi akıllı insanın hayatının kemale ermesi de uzun süren bir sabrın eseridir. Yani harekete geçmek binlerce eylemi yerine getirmeyi gerektirir. Vicdan üzerine muhteşem çalışmaları olan Bossuet: "Ani çıkışların büyük düşüşleri olur. Mütevazı, küçük bir tohum gibi basit alışkanlıklar büyük davranışlara dönüşür"[27] der. Doğrusu

[27] Gustave Lanson'un Bossuet isimli eseri.

cesur adam büyük cesaret gerektiren birkaç iş beceren değildir. Hayatın tüm evrelerinde cesurca kararlar alıp icra edendir. Tüm isteksizliğine rağmen kalkıp bilmediği bir kelimenin anlamını sözlükten bakan, tembellik yapma arzusuna rağmen işini tamamlayan, can sıkıcı olsa da o sayfayı okuyup bitiren öğrencidir cesur olan. İrade de bu saymakla bitmeyen, tek başına anlamsız eylemlerin toplamının meyvesidir.

Büyük çabaların gerçekleşmesi uğruna şevkle, fazlasıyla küçük eylemler gerçekleştirmemiz lazım. Küçük şeyleri küçümseyen yok olmaya mahkûmdur.[28] Burada kural dış kaynaklı isteklerden, arzulardan gelen tembelliğin tesirinden her zaman kaçmak. Hatta bu küçük zaferleri araştırıp kollamalıyız. İş başında sizi aradıklarında tepki göstererek çağrılan yere gitmek istemediğinizi ifade edin. Dersten sonra hava güzel diye bir arkadaşınız sizi çağırıyor. Siz ise mutlu bir şekilde çalışmaya gitmeyi tercih edin. Eve dönerken eğlenceli bir mekânın önünden geçmeniz gerekecekse karşı kaldırama geçip hızlıca uzaklaşın. Çünkü böyle yaparak bu tür alışkanlıkları yavaş yavaş etkin ve kalıcı hâle getirebilirsiniz. Hatta uyku için bile geçerli. Sadece siz istediğiniz zaman dinlenmeyi başarabilirsiniz. Doğrusu lise sıralarında, eğitim dönemlerinde, çocuk Latince'den, matematikten daha önemli bir şey öğreniyor: kendine hâkim olmayı, dikkatsizliğe karşı korunmayı, zorluklarla baş etmeyi. Hayal kurmak yerine sözlükten bir kelimenin anlamına bakmak veya bir dil bilgisi kuralını incelemeyi öğrenmek gibi.

Bu küçük çabalar neden bu kadar değerlidir? Çünkü hiçbiri yok olmaz. Nefse hâkimiyetteki başarılar çok defa

[28] Qui spernit modica paulatim decidet, Latince deyiş.

küçük gayretlerle kazanılır. Her biri alışkanlığın oluşmasında kendi ölçüsünde katkı sağlar, işimizi kolaylaştırır.

Küçük hareketlerimiz karakterimize etki ederek davranışların oluşmasına neden olur. Bir işe dikkat göstermek veya içimizden gelen işe gitme isteği arzularımıza boyun eğmeme alışkanlığı edinmemizi sağlar. Aksi bir hâl kara sineğin rahatsız ettiği gibi bizi rahatsız etmeye başlar.

Bunların dışında daha önce de gördüğümüz üzere hareket düşünceyi canlandırır. Sürekli zihnimize aynı türde uyarılar göndererek düşüncelerimizi destekler, zayıfladığı zaman canlanmalarını sağlar. Düşünceleri yazmak, itirazları not almak âdeta bilim adamının laboratuvarı, matematikçinin formülleri gibidir.

Hareketin çok önemli bir sonucu daha var. Hareket tepki göstermek, isteğimizi ifade etmektir. Yani davranışlarımızla taraf oluruz. Tüm ahlâki düşünürlerin doğru yolu seçmeye karar verenlere ortak tavsiyesi "eski alışkanlıkları derhâl bir kenara bırakıp cesurca eski senden kurtulmak gerektiği" yönündedir. Çevremizi haberdar ederek aldığımız kararların isteğimize ve irademize getirdiği enerji çok yüksektir. Eski davranışlarımız bizi tahminimizden daha çok etkiler. Öncelikle daha iyi olacağını bilse bile kişi tutarsız hayatını değiştirmemeyi tercih eder. Bu yüzden değişmeye karar verdiğimiz zaman bunu çevremizi haberdar ederek söz vererek yapmamız çok önemli. Restoranımızı, binamızı, ilişkilerimizi değiştiriyoruz. Cümlelerimiz daha iyi olacağımızı ifade etmeli, nazikçe ama kesin bir şekilde zaaflarımızı bir kenara itebilmeliyiz. İşimizin heba edilmesine ve gençlik hayatımızın boşa gitmesine izin vermemeli-

yiz. İnsanların (tanımadıklarımızın bile) bizi olmak istediğimiz gibi görmesi enerjimizi ikiye katlar. Çünkü çevrenin onayını alma huyumuz nedeniyle zaaflarımıza karşı koyarken işimiz daha kolay olacaktır.

Eylemin diğer bir etkisi de hareketin keyifli olmasıdır. Öyle ki bazı insanlar sadece bu keyif için hareket eder. Harekette bir keramet olduğu kesin, başımızı döndürür, yaşadığımızı hissettirir.

Tefekküre hareketi eklemek çok önemlidir. Çünkü hareket sayesinde kalıcı alışkanlıklar kazanır, istenmedik hâllerimizi değiştiririz. İnsan doğasının zararlı eğilimlerinden kurtulabilmenin yolu kendimizi kontrol etme yolunda harekete geçerek başarılı olmaktır. İsteğimizi dışa vurmalı, kararlarımızın arkasında durmalı ve başarı geldikçe bizi mutlu eden çevrenin desteğini de kullanmalıyız.

II

Maalesef hayatımızın geneline bakınca bilinçli aktivitelerde bulunduğumuz süre pek azdır. Zamanımızın çoğunu fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarımız için harcarız. Çocuk beş, altı yaşına kadar sadece temel ihtiyaçlarını giderir. Uyku, yemek, oynama derken dış dünyaya henüz kayıtsız, etraftan habersiz yaşar. On sekiz yaşına kadar başkalarına tabi olmaktan kendiyle ilgilenmeye zaman bulamaz. Lise eğitimi bitince kendine daha fazla zaman ayırır, yaşadığı çevreyle ilgilenmeye başlar. Edindiği bilgi ve becerilerle hayata karşı dişlerini bilemiş gibidir.

Genç, dünyayı fiziksel olarak öğrense bile hem bilgi ve becerileriyle kendisi arasına hem de aklıyla toplum arasına

bir anda perde inmiş gibi olur. Ergenlik baş gösterince belirsiz hayaller, boşa giden büyük atılımlar, aklını başından alan gençlik çağları devreye girer. Kendine hâkim olması gereken yaşlarda ruhunu aşk sarar. Yazık ona ki Avrupa'nın veya Amerika'nın herhangi bir üniversitesinde desteksiz, tamamıyla başıboş, bir akıl hocası da olmadan etrafını saran kalın atmosfer tabakasını kırmaya mecali olmaz. Aklı başından gitmiş gibidir, kendini toparlamakta zorlanır, etrafındakiler tarafından yönetilir.

Hangimiz okuldan yeni mezun olduğumuzda hayata atılırken hazırlıksız yakalanmadık veya bir desteğimiz olmadığı için moral motivasyon eksikliği çekmedik? Hatırlayın! Ne garip değil mi? Bu duruma bir de gencin yalnız başına nasıl çalışacağını bilmemesini de ekleyebiliriz. İşin doğrusu hiç kimse ona uygun bir çalışma modeli göstermemiştir. Bu arada güzelim günler gelip geçer. Genç kendiyle baş başadır. Sosyal hayata dair bin bir öneri üzerine kâbus gibi çöker. Mesleki açıdan hiçbir tecrübesi yoktur, hatta boynundaki kariyer planları belli belirsizdir. Henüz anne baba olma kaygısı da yoktur. Bütün günü sadece kendine aittir. Ama maalesef. Çevreye bağımlı olanın zaman açısından özgür olması söz konusu olabilir mi? Günleri bomboş geçen biri için "kendisine hâkim" diyemeyiz. İnsanın en müsait olduğu bir zamanda fıtratı sebebiyle en fazla zaman kaybı yaşar.

Uyanması, en az yarım saat tuvalette zaman geçirmesi, evden fakülteye, evden restorana gidiş gelişler, yemek molaları, zihnen odaklanmaya izin vermeyen yemeğin sindirilmesi, birkaç ziyaret, mektuplaşma, zamansız misafirler, gezintiler, rahatsızlıklardan dolayı geçen zamanı da düşe-

lim, çalışanlar için sekiz saatlik uykuyu da ekleyelim oldu size günde on altı saat. Hesaplaması çok kolay. Tüm bu ihtiyaçlara ileride kariyer planlamaları eklenince yemek zamanından, gezintiden, oradan buradan kesilen zamanlarla kendinize, derin tefekküre, zihnen gayret göstermeye kalan zaman beş saate inecektir. Diğer yandan işe başlayınca, araştırmaya, yazı çizi işlerine vs. ayrılan zamandan sonra gerçekten düşünmeye ne denli az zamanımızın kaldığını göreceksiniz.

Ünlü falanca bilim adamının biyografisinde yazılanın aksine günde on beş saat çalışamayacağını anlamak zor olmasa gerek. Böyle şeyleri gençlere yutturmaya çalışıp umutlarını kırmaya gerek yok. Daha önce de yazdığımız gibi Bossuet diyor ki az da olsa her gün biraz yeter; durmazsak yavaş da olsa ilerleriz. Zihinsel çalışma için sadece düzenli olmak değil süreklilik de çok önemlidir. Keramet uzun soluklu sabırda gizli. Bütün büyük işler uzun sabrın neticesinde gelmiştir. Newton yerçekimi kanununu sürekli düşündüğü için bulmuştur. Lacordaire şöyle diyor; eğer vazgeçmezsek zamanla neler yapabileceğimizi tahayyül bile edemeyiz. Doğadan bir örnek; Saint-Gervais vadisini bir fırtına yerle bir edebilir, işe yaramaz bir yığın hâline getirebilir. Ama buzulların getirdiği sular yavaş yavaş, damla damla toprağa akarsa sonuçta verimli alüvyonlu topraklara dönüşür. Kayalardan yüzyıllar boyunca yuvarlanan taşlar metrelerce derinlikte oyuklar açabilir. İnsan eserleri için de aynı şey geçerli. Sarf edilen düzenli ama sürekli çaba sonuçta ulaştığı eserin büyüklüğü yanında çok mütevazı kalır. Zamanında ormanlık ve bataklık olan Galya bölgesi sebatkâr çalışmanın neticesinde kanallarla, yollarla, demir yollarıyla, köylerle, kasabalarla bezenmiştir. Aziz Thomas

d'Aquin'in muazzam eseri Külliyat, yazılan sayısız mektup ve işçilerin harfleri tek tek matbaaya yerleştirip basması sayesinde her gün biraz biraz çalışarak elli yılın sonunda ortaya çıkmıştır.

Tüm hareketler ve cesurca girişimler birbirinden farklı iki şekilde gelişir. Bir iş ya ani, keskin, büyük bir enerji sarf edilerek ya da uzun soluklu, azimkâr, sürekli, sabırlı, sebatkâr biçimde hâlledilir.

Savaşta bile başarıyı yorgunluğa olan dayanma gücünüz ve cesaretiniz belirler. Bütün oyun bunun üzerine kuruludur. Çalışma ortamında ise elinizde o güçlü füzeler de yoktur.

Aniden büyük çaba göstermek gerektiren anlık işler hiçbir açıdan tavsiye edilmez. Çünkü genelde arkasından tembellik dönemi takip eder. Gerçek cesaret uzun soluklu, sebatkâr olandır. Genç açısından önemli olan ipin ucunu hiçbir zaman bırakmamak olmalı. Zaman, ipinin ucu kaçırılmayacak kadar değerlidir. Zamanı idareli kullanmak gerek. İşin gerçeği ajandalarda keskin bir şekilde belirtilen zaman çizelgelerini tavsiye eden biri değilim. Harfiyen takip etmek çok da mümkün olmayabilir. Tembelliğimiz ajandada boş olan kısımlarda tembellik yapmaya kalkışır. Sonra çizelgenin dinlenme, gezinme zamanlarına odaklanmaya başlarız. Ayrıyeten düzenli olarak bir program dahilinde çalışmak irademizi o programa karşı bağımlı hâle getirir. Ama mesela çalışma saatinde değil de gezinme saatinde çalışmak için daha istekli veya uygun olabiliriz.

Zihnî çalışmada daha müsait, daha içten olmamız, amacımız doğrultusunda gücümüzü toplamamız ve eğiti-

mimize dikkat etmemiz şart. Bu konuda gencin yapması gereken çok şey var. Her zaman her yerde aktif olması gerek. Bu konuda özel zaman diye bir şey yok. Her vakti kullanmak lazım. Aktif olmak; sabah yataktan fırlayıp temizliğini itinayla ve canlı bir şekilde yapmak, aklımızı çelmeye çalışan dış etkenlere izin vermeden kararlı bir şekilde çalışma masasına oturup işimizle alakadar olmak, pasif şekilde değil dikkatlice okumak, sürekli çaba sarf etmektir. Aktif olmak aynı zamanda enerjiniz düşünce enerjinizi toplamanızı sağlayacak gezinti yapmaktır. Enerjinizi tüketen şeylerle ve cesaretinizi kıran işlerle uğraşmak tamamen zaman kaybıdır. Boş zamanlarda bile zeki arkadaşlarla sohbet etmek gibi işlerle meşgul olmak lazım. Yemek yerken bile aktif olabiliriz. Yemeğimizi yeterince çiğneyerek midenin iş yükünü azaltabiliriz. Gencin en sefil hâli hareketsiz olduğu ve zamanını boş yere harcadığı anlardır. Saatlerce banyoda zaman harcar, sabah esnemekle geçer, başını kitaba gömer, yavaş hareket eder. Ne çalışmak ne de bir şeyle ilgilenmek ister. Nerede olacağına karar verememiş gibidir. Harekete geçmek için fırsat kollamaya da niyeti yoktur. Oysa fırsatları yakalamak uyanık olmayı gerektirir.

Güce hâkim olmanın bir yolu da ertesi gün ne yapacağınızı yatmadan önce belirlemekten geçer. İşin miktarı önemli değildir. Yeter ki ertesi gün aniden aklımız başımıza gelince düşünmeye zaman bile bulamadan masa başına geçip apar topar işe koyulmak zorunda kalmayalım.

Asla cuma sabahı “söz olsun pazartesiden itibaren çalışacağım” diyerek kahramanlık yapanlardan olmayalım. Şayet hemen işe koyulmazsan sadece kendini kandırmış olursun. Bir gezinti esnasında canımız sıkılır da boşa zaman

harcadığımıza kanaat getirirsek hemen durumdan istifade edip içimizdeki bu isteği doğru şekilde kullanmak gerekir. Amaç iradenizi bir kurala bağlamak değil her zaman ve daima canlı olmak, zamanı her daim verimli kullanmaktır.

Darwin'in oğlunun babasıyla ilgili söylediklerine kulak verelim. "En önemli karakteri zamana olan saygısıydı. Ne kadar değerli olduğunu asla unutmazdı. Dakikaların hesabını yapardı. Asla fırsatları kaçırmaz, değerlendirirdi. İşe başlamaya gerek olmadığı düşünülen zamanlarda bile hemen işe koyulur, değerlendirirdi."

Bir işe başlamaya gerek olmadığını düşünüp aptalca kaçırılan zamanların ve hatta çeyrek dakikaların miktarını toplayınca bir yılda inanılmaz ölçülere vardığını unutmayalım. Öğlen yemeklerinin her zaman geç yenmesinden şikayetçi olan François d'Aguesseau bir gün eşine bir kitap verir. Yemeği beklediği çeyrek dakikalarda yazdığı bir kitaptır. Beş on dakika için bile olsa konsantre olup bir paragraf okumak, birkaç satır ilerlemek, bir kitabın ön sözünü okumak ne kadar da kolay değil mi?

"Zaman, onu doğru kullanana yanlış yapmaz" sözü çok haklıdır. Yapacaklarına zaman bulamayanların eğlenceye en fazla zaman ayıranlar olduğu başka bir gerçektir. Diğer bir deyişle işe zaman bulamıyorum demek işe ayıracak zamanım yok demek kadar acı bir ifadedir. Neden zaman kaybettiğimizi incelersek çoğunlukla yapılacak iş hakkında yaşadığımız kargaşadan kaynaklandığını görürüz. Ertesi gün yapacağım işleri uyumadan önce gözden geçirmezsem tabii ki sabahım "ne yapacaktım" ile geçecektir. Kesinlikle soyut bir hedef koymayalım. Mesela "yarın çalışacağım"

değil, hatta "Kant'ın moral felsefesine bir bakacağım" da değil. Özellikle net ve kesin ifadelerle hedefimiz "yarın Kant'ın Pratik Akıl kitabından şu paragrafı okuyup, okuduğum bölümün özetini çıkaracağım" şeklinde olmalıdır. Bu yolda her zaman belirgin hedefler koymalı ve o görevi tamamlamalıyız. Ama işi bir daha geri dönmeyecek şekilde bitirmeliyiz. Öyle ki bir işi bitirdiyseniz bir daha üzerine gelmemelisiniz. Yaptığımız işi tam bitirmek, eseri kalıcı hâle getirmek inanılmaz zaman kazandırır.

Öğrencinin de aynı şekilde öğrenirken sağlam ve enerjik bir şekilde çalışması, yazılı biçimde özet çıkarıp veya önemli gördüğü yerleri kopyalayıp notlarını kitabın içindekiler kısmındaki başlıklarla bağdaştırması rahatlık sağlayacaktır.

Eğer üzerinde çalıştığınız kitap bir başucu kitabı değilse tekrar okumayı gerektirmeyecek şekilde ilerlemelisiniz. Böyle ilerlerken atacağımız adımı görmeden ilerlememeyi, attığımız adımın sağlam olması nedeniyle de geri dönmemeyi sağlarız. Kaplumbağanın hızlı ama metot olarak dağınık olan tavşanı geçtiği gibi yavaş ama güçlü bir ilerleyişimiz olacaktır. İş açısından örnek almamız gereken en temel kural şu olsa gerek: "Age quod agis." Yani her işi zamanında yapmalı; acele etmeden, heyecan yapmadan. Johan de Witt'e[29] tüm işlerinin arasında hem ülkeyi yönetip hem de eğlenmeye nasıl zaman bulduğunu sormuşlar. Şöyle cevap vermiş: "Çok basit; her şeyi sırayla yapıyorum ve ertesi güne iş bırakmıyorum." Cherterfield Lordu'nun oğluna öğüt olarak gardırobunu düzenlerken bile zaman

[29] Johan de Witt, 1653-1672 yılları arasında Hollanda'da yasama ve yürütmenin başında bulunan siyasetçi.

kaybettirmeyecek biçimde dizmesini söylediği anlatılır. Başka bir örnekte vakti zamanında bir adamın yıkanırken bile Horas'ın eserlerinden birkaç sayfa okumak için yanına aldığı ve bu yüzden sayfaların parçalandığından bahsedilir. Belki bu kadar da abartmaya gerek yok.

İşte zamanı bir amaç uğruna, tek hedef için kullanmak büyük önem arz eder. Tek bir işin yapılmadığı çalışma dağınık bir çalışmadır. Oradan oraya uçar. Hatta tembellik yapmaktan daha tehlikelidir çünkü en azından tembellik insana kendini kötü hissettirir ama bu dağınık çalışma insanı işten soğutur. Şevkimizi, isteğimizi kırar; var olanı da nefrete dönüştürür. François de Sales birçok işi aynı anda yapmamak gerektiğini söyler. "Şeytan çok işi aynı anda yapmamızı ama hiçbirini de istediğimiz gibi bitirmeyerek kendimizi kötü hissetmemizi ister. Bazı vazifeleri tekrar tekrar yapmaya çalışmak işten soğumamıza ve işin bitmemesine neden olur."

Ayrıca birçok kez ifade ettiğimiz gibi bize en fazla zaman kaybettiren işler başlanıp bitirilmeyen işlerdir. İnsanda bıraktığı kötü etki uzun süre bir problem üzerine düşünüp de hiçbir sonuca ulaşamamak gibidir. Kendimizi alay edilmiş gibi hissederiz. Sanki o iş beynimizi meşgul ederek bizden öç almış, başka bir çalışmaya engel olmuş gibidir. Bu da mutluluğumuza mâni olur. Aksi durumda beynimiz biten işten dolayı kendini rahatlamış hissedecektir. Endişeden sıyrılıp yeni işlerle meşgul olacaktır.

Yazmamız gereken bir mektubu yazmadığımız zaman kendimizi kötü hissederiz. Geçen zaman uzadıkça kendimizi daha fazla baskı altında hissederiz. Baskı çekilmez hâle

gelmeye başlar ve nihayet oturur bir şeyler yazarız. Ama olan olmuştur; kendimizi kötü hissetmiş, bitirmenin mutluluğundan mahrum kalmışızdır. Sekteye uğrayan işlerin de bizde yarattığı his yapmamız gerekirken yapmadığımız çalışmaların uyandırdığı hislerle aynıdır. O sebeple yapılacak bir işi zamanında ve layıkıyla yapalım.

III

Genç çalışma isteğini verimli bir alışkanlığa dönüştürmeyi başarmışsa zihinsel olarak büyük başarılara ulaşması çok zor olmayacaktır. Yeni fikirleri varsa veya eski düşüncelerine farklı açıdan bakıyorsa bu hayalleri belki sekiz, on yıl boyunca zihninde taşıyacaktır. O fikirler sayesinde yüzlerce örnek, tasarım, karşılaştırma belirir. Bunlar hayallerini süsler, canlandırır, büyütür ve güçlendirir. Tıpkı bir meşe palamudunun kocaman bir ağaca dönüşmesi gibi veya okuduğu kitapların bir sentezi gibi hayaller de somut olarak hayata geçecektir.

Açıkça söylemekte fayda var. Zihnî olarak belli bir erginliğe ve isteğe erişmemize rağmen şayet ahlâki açıdan entelektüel benliğimize hâkim olamazsak tam anlamıyla kendimize hâkim olmamız da mümkün olmayacaktır.

Lise eğitiminden çıkıp hukuk, bilim, edebiyat, tıp eğitimi alınca hayata atılmaya hazır, hayatını kazanmaya mecbur, bugünkü vazifelerini önemsemeyenlerden daha faal olmak zorunda kalan kimseler olacaksınız. Bu gençlik her ülkede yönetim kadrolarına yerleşecektir. Halk kendi kendini idare edemediğinden tahsil görmüşlerin ışığına ihtiyaç duyacaktır. Yüksek öğrenim görenlere büyük iş düşüyor. Çünkü başkalarını yönetmenin yolu evvela kendini tanı-

maktan ve idare etmekten geçiyor. İnsanlara doğruluğu, dürüstlüğü, adanmışlığı, örnek olmayı sözle değil ancak eylemlerimizle gösterebiliriz.

Ah keşke her yıl birkaç kişi de olsa öğretmen, doktor, avukat olarak köylerine, kasabalarına, küçük şehirlerine dönse. Halkla bütünleşip konuşma fırsatları olsa da mütevazı yaşantılarıyla başarı hikâyelerini anlatsalar. Bu yolla yirmi yılda ülkenin nereden nereye geleceğini, yeni bir aristokrasinin doğacağını, insanlık uğruna güçlü bir geleceğin inşa edileceğini düşünüyorum. Daha genç yaşta bir doktor veya avukat olabilecekken üniversiteyi bırakıp eğlenmeye veya para kazanmaya dalanların ne büyük aptallık ettiğini söylemeye gerek var mı?

IV

Aklın sürekli meşgul edilmesinin zihnî yorgunluk dolayısıyla sağlığa zararlı olduğu söylenebilir. Ancak zihnî yorgunlukla ilgili bu iddia tamamıyla yanlış bir düşünceden ibarettir. Sürekli meşguliyetten kasıt beşeri manadadır. Doğal olarak uyku çalışmayı böler, dinlenmeyi sağlar. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere uyku dışındaki zamanlar zaten zihnen çalışmamızı kesintiye uğratacak mevzularla dolu olur. Oysa çalışmak, işle meşgul olmadığımız zamanlarda bile sadece düşündüğümüz işe konsantre olmayı gerektirir. Çalışma kelimesinden göğsünü masaya dayamış bir öğrenci anlaşılmamalıdır. Gezerken de okuyabiliriz, düşünebiliriz. Dolaşarak kafa dağıtabiliriz. En az yorucu ve en verimli olan dinlenme şekli böyle olsa gerek. Gezinti basitçe zihinsel sorunlarımızı sindirerek problemlerimizi çözmeyi kolaylaştırır.

Ayrıca doğrusu zihnen çalışıyor olmamız tedbirsiz olacağımız anlamına gelmez. Bugün madde ve ahlâk arasındaki bağı daha iyi biliyoruz. Sağlığımıza dikkat etmediğimiz takdirde cahile muhtaç kalacağımızı da biliyoruz.

Hayatta malzemeyi bulmak işin basit kısmıdır. Mühim olan organizasyon, tercih ve sıralamayı doğru yapabilmektir. Akıllı insan çok fazla detaya dalıp giden değil, görevini sürekli zihninde tutandır. Bilimle bilgeliği birbirine karıştırmamak gerek. Bilgelik çoğu zaman zihinsel tembelliğe yol açabilir. Yaratıcı olmak için iyi bir hafıza yeterli değildir. Zihnin olaya hâkim olması gerekir.

Çok çalışmaktan ötürü hasta olduğumuz söylenir. İnsanın bitkin düşmesinde tek suçlunun çalışma olduğunu ispatlamaları gerek. Güçsüzlüğümüze sebep olan diğer hususların da araştırılması şarttır. Çünkü varsa bu zayıflığın hislerimize bağlı olup olmadığını bilmiyoruz. Mesela kolejde veya daha sonraları beyin yorgunluğundan bitap düşen genç pek görülen bir durum değildir. Buna karşın maalesef bu yaşlardaki yorgunluk ve hastalıklar ahlâki zaaflardan kaynaklanmaktadır. Hislerden kaynaklanabilir derken hayal kırıklıklarını, kıskançlıkları, gurur olaylarını, hiperesteziyi, kendimizi olduğumuzdan farklı görme eğilimlerini veya kişilik bozukluklarını sayabiliriz. Eğer insan zihninden bu hisleri defetmek için yeterince güçlüyse yorgunluğun büyük bir sebebinden kendini korumuş olur. Düzenli ve sağlıklı bir hayatı benimsediğimiz takdirde zihinsel anlamda kendimizi korumuş, mutlu, kendinden emin, sağlam bir karaktere ve bünyeye sahip oluruz.

Zihnimizi doğru düşüncelerle meşgul edersek beyni-

miz bunları ele alır, organize eder. Bu sayede tesadüflerin kurbanı olmaktan da kurtuluruz. Dinlenmelerimizin azılı düşmanı olan "tesadüf" beraberinde sıkıntıları da getirir.

İnsanoğlu toplum içinde yaşar, çevresinden itibar ve saygı bekler. Genel olarak kendimize olan saygı ve itibarı başkasından görmediğimiz zaman özel hayatımızda bazı can sıkıcı durumlarla karşılaşırız. Tembellerin tembelliğin bedelini ödediğini görmek çalışkan insan için ayrıca bir motivasyon kaynağı olur.

Tembel, zamanını değersiz, can sıkıcı kıskançlıklara, hırslara harcarken gerçek mutluluk, faydalı meşguliyetlere zaman ayıranların mükâfatıdır. Mutluluk, sağlık da getirir. Çalışmak insanlığın temelini oluşturan bir kuraldır ve bunu edinen herkes kalıcı ve yüksek mutluluklara kavuşur.

Bu tespite dağınık ve metotsuz çalışmanın yorgunluk verdiğini, çalışmayı verimsizleştirdiğini de eklemekte fayda var. Asıl yorucu olan meşguliyetlerin çeşitliliği ve hiçbirinin bize işi bitirdim duygusunu yaşatmamasıdır. Taslak halinde kalan işler de içimizde can sıkıcı bir hâl alır.

Jules Michelet, M.Edmond de Goncourt'a otuzlu yaşlarında işlerinin çokluğu nedeniyle başının çok ağrıdığını; bundan böyle kitap okumayacağını ama yazacağını söyler. Ardından "karar aldıktan sonraki gün sabah kalktığımda tam olarak ne yapacağım belli olunca yani tek işle meşgul olunca bütün hastalıklarımdan kurtulmuştum."[30] diye söyler.

Kesinlikle çok doğru. Aynı anda birçok kitabı okuma-

[30] Goncourt gazetesi, 12 Mart 1864.

ya kalkışmak insanı yorar. Dediğimiz gibi; age quod agis. Yani yaptığımızı layıkıyla yapalım. Gördüğümüz üzere bu sayede sadece hızlı ilerlemiş olmayız. Aynı zamanda yorgunluk yaşamadan ve biten işlerin verdiği hazzı da tadarak çalışmış oluruz.

V

Özetleyecek olursak tefekkür insanın içinde güçlü hisler uyandırsa da o heyecanların alışkanlıklara dönüşmesi için yeterli olmaz. Oysaki irade terbiyesi kalıcı ve sağlam davranışlar olmaksızın mümkün değildir. Aksi hâlde çabalarımız boşa gider ve sürekli tekrarlamak zorunda kalırız. Kendimizi aşma yolunda ilerlememizi sağlayacak olan itiyat hâline gelen başarılarımızdır. Ayrıca bu alışkanlıkları edinmenin yolunun hareketten geçtiğini de biliyoruz artık. Hareket etmek amacımızın takibi için gerekli olan birçok eylemi cesaretle sonuçlandırmaktır elbette. Hareket insanı toplum önünde kararlı ve mutlu kılar.

Maalesef çalışmak için zaten az olan zamanı sistemsizlik nedeniyle daha da azaltırız. Buna rağmen daha önce de belirttiğimiz gibi "az da olsa her gün biraz çalışmak ilerlememizi sağlar." Devam eden sebatkâr çalışmanın getirisi muhteşem olabilir. Böyle böyle düzenli çalışma alışkanlığı edinilir. Her akşam ertesi günün çalışma konusunu belirlemeli, başlanan işi bitirmeli, sadece bir işle meşgul olmalı ve en önemlisi de zamanı boşa harcamamalı. Bu alışkanlık en büyük hayallerin gerçekleşmesini sağlar.

Anlaşıldığı üzere çalışmak başımızı ağrıtmaz. Çalışmaktan kaynaklandığı düşünülen yorgunluk, doğrusu aşırı hazlardan, endişelerden, egoist fikirlerden, yanlış metottan kaynaklanır.

Dördüncü Bölüm
İrade Terbiyesinde Beden Sağlığının Önemi

I

Buraya kadar konunun psikolojik yönünü ele aldık. Şimdi de kendini kontrol etmenin fizyolojik şartlarını ele alalım.

İrade ve onun en güçlü göstergesi olan dikkat, sinir sistemimizin ayrılmaz parçalarıdır. Şayet sinir sistemimiz hızlıca zayıflar veya zayıfladığında kendini toparlaması uzun zaman alırsa artık azim ve çaba göstermek de imkânsız hâle gelir.

Bedensel zayıflık, cılız iradeye ve yetersiz, bitkin dikkate sebep olur. Tüm çalışmalarımızda gördük ki diğer etkenlerden daha ziyade başarıyı getiren en büyük etken enerji durumumuzdur. Meşhur bir söze göre kendini tanıma yolunda ilk şart "iyi bir hayvan" olmaktan geçiyor. Moral açısından kendimizi iyi hissettiğimiz zamanlarda bedenimiz de tıpkı düzgün notalar çalan, akordu iyi yapılmış bir enstrüman gibi olur.

Canlı olduğumuz zamanlarda isteğimiz yüksek, dikkatimiz de faal olur. Aksine cansız, bitap olduğumuz zamanlarda zihnimizi bedenimize bağlayan ağır zincirlerden ve isteksizlikten kaynaklanan çöküntüden kurtulamayız. Unutmayalım ki yorulmadan yapılan işlerin mükâfatı ken-

dini iyi hissetmek ve uzun soluklu mutluluktur. Yorgunluk daha işin başında meydana gelirse başlangıçta hissedilmesi gereken tatlı gayret yitirilir; yerine nahoş bir kuvvetsizlik ve tiksinti gelir. Size haz vermeyen bir çalışmada başarı ödül olmaktan çıkar; görev ise eziyete, acıya dönüşür.

Üstelik bütün psikologlar fiziksel durumun ruh sağlığı açısından önemi konusunda hemfikirler. Kan dolaşımımız beynimize temiz kan pompaladığı zaman aklımız da hatıralarımızı ve davranışlarımızı uzun süre doğru şekilde kontrol eder.

Kalıcı ve sürekli iradenin bir koşulu mutluluğa şartlanmış şekilde yaşamamaktır. Çünkü mutluluk çalışmanın bir sonucudur. Daha önce de söylediğimiz gibi mutluluk hayatın sıfırlarının önüne eklenen sayı gibidir. Hayata gerçek anlamda değer katar.

Ne yazık ki zihnî faaliyetler yanlış anlaşıldığı zaman kötü sonuçlanabilir. Zira bir zihnî faaliyet bedenin hareketsiz kalmasını, evin dört duvarı arasında oturup kalmayı gerektirebilir. Sonuç olarak fiziki bir iş olmadığından oturmayı gerektirir. Bunun yanı sıra bir de sağlıksız beslenmeyi eklemek lazım. Midenin etrafı sinir ağıyla çevrili olduğundan bu organdaki düzensizliklerin sinir sistemine etkisi büyük önem arz eder. Yemekten sonra kan başa hücum edince başımız ağrır, ayaklarımız kolaylıkla soğur. Üzerimize ağırlık çöker. Sinir sistemi yavaşlar. Zihnini kullanarak çalışan birçok kimse bu durumu kontrol etmekte zorlanır. Kalp sıkışır, mide kasılır. Sinirsel sorunlar baş gösterir çünkü nevrotik sorunların başlangıcı genel olarak beslenmeyle ilintilidir. Beyin dengeleme görevini yitirmiş, sakin yaşan-

tının yerini huzursuzluklar almaya başlamıştır.

Sağlığımız kötüleştiği zaman ruh hâlimiz de ona eşlik eder ve kendini kontrol etme gücünü yitirmeye başlarız. Meşhur bir ifadesinde Huxley bizi satranç taşlarına benzetir. Karşımızda sabırlı ve acımasız bir rakip var; en ufak hatada bizi yenmeye hazır. Ama iyi oyuncuyu kimse mağlup edemez. Rakibimiz ise doğa; kurallara uymayan kimseye acımaz. Bilim insanları tarafından yapılan keşifler kurallarımızı teşkil eder. İşte en azından bu kurallara uyarak sağlığımızı koruyabiliriz.

Sağlığımızı koruma savaşını, özgürlüğümüzü kazanmak için verdiğimiz savaşa benzetebiliriz. Bu, olsun demekle olacak bir iş değildir. Sağlıklı olmak için birçok hususa dikkat etmek, detaylar üzerinde itinayla durmak lazım gelir. Sıcağa, soğuğa, neme, havanın temizliğine, aydınlatmaya, yemeğe, spora vs. dikkat etmek şarttır.

Bunca şeye dikkat ederek yaşamak hayatı çekilmez hâle getirir diyeceksiniz. Bu itina bir alışkanlık meselesi. Kötü bir yemeğin sebep olduğu zaman kaybı, normalde yemeğe ayırdığımız zamandan daha fazladır. Biraz çıkıp gezinmek için gereken zaman midemiz tıka basa doluyken kahvede gazete okumaktan veya koltuğa çakılmaktan daha fazla zaman kaybettirmez. Çalışma alanınızı ara sıra havalandırmak veya biraz hava almak zaman kaybı olmaz. Hayatı kolaylayacak belirgin önlemler almak yeterli olacaktır. Mantığımızı kullanarak önlem alamayışımızın sebebi ise tembelliktir. Zihinsel tembellik önlem almamıza, fiziksel tembellik ise harekete geçmemize engeldir.

Bir daha söylemek gerekirse, sağlık bizim için ödül olacaktır. Yani mutluluğun, başarının hatta tüm hususların ön koşulu, olmazsa olmazı sağlıktır.

Bu arada üzerinde duracağımız en mühim husus beslenme. Esas mesele ise yediğimiz besin maddelerinin türleri ve miktarı olacaktır. Günümüzde hiçbir yağlı yiyeceğin ve karbonhidratın doku oluşumunda proteinin yerini tutmadığı bilinmektedir. Yani beslenmede protein zorunlu bir ihtiyaçtır. Diğer yandan makul miktarların aşılması durumunda son derece ilginç sonuçlar doğabilir. Aşırı derecede alınan protein, organlarda, alınan miktardan katbekat fazla albümin oluşmasına neden olabilir. Günlük almamız gereken protein miktarı yaklaşık 75 gram azotlu besin maddesine eş değerdir. Bu miktarın üzerinde alınan besin, kaslarda fazladan protein oluşmasına neden olacaktır. Ancak gençler günlük yemesi gereken et miktarının iki, üç kat fazlasını yiyebiliyor.

Diğer yandan miktarı ne olursa olsun alınan proteinin yanında karbonhidrat veya yağlı besinler almazsanız protein faaliyete geçer ve birikme başlar. Bu yüzden 75 gram proteinle beraber bu besin maddeleri de alındığında proteinin olumsuz etkisi azalacaktır. Yukarıda belirtilen miktara dengeleyici azot miktarı denilir.

Ayrıca hareket nişasta ve yağların parçalanmasına neden olur. Bilindiği üzere bir kişinin günde alması gereken kalori miktarı 2800 ilâ yoğun çalışıyorsa 3400 kalori civarında olmalıdır.[31] 75 gram proteinin 307 kalori verdiğini kabul edersek günlük ortalama 3000 kaloriye ihtiyacı olan

[31] 1 gram protein 4,1 kalori, 1 gram yağ 9,3 kalori, 1 gram karbonhidrat 4,1 kalori.

zihnen çalışan biri için geriye yaklaşık 2700 kalori kalıyor demektir. İlave olarak sadece 200 ilâ 250 gram yağ yaktığımıza göre (225x9,3 =2092 kalori) geriye kalan yaklaşık 600 kalori için de 159 gram karbonhidrata ihtiyacımız var demektir. Herhangi bir besin maddesinin karbonhidrat değerine göre günlük almamız gereken besin maddelerini bulmak zor olmayacaktır.

Bu veriler, çok yediğimizi, özellikle çok fazla et yediğimizi gösteriyor. Mideye ve bağırsaklara inanılmaz bir yük bindiriyoruz. Abarttığımızı zannedeceksiniz. Oysa sindirim esnasında mide sıvıları salgılanmasaydı mide ve bağırsak çeperlerini sindirmeye başlardık. Sindirim bile kocaman bir iş. Bağırsakları düz bir zemine yayarsak yaklaşık 30 santimetre kalınlığında beden uzunluğunun yedi, sekiz kat fazlası olur. Mide ve bağırsakların yüzeysel olarak çalışma alanı en az beş metrekaredir.

Her gün durmadan kendini yenileme çalışmasını, mideyi ve bağırsakları kaplayan villusların öğütme için harcadığı enerjiyi ve yüksek miktarda sıvıları, pankreas ve safra kesesinin salgıladığı sıvıları, midenin peristaltik hareketini de eklersek gereken muazzam enerjiyi bir düşünün.

Fazla yemek yiyenlerin sadece sindirim sistemleri için yaşayan insancıklar olduğu açık değil midir? Bu gruba bir lokmada yutulan miktarın fazlalığı nedeniyle sindirim sıvılarının yeterince çiğnenmemiş besinleri öğütemediği, sindirim sistemi yavaş kişileri de ekleyelim.

Besin maddelerinin protein, yağ, karbonhidrat içeriklerini gösteren bir broşür hazırlanması ne iyi olurdu. Besin maddelerinin azot miktarını bilebiliyoruz ancak azot içeren

tüm maddelerin yapıcı etkisi olmadığı da bilinmektedir. Bu tür bir tabloyla herkes kendi menüsünü oluşturabilir. Düzgün beslenen ve sindirim sisteminin yükünü hafifleten insan, zihinsel faaliyetleri için de faydalı bir iş yapmış olur.

Gün içinde yenilen öğün sayısı ve vakti miktar konusuna nazaran pek de önemli değildir. Gençleri şişman görmek istemiyoruz.

Bu konuyu kahveden bahsetmeden kapatmayalım. Özelliğinin yitirilmesine ve asabiyete neden olan filtre kahveyi çok fazla tavsiye etmiyoruz. Arap kahvesi olarak hazırlanan kahve ise sindirime faydalıdır. Sabah içilen bir fincan kahve çalışanların sabah hâlsizliğini alır ve zihinsel canlılık verir. Elbette abartmadan, derhâl işe koyulmak kaydıyla bir miktar tüketmekte sakınca yoktur.

Temiz hava teneffüs etmek mecburidir. İşin doğrusu temiz hava sanki bir ihtiyaç değilmiş gibi düşünenler var. Gençlerin biraz serin havadansa kirli havayı tercih ettiğini gördüm. Bu anlamda eğitim yuvalarının son derece ilkel kaldığını söylemekte fayda var. Temiz havaya ihtiyaç duyan organizma bu mekanlarda kötü havaya maruz kalmaktadır. Öğrenci için de aynı şey geçerli. Odasında otururken kirlenmiş havayı tekrar teneffüs etmek zorunda kalır. Oysaki temiz havada çalışması lazım.

Diğer yandan sağlıklı bir kimse dolaşabilir, yüksek sesle okuyabilir, konuşabilir. Bilindiği üzere sağır ve dilsizler ise konuşmak için gereken nefesi almadıklarından akciğerleri küçük kalır ve birkaç santimetre önlerindeki mumu bile söndürmekte zorlanırlar. Yani konuşmak akciğerlerin enerjik çalışmasını sağlar.

Kambur bir şekilde okuma veya yazma pozisyonu nefes almayı ve uzun vadede çalışmayı zorlaştırır. Bunun için sırtımızı dik tutma alışkanlığı edinip solunum sistemimizi rahatlatmamız lazım.

Bu da yetmez. Düzenli olarak nefes molası vermek gerek. M.Lagrange buna "nefes jimnastiği" diyor. Sabah kalkınca istem dışı yaptığımız gerilme hareketlerine benzer. Kolları yavaş yavaş kaldırıp derince nefes alarak yanlara açalım sonra da indirirken nefes verelim. Kolları kaldırırken büyümeye çalışır gibi ayak ucuna kalkmak omurganın düzelmesine, kaburgaların aşağıdan yukarıya doğru açılmasına ve dolayısıyla nefes alanının genişlemesine yarayacaktır. Ayrıca bu egzersiz kaburgalarda ankiloz oluşumuna engel olacak, akciğerlerde kıvrılmış, oksijenin ulaşamadığı birçok vezikülün açılmasını sağlayacaktır. Böylelikle kan ve oksijen alanı artacaktır. Marey, dinlenme esnasında bile insanı rahatlatan solunum egzersizlerinden bahsediyor. Bu tür nefes çalışmaları sadece nefes almayı kolaylaştıracaktır. Yani gerçek anlamda spor yapmanın yerini tutmaz. Aslında tek başına spor da bir anlam ifade etmez. Spor, beslenme fonksiyonlarının gelişimine fayda eder.

Az önce gördüğümüz üzere nefes çalışmalarıyla odada nefes kapasitemizi arttırabiliriz. Ama kanın daha rahat dolaşmasının ve kolayca akciğere ulaşmasının önemini unutmamalıyız. Kan dolaşım sistemi ve solunum sistemi aynı amaca hizmet eden benzer iki sistemdir. Birini etkin hâle getirdiğimizde diğerini de çalıştırırız.

Antoine Lavoisier 1789'da Bilim Akademisi'nde yayımladığı bir makalede aç karnına yapılan bir kas egzer-

sizinden sonra vücudun dinlenme hâline nazaran üç kat daha fazla oksijen tükettiğinden bahsetmişti. Dolayısıyla egzersizin birincil hedefi bedene kayda değer miktarda oksijen sağlamaktır. Genel itibarıyla hareketsiz duran gencin enerjisi düşecektir. Buna mukabil temiz hava teneffüs eden genç ise temiz kanla ve dinç bir nefesle işe koyulacaktır. Böylece beyin daha etkin ve daha enerjik çalışacaktır. Ayrıca damar sağlığı da kalbin çalışmasını doğrudan etkiler. Hareketsizlik nedeniyle daralan damarlar kalbin rahat çalışmasına engel olacaktır.

Bedensel aktivitenin faydası bunlarla da sınırlı değildir. Paul Bert'in ispatladığı gibi oksijeni vücuda kaslar sabitler. Kaslar gerçek anlamda bir solunum organıdır. Solunan oksijen sayesinde kaslarda bulunan yüksek miktardaki karbonik asit bedenden uzaklaştırılır. Bu dönüşüm ne kadar fazla olursa yağ yakımı da o kadar yüksek olur. Hareketsizlik nedeniyle "yakılamayan" yağlar ise bedende depolanmaya başlar ve obeziteye neden olur. Bu yağlanma sadece bedensel tembelliğe değil aynı zamanda eklem iltihapları, gut, nefes kokusu, böbrek taşı gibi hastalıklara da sebep olur. Ancak kaslardaki solunum sadece çalışma esnasında devam etmez. Çünkü gördüğümüz üzere bu organlar solunumu uzun bir süre devam ettirir.

Üst gelir düzeyine sahip ve çok fazla yemek yiyen ailelerin çocukları için spor yapmak daha da elzemdir. Çok fazla beslenir bir de üzerine hareketsiz kalırsak bağırsak sıvıları diye adlandırılan kilüste yükselme meydana gelir. Bu rahatsızlık daha çok akşam aşırı yenilen yemek sonrası hemen yatıp sabah kalktığımızda ortaya çıkar.

Yakılacak maddelerin kandaki miktarı nedeniyle kan daha katı hâle gelir ve doğal olarak mide tembelleşir. Sabah kalktığınızda ise çelişkili bir durum ortaya çıkar. Hâlsizlik ve beyin durgunluğu yaşanır. Çok acı bir gerçek bu durgunluğun nedenini şöyle açıklıyor. Kanda bulunan oksijen miktarındaki azalmaya bağlı olarak yorgunluk hissi artar ve çalışma isteğimiz de azalır.

Kısacası spor enerjik olmayı ve hızlı sindirimi sağlar. Zengin kan dolaşımı da istenmeyen maddelerin vücuttan atılmasını sağlar. Egzersizin sağlığa yaptığı katkının yanı sıra midenin sindirim için şart olan mide hareketliliğine de faydası olduğunu eklemek lazım.

Genelde oturma veya ayakta durma pozisyonunda olmamız nedeniyle karın kaslarını saran bölgede yağlanma olur. Lagrange, Yetişkinlerde Sportif Etkinlikler isimli muhteşem kitabında İsveçli atletlerin bu konuya getirdikleri çözümden bahseder. Evde yapılacak yedi hareketle söz konusu bu yağlanmaya engel olmak mümkündür.

II

Buraya kadarki bölümde egzersiz yapmanın insan sağlığına sindirim açısından faydalarını anlattık. Sağlam bir organizmanın varlığı irade ve dikkat olan konumuz açısından olmazsa olmazdır. Kas çalışması irade terbiyesinde daha az önemlidir ancak özel bir yer teşkil eder. Doğrusu çocuklar kas gelişimine bağlı olarak yavaş yavaş kendini aşmaya, utangaçlığını atmaya başlarlar. Uzun soluklu kas gelişimi hareketlerimize hâkim olmaya, kendimizi kontrol etmeye ve dikkatimizi disipline etmeye yarar. Hangi birimiz en tembel anımızda kalkmak, harekete geçmek, dışarı

çıkmak ister? Bunları gerçekleştirmek çok zor gelir insana. Diğer yandan fiziksel çalışmanın veya canlı etkinlikler yapmanın (yürümeyi bunların dışında tutuyoruz çünkü yürüyüş belli bir süre sonra otomatikleşmeye başlar) irade ve dikkat terbiyesine katkısı olduğu aşikârdır. Dikkat bozukluğu olanlara da fiziksel etkinlikler önerilir.

Fiziksel çaba, istek gerektirir böylece irade gelişir. Tıpkı bütün yeteneklerimizin tekrarla geliştiği gibi. Üstelik fiziksel etkinlikler yorucu olmaya başlayınca acı vermeye başlar. Acıya dayanma istekli olmak değil de nedir? Fiziksel etkinlik irade terbiyesinde başlı başına bir temel eğitim gibidir.

Peki fiziksel etkinliğin zekâya faydası yok denilebilir mi? Alakası yok. Etkisinin olduğu bir gerçek. Fiziksel tembellik fecidir, algılarımızı zayıflatır. Doğal olarak evde kalmak ister, monotonluğu tercih ederiz. Sonra da can sıkıntısı. Bu sıkıcı durumla hepimiz karşılaşmışızdır. Sebebi fiziksel olarak hareketsizliktir ve paralelinde zihinsel yavaşlama gelir. Dışarı çıkıp biraz köy, kasaba, dağ yürüyüşüyle zihin açılır, enerji ve canlılık gelir. Fiziksel hareketliliğin yetilerimizin üzerine etkisi yadsınamaz.

III

Faydası olduğu kanıtlanmış olmasına rağmen gencin fiziksel aktivitelerini yakından takip etmekte fayda var. Genellikle iki şey birbirine karıştırılır; sağlıklı olmak ve kas çalışması.

Sağlık dediğimiz, solunum organlarının ve sindirim organlarının iyi çalışmasıdır. Kendini iyi hissetmeyi,

iyi sindirmeyi, rahat nefes almayı, düzenli ve enerjik bir kan dolaşımını ve ani hava değişikliklerine karşı kolaylıkla uyum sağlamayı beraberinde getirir. Bu dayanıklılık özellikleri ise kas miktarı ile alakalı değildir. Salonda vücut çalışan birinin sağlığı, ofiste çalışıp da adale kuvveti zayıf olan birinden daha kötü olabilir. Ağır vücut çalışmalarını önermediğimiz gibi sakınmalıyız da. Çünkü aşırı egzersiz gerektiren bu çalışmalar boyun ve başın fazlasıyla yorulmasına yol açar. Zihinsel çalışmalar için başın ve boynun korunması şarttır.

Yoğun bedensel çalışma sadece fazla alınan besin maddelerinin yakılması için gerekli olabilir. Beyni ne kadar yorarsanız, fazlalıkları yakmak için o kadar az kas çalışmasına ihtiyaç kalır. Bu konuda mesela masa başında sürekli aynı işi yapan memur ile görevlerini layıkıyla yerine getiren bir öğrenciyi enerjiyi yakma açısından karşılaştırmaya gerek bile yok.

Gariptir Fransa'da, İngiltere'deki gençlerin aldığı atletik eğitim bilimsel anlamda araştırılmadan övgüyle anlatılıyor. Yıllık pansiyon ücreti 5000 frank[32] tutan birkaç meşhur İngiliz kolejine hayranlık duyulmakta.

Oysa akıllı İngilizler, okullarında abartılı fiziksel egzersiz yapılması taraftarı değil. Wilkie Collins 1871 yılında yayımladığı Karı-Koca kitabının önsözünde İngiliz toplumunda kabalığın ve serseriliğin arttığından bahseder ve çoğunlukla vücut çalışmalarının bunda rolünün olduğunu ifade eder.

---

[32] Ortak para birimi avroya geçmeden önce Fransa'da kullanılan para birimi. Bir avro yaklaşık 6,5 frank eder. (Ç.N.)

Tarafsızlığı tartışılmaz olan Matthew Arnold ise Fransız eğitim sistemini savunur. Ona göre barbarlar ile zevksizler arasındaki fark barbarlar sadece gururu, kabalığı, sporu, gürültülü zevkleri, eğlenceyi sever. Zevksizler ise ancak para kazanmayı, koşuşturmayı ve dedikoduyu sever. İngiliz eğitiminin barbar ve zevksiz tipler yetiştirdiğini söyler.

Tüm gücümüz birbirinden ayrı iki kompartımanda bulunmuyor. Zihnî çalışmalar için gereken güçle fiziksel gücümüz aynı kompartımandadır. Bu sebeple aşırı derecede sarf edilen fiziksel kuvvet zihinsel çalışmalar adına da birer kayıptır. Eğer düşüncesizce bedenini fermente içkilerle veya ilaçlarla doldurur sonra da zor bela bedeninden atmak için spor yapar ve muhteşem vücudunu aynada seyredersen bir şey diyemem. Ama geleceğin doktoru, avukatı, bilim adamı, edebiyatçısı açısından bunlar anlamsızdır.

Günümüzde büyük zaferler büyük kas gücüyle kazanılmıyor. Büyük buluşlarla, büyük fikirlerle oluyor. Muhteşem sporcu kaslarımız bir Pastör'ün, Ampere'in veya Malebranche'ın aklı etmez. İşin doğrusu ne kadar antrenmanlı olursa olsun insanoğlu bir atı veya köpeği yarışta geçemez veya bir gorili kavgada yenemez. Yani üstünlüğümüz kaslarımızın ağırlığıyla orantılı değildir.

İnsan vahşi aslanları, kaplanları bile hayvanat bahçelerinde çocukların eğlenmesi için eğitebiliyor. Görülüyor ki günden güne kas gücünün rolü azalmaktadır çünkü akıl gücüyle çalışan makineler onun yerini almakta ve hatta bedensel çalışmayı gittikçe saf dışı bırakmaktadır.

Sonuç itibarıyla çocuklarımızın kaslı olması için harcadığımız çaba boştur. Kaslı olmanın sağlıklı olduğunu

zannetmek gibi hatalı bir durum söz konusu. Eğitimimiz gençlerimizin beyinlerini hiçe sayarak nezaketten uzak savaşçılar yetiştirme peşinde. Zihinsel olarak güçlü olmak mı yoksa boksta güçlü olmak mı? Tercihimizde kuşku olmamalı. Bizi hayvanlaştırmaya götürecek bir gelişim tercihimiz olamaz.

Örnek almamız gereken kaba, sıradan İngiliz eğitimi değil öğrencilerin aşırı yorulmasını reddeden İsveç sistemi olmalıdır. İsveçliler gençlerin güçlü ve sağlıklı olmalarıyla ilgileniyorlar; abartılı fiziksel etkinliklerden de sakınıyorlar. Çünkü aşırı beden eğitiminin bitkinliğe ve çeşitli hastalıklara neden olduğunu fark ettiler.

IV

Zihnî çalışmalar sırasında yapılan hatalar bedensel çalışmalarda yapılan yanlışlara nazaran bir nebze de olsa daha zararsız kabul edilir. Zihnen çalışan bir kimse ya oturarak, masa başında, başı ellerinin arasında düşünür ya da göğsü masaya dayalı, elinde kalemiyle yazı yazıyordur. Mesela tercüme işi için sözlüğe ihtiyacı vardır. Okumak için düşüncelerini toplaması ve not alması gerekir. Tercüman bunu evin dışında da her yerde yapabilir.

Düşünme, malzemelerin belirlenmesi ve işin organizasyon kısmının temiz havada, dışarıda yapılıyor olması işinizi kolaylaştırır. Kendimden örnek vermem gerekirse tüm yeni fikirler gezintilerim esnasında aklıma gelmiştir. Düşüncelerimin temeli Akdeniz kıyılarında, Alp Dağları'nda veya Lorraine Ormanları'nda oluşmuştur.

Herbert Spencer'in dediği gibi "bilginin tertip ve dü-

zeni onu edinmekten daha mühimdir" ve "bu çalışma için iki önemli husus zaman ve uygun gayrettir." Ben de bilginin oluşturulması kısmı doğada olmalıdır derim. Gezinti esnasında kan coşkuyla dolaşır, temiz hava bedeninizin oksijenlenmesini sağlar. Kapalı alanda hiç gelmeyen fikirler kendiliğinden oluşuverir. Mill, anılarında Mantık adlı eserinin büyük bir kısmını şirketin Hindistan'daki bürosuna giderken yazdığından bahseder. Verimli çalışmaların güneşin ve temiz havanın bol olduğu yerlerden çıktığı aşikârdır.

V

Egzersizlerden bahsettiğimize göre, şimdi de dinlenmeden konuşabiliriz. Dinlenmek tembellik değildir. Ve elbette tembellik, dinlenme olarak ifade edilemez. Dinlenme, önceden çalışmış ve yorulmuş olmayı dolayısıyla istirahati hak etmeyi gerektirir. Tembel insan hak edilmiş bir dinlenmenin zevkini bilemez. Çünkü Pascal'ın dediği gibi ısınmak üşürseniz, dinlenmek yorulursanız güzeldir. Çalışmadan dinlenmek tembelliktir, can sıkıcıdır. Ruskin'in söylediği gibi hak edilmiş dinlenme öküzün ahırda geviş getirmesi değildir.

En verimli dinlenme yolu ise uyumaktır. Sakin ve derin uyku vücudun toparlanmasını sağlar. Böyle bir uykudan uyandıktan sonra kendinizi zinde ve yapılacak işler için enerji dolu hissedersiniz.

Ne yazık ki uyku mevzusu birçok yanlış fikri beraberinde getirir. Her şeye kural getirmek gibi bir gayretleri olan sağlıkçılar yetişkin bir insanın günde altı, yedi saat uyuması gerektiğini söylerler. Bu konuda uygulanacak kural akşam çok geç yatmamak ve sabah çalar saat çalınca da yatağın

içine kaçmamak olmalıdır.

Söylemekte fayda var; geç yatmamaktan kastımız akşam on ikiyi aşmamak. Bilindiği üzere öğlen saat dörtten sonra vücut kan ısısı düşmeye başlar ve akşam alınan sindirilmesi zor besin maddeleri kanda birikmeye başlar. Dolayısıyla güne nazaran zihnî kabiliyet bu saatlerde düşer. Doğal olarak beyin yavaşladığı için daha basit işlere yönelir.

Buna rağmen çalışmaya devam etmek, ertesi gün kullanılacak enerjiyi kaybetmek demektir. Zihnin gece vakti yorgun vaziyette meşgul edilmesinden zaten pek önemli bir fayda elde edilmez. Fakat bu fazla yorgunluk uyku ve dinlenmeyi de olumsuz etkiler, istirahat edememeye neden olur. Beynimizin ertesi gün zihin açıklığıyla çalışmasına mâni olur.

Sabah çok erken saatlerde kalkmanın gerekli olduğunu sanmıyorum. Ayrıca her gün sabah saat dörtte uyanmaya gücümüz yetmeyecektir. Özellikle sıcacık yatak, odanın soğukluğuna tercih edilecekse iradenin dışında başka bir motivasyonun varlığı şarttır.

Şehir merkezinde bir fırıncının evinde kalırken tüm tepkilerime rağmen çocukları tarafından her sabah erken saatlerde uyandırıldım. Kış boyunca sabah saat beşte uyanıp masama oturdum. Bu tecrübeden erken kalkan yol alır sonucunu çıkardım. Çalışmalarım meyvesini vermeye başlamıştı; kazanımlarım kalıcı oluyordu. Ancak gün içinde biraz yorgun oluyordum.

Sonuç itibarıyla günün verimli saatlerinin önemli çalışmalar için kullanılması tercih edilir. Bu metodun avan-

tajı günün hiçbir saati boşa gitmiyor. Bana saat kaçta kalktığını söyle sana ne kadar erdemli olduğunu söyleyeyim.

VI

Uyku haricinde dinlenme veya eğlenme de istirahat sayılır. Zaten kesintisiz, dinlenmeden çalışmak önerilmez. Eski bir deyişe göre beyin yaya benzetilir. Sürekli gergin duran bir yay gücünü yavaş yavaş kaybeder.

Çalışmanın doğal ödülü olan dinlenme olmazsa iş eziyete dönüşür. Bilginin sindirilmesi, kalıcı ve verimli olması için çalışmalar arasında aralık bırakmak lazımdır. Çalışma açısından bu molalar tamamen birer kazançtır. Doğrusu, zihinsel bir çalışma için merkezi sinir sisteminin de bu çalışmaya eşlik etmesi gerekir. Oysaki zihinsel çalışma bittiğinde merkezî sinir sistemimiz hemen durmaz, bilinç dışı olarak çalışma devam eder. Sonuçta sabitlenmiş, kalıcı hatıralar oluşur. Bu nedenle bir işi tamamlayınca derhâl yeni bir işe başlamak son derece yanlıştır. Bilinçaltına yerleşen spontane çalışmanın faydasını kaçırmış oluruz. Diğer yandan da kan dolaşımının tekrar düzenlenmesi ve sinir sistemine adapte olmasını beklemek gerek.

Bu durum biraz yoldan gelen treni durdurmaya benziyor. Öncelikle yavaşlatıp sonra başka bir raya yönlendirmek gerekir. Biraz spor yaparak, biraz dinlenerek beyne fırlayan kanın şiddetinin doğal yolla dinmesini beklemek gerek.

Eğitim süreci boyunca konulara hâkim olmakta zorlanan öğrencilerin on beş günlük tatilde dinlendikten sonra ikinci eğitim döneminde daha verimli olduklarına şahit oldum. Dinlenmek öğrenciye iyi gelmiş, birikim yapmasına

neden olmuştur. Organizasyon becerileri oturur, derslere karşı daha ilgili olurlar. Dinlenme olmasa, yeni bilgileri almaları mümkün olamazdı.

Dinlenmenin çalışma açısından değerini yeterince ifade edemedim. Rodolphe Töpffer "çalışmak gerek dostum; sonra da hiçbir şey yapmayıp, âlemi seyretmek, hava almak, gezmek gerek. İşte böylece aldığın bilgileri ve gözlemlerini öğütür, bilginin salt beyinde kalmasındansa gerçek hayata uyarlarsın" derken ne denli haklıdır. Ancak dinlenme bir hedef olmamalı. Enerjimizi tekrar toparlamaya aracı olmalı. Dinlenme kişiden kişiye fark edebilir ancak azmi artırmaya fayda sağlayacak dinlenmenin belirgin özellikleri vardır. İyi bir dinlenmenin en belirgin özelliği solunumu geliştirmesi, göğüs, karın, mide kaslarını, omurgayı geliştirecek çalışmalar içermesi ve gözleri de dinlendirmesidir.

Hareketsizliğe neden olan kart oyunu gibi kapalı alanda olmayı gerektiren tüm oyunlardan, sigara içilen havasız ve sağlıksız ortamlardan uzak durmak önemlidir.

Kır veya orman yürüyüşleri ise ihtiyacımız olan enerjiyi toplamayı sağlar. Bu yürüyüşler nefes almayı sağlayan omurgayı hareketsiz kıldığı gibi karın kaslarının gerilmesini sağlar ama maalesef ihtiyacımız olan tüm şartları yerine getirmez. Ancak akciğerlerimizin temiz havayla dolmasını, gözlerimizin dinlenmesini sağlar. Kışın buz pateni, yazın yüzme karma hareketler içermesi nedeniyle solunuma faydalı olur, zekâyı da geliştirir. Bu etkinliklere nehir kenarında manzarayı seyrederek kürek çekmek veya bahçe işleri eklenebilir. Yağmurlu günlerde ise kapalı alan etkinliği olarak marangozluk veya tamir işleri verimli olabilir. Bahçede

petank, çomak, pom gibi eski Fransız oyunları oynanabilir; bu arada kriket veya tenisi de unutmayalım. Tatil zamanı Alpler'de, Pirene Dağları'nda, Voj veya Brötayn bölgesinde sırt çantamızla gezintiden daha iyisi olamaz.

Evvelce söylediğimiz gibi mutluluk en değerli güç kaynağıdır. Mutlulukla gelen bedensel rahatlık âdeta dengeli bir organizmanın zafer şarkısı gibidir. Zihinsel çalışmanın başarısına bu içsel mutluluklar da eklenince tarifi olmayan, samimi bir huzura ermek mümkündür. Bu ferah yaşantıyı dileyen herkes elde edebilir. Sadece gerçekten istemek yeterli.

VII

Sonuç olarak iradenin devamlı ve sebatkâr enerjisi uzun süre gayret edebilmeyi mümkün kılar. Ancak sağlık yoksa düzenli çaba sarf etmek de mümkün değildir. Yani sağlık psikolojik gücün de önemli bir koşuludur. Platon'un "geometri bilmeyen buradan içeri giremez" demesi gibi bu durumda biz de "sağlık kurallarına uymayan buraya giremez" diyelim.

Aynı şekilde irade bir dizi çabayı, bunlar da bir dizi hijyen koşullarını yerine getirmeyi gerektirir. Yiyeceklerin, teneffüs edilen havanın temiz; kan dolaşımının dengeli olması şart. Elbette sporumuzu ve aktif dinlenmelerimizi de yapacağız. Bu hususta moda olan abartılı İngiliz eğitimine karşı olduğumuzu ifade ettik. Faydalı ve işe yaramaz dinlenme türlerini inceledik; verimli çalışma koşullarının neler olduğundan bahsettik. Zekâ, hassasiyet ve irade terbiyesinin bedenin sağlıklı olmasına bağlı olduğu konusunda eminiz. Bossuet'nin dediği gibi "Ruh can verdiği bedene

hâkimse, beden zayıflayıp güçsüzleştiğinde artık o hâkimiyet çok fazla sürmez." Bu durumda belki üstün çaba harcayabiliriz ancak ilk çabamız bizi yoracağından devamı gelmeyecektir. Günlük hayatta yoğun çaba sarf etmeyi gerektiren durumlar çok fazla karşımıza çıkmaz. Bu nedenle düzenli olarak her gün, her saat tekrarlanan alışkanlıklara hazırlanmamız gerek. Küçük alışkanlıkların sağladığı birikim anlık büyük çabalardan çok daha etkili olacaktır. Sarf edilen çabanın düzenli olması şartıyla küçük alışkanlıklar edinirsek bu davranışları devamlılık diye adlandırırız. Bu da devamlı iradeyi kolaylaştırır. Eskilerin deyimiyle sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.

İrademizin ihtiyacı olan fiziksel enerjiyi sağlamak için bedenimize iyi bakmalıyız yoksa çabalar yetersiz, kifayetsiz kalır.

VIII

Bu konunun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Öncelikle insan doğasında bulunan fakat kendilerine karşı savaş verdiğimiz düşmanlarımızın yani dahili güçlerimizin türlerini ve niteliklerini belirledik.

İhtirasların kendimizi keşfetme yolunda bizden çok (tıpkı tembellik, hâlsizlik gibi) düşmanlarımıza faydalı olduğunu gördük. Kendimizi iradeli kılmak için anlık büyük çabalardan ziyade düzenli, günlerce, aylarca hatta yıllarca devam eden sebatkâr gayret gerektiğini anladık. Burada dikkat çekilecek nokta süreklilikdir.

Ayrıca her biri diğerinden beter iki felsefî teoriden kurtulmamız gerekli. Biri kaderciliğe bağlı olarak vasıfla-

rımızın önceden belirlendiği, sabit ve göründüğümüz gibi olduğumuz, karakterimiz üzerinde hiçbir etkimizin olmadığı ve hiçbir şeyi değiştiremeyeceğimiz savıdır. Psikolojinin temel kuramlarını hiçe sayarcasına saygın filozofların güzel güzel kelimeler kullanarak insanın bakışına at gözlüğü takmaya çalışan fikirler ileri sürmesi çok saçma.

Diğer bir teori ise özgür iradeyi ne daha az naif ne de daha az zararlı görür. Karakter oluşumunun anlık bir yaradılış olduğunu savunur. Bu da psikolojiden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Karakterin insan doğasında gizli olduğunu, insan doğası gereği ancak kendinden yardım alarak karakterini geliştirebileceğini savunurlar.

Bu teoriden temizlenmiş toprağımızı yani gerçek anlamda psikoloji eğitimimizi ele aldık. Küçük olsa da bize doğrudan destek olan kararlar üzerinde çok büyük etkimiz olduğunu fark ettik. Diğer yandan bize kolayca hükmeden duygularımıza karşı hiçbir şey yapamıyoruz gibi. Ama zamanla ve akıllıca manevralarla tüm zorlukları lehimize çevirebilir, kaybetmiş gibi göründüğümüz anda bile başarılı olabiliriz. Kendimize hâkim olmayı sağlayan bu yöntemleri tefekkür bölümünde detaylarıyla gördük ve ahlâk ile beden arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceledik. Bir bölümün tamamını da beden sağlığının irade gelişimindeki önemine ayırdık.

BEŞİNCİ KİTAP
İRADE PSİKOLOJİSİ

Birinci Bölüm
Düşüncelerin İrade Terbiyesindeki Rolü

I

Şayet psikolojimizi oluşturan unsurlar basit olsaydı, nefse hâkimiyet yolundaki tehlikeleri incelemek de çok zor olmazdı. Ancak bu unsurların kendi aralarında bağ hatta birliktelikler kurması nedeniyle detaylı analiz yapabilmek hassaslaşıyor. Bununla birlikte psikolojimizi oluşturan unsurları üç başlıkta toplamak mümkündür. Düşüncelerimiz, duygusal durumumuz ve eylemlerimiz.

Düşünce kelimesi farklı anlamları barındırır. İrade ile zekâ arasındaki ilişkiyi araştıran bir psikolog düşüncelerimizi dahili fikirlerimiz ve hariçten gelen fikirlerimiz olarak ikiye ayırmalı. Düşüncelerimizin çoğu bize dışarıdan gelir. Montaigne'in dediği gibi süzgeçten geçer. Gelip geçici bir misafir gibidir. Kendimize mâl etmek için çaba gösterme-

yiz. Hafızayı bu düşüncelere karşı sadece bir depo gibi kullanırız. Onlar orada düzensiz hâlde, yan yana durur. Yani hepimiz beynimizde okuduklarımızdan, sohbetlerimizden ve hatta rüyalarımızdan gelen düşünceler barındırırız. Üstatların veya yazarların düşünceleri bile tembelliğimizden faydalanıp beynimize yerleşirler.

İşte hafıza iyiyi de kötüyü de barındıran bir cephaneliktir. Tembelliğimiz ve de dürtülerimiz bu depodan kendine dayanak ararlar. Bu tür düşüncelere bazen hükmederiz, onları keyfimize göre geliştirir ve kullanırız. Ama her düşünce üzerinde istediğimiz üstünlüğe sahip değiliz. Birçoğu bizim için bir kelimeden ibarettir, başka da bir şey değil.

Beynimizdeki kelimelerin tek başına tembelliğimize karşı verebileceği savaş toprak çömleğin, metal tasa karşı savaşı gibidir. Alfred Fouillée "güçlü düşüncelerden" bahsederken genel olarak yanlış bir tezi savunmuştu. Güçlü bir düşüncenin ortaya çıkışının ancak gerçek bir güç olan duygusal hâllerle bir araya gelmesi sayesinde doğacak kuvvete bağlı olduğunu görememişti.

Tecrübeler bize düşüncenin tek başına zayıf olduğunu gösterir. Ayrıca zekâ da tek başına kalırsa, dışarıdan destek almadan, dürtülerimizle karşılaşınca gücünü kaybetmeye yüz tutar. Yani zekâ hayvani hislere karşı mücadelede yalnız başına kalırsa başka hiçbir şey yapamamaya mahkûmdur. Bu sebeple sağlıklı bir insanın duygusal hâllerden yardım almaması mümkün değildir.

Hasta bir insanı gözlemlediğimiz vakit harekete geçmeyi sağlayan unsurun duygular olduğu anlaşılır. Zekânın kendi başına bir güç olmadığını iddia etmiyoruz ama kur-

tulmanın zor olduğu dürtülerden uzaklaşmakta tek başına yetersiz kalacağı kesindir.

Ribot[33] verdiği örneklerle gösterdi ki hislerimize neşe, mutluluk eşlik etmezse fikirler soğuk, kuru kuruya kalırsa, akıllı bir adam bile bir imza atmaya elini kaldıramaz hâle gelebilir. Hangimiz huzursuz ve yorucu bir günün ardından benzer bir durumda kalmadık? Derin bir duygusuzluğa kapılmışsak aklımız yerinde bile olsa bir işe yaramaz.

Görüşmemiz olduğunu unuttuğumuz bir misafiri hizmetçi kız bildirdiğinde mahcup olmamak için alelacele yataktan fırlarız. Ribot, duygularla düşüncelerin etkileri arasındaki çelişkili durumu canlı bir şekilde şöyle resmediyor. Beyin fonksiyonları mükemmel çalışan ama elini kaldıracak hâli olmayan bir hastanın arabasıyla bir bayana çarpıp durduğunda arabadan nasıl fırladığından bahsediyor.

Maalesef, patolojik durumların farklı olduğunu zannediyoruz. Hâlbuki, bu durum gerçeğin mercekle büyütülmüş hâlidir. Cimri Harpagon'la alay edenin yine hiç üzerine alınmayan bir cimri olması gibi biz de psikolojik sorunlarımızı görmekten kaçınırız.

Mesela alkolikler sarhoşluğun başlarına neler getireceğini çok iyi bilirler. Ancak bunu ilk alkol komasına girdiklerinde anlarlar ama geçmiş olsun. Artık çok geç, fikirleri hareketleri üzerinde etkili olamıyor... Onlar ancak sefalete düştükten sonra ah vah ederler. "Bilseydim!" derler. Bu akıbeti önceden biliyorlardı ama hissedemedikleri şey ızdırabın etkisiydi.

---

[33] Théodule-Armand Ribot, Fransız psikolog, 1839-1916. (Y.N.)

Düşüncelerimizi yüzeysel olanlar ve derin olanlar şeklinde ayırabiliriz. Yüzeysel düşüncelerin altında muhtemelen geçici duygular vardır. Misal olarak, birkaç günümüzü yarı tembel olarak geçirmişiz; kitap okuyoruz ama kendimizi çok da zorlamıyoruz. Bize göre haklı sebeplerimiz de var, takılıyoruz. Tam da o sırada bir arkadaşımızın yeni bir başarısını anlattığı mektubu postayla elimize ulaşıyor. İçimizde bir rekabet duygusu kabarıveriyor. Başka bir etkenin oluşturamadığı bir gücü basit bir heyecan duygusu ortaya çıkartabiliyor.

Düşünce ve duygu arasındaki farkı anlamamı sağlayan o muhteşem olayı asla unutamam. Henüz tan ağarmamıştı. Buet'de[34] karla kaplı, sonu görünmeyen, dik bir bayırı inmek durumunda kalmıştım. Kayıyordum. Bir saniye olsun bilincimi kaybetmedim. Tehlikenin farkındaydım, durumun kritik olduğunu biliyordum. Bir an öleceğimi düşündüm. Sonunda yavaşlamayı ve yüz metre aşağıda durmayı başardım. Çok sakin, yavaşça, kar batonumdan destek alarak tehlikeli bölgeyi geçtim. Kayalıklara ulaşınca, belki harcanan gücün fazlalığı nedeniyle şiddetli bir titreme başladı. Kalbim hızlı hızlı atıyor, soğuk terler döküyordum. Tam da o ara korku ve yüksek bir endişe kapladı içimi. Bir anda "tehlike düşüncesi", "tehlike duygusuna" dönüşüvermişti.

Geçici duyguların yol açtığı kısa süreli harici düşüncelere nazaran çok daha derin ve de temel duygularımızla uyum içinde olan fikirlerimiz de vardır. Hatta duyguların mı bu düşünceleri içerdiğini yoksa düşüncelerin mi duyguları içerdiğini bilemeyiz.

---

[34] Fransa'nın Alp Dağları'nda bulunan bir kasaba.

Bu hâle gelen harici fikirler de kaynağı dahili olan derin düşüncelerimize karışır. Duygusal kişiliğimiz, onlara renk verir, onlar da bir bakıma karakterimizin parçası olurlar. Tıpkı yüzeyi soğumuş ama diplerde sıcaklığını yıllarca barındıran lav tabakası gibi bu fikirler duygusal köklerine bağlı kalıp sıcaklıklarını korurlar. Bu düşünceler belli bir amaca yönelik her türlü faaliyetin destekçisi ve ilham kaynağı olurlar.

Ancak iyice belirtelim ki bu türden düşüncelerin tam anlamıyla birer hakiki düşünce olduğunu iddia edemeyiz. Onlar duyguların yerine istenildiği gibi kullanılan ama çok da kullanışlı olmayan, ağır ve güçlü psikolojik durumlardır. Özetle düşüncelerimiz gücünü hislerden, ihtiraslardan alır.

Bahsettiğimiz fikirlerden birinin hararetli bir bedende yer etmesi durumunda hemen kendine yarayacak duyguları içine çeker. Daha doğrusu o duygularla beslenir, güçlenir. Düşüncelerdeki berraklık da duygulara geçer, onlara canlılık ve yön verir.

Çekim gücü yüksek bir metal çubuğun manyetik alanlar için etkisi neyse düşünce de duygular için aynıdır. Hatta katbekat daha güçlü bir şekilde duyguları aynı yöne doğru hizaya sokar, duygusal karmaşayı bitirir, disipline eder.

Fakat daha önce belirtildiği üzere düşünceler tek başına kalınca, dürtülere karşı yetersiz kalır. Mesela bir gece yarısı yatakta anlamsız bir korkuya kapılmayan, kalbi hızlı hızlı atmayan kim vardır? Kanın beyne fırladığı, mantığın zayıfladığı ve zekânın bastırmaya çalıştığı bu anlamsız duygular kimin başına gelmemiştir? Eğer benim başıma gelmedi diyen varsa Hoffmann'ın fantastik hikâyelerini köyde,

bir kış rüzgârında, gece yarısı okumaya davet ediyorum. İşte o zaman mantığın nasıl zayıfladığını ve aklın korkuyla cebelleştiğine şahit olursunuz.

§

Küçük kasabadaki burjuva takımının lafta kalan dinî inancıyla dini bütün bir azizin inancı arasındaki farkı düşünelim. Aziz dinî gerçekleri hissediyor, kendini bu uğurda feda etmeye, dünyevi tüm varlıklardan vazgeçmeye, icabında fakirliği kabullenmeye, ızdırabı, en zor koşulları sırtlanmaya hazır. Burjuvanın inancı sadece zihninde duruyor. Pazar ayinine gidiyor ama çirkince bencillikten de ödün vermiyor. Zengin olmasına rağmen zavallı bakıcıyı köle gibi kullanıyor, az yemek verip çok iş istiyor.

Lüzumsuz harcamalardan ve zevküsefadan kendini alıkoyamayan sosyalist tayfasıyla, servetine ve dehasına rağmen Rus köylüsü gibi sade yaşayan Tolstoy'un hissettiği sosyalizmi karşılaştırabiliriz.

Yine bu şekilde kaçınılmaz ölüm düşüncesi insanların birçoğunda soyut olarak kalır. Peki içimizdeki hırsı, kendini beğenmişliği, egoizmi zayıflatmaya bu kadar elverişli olan ve bize teselli de veren bu ölüm fikri neden davranışlarımız üzerinde etkisiz kalıyor? Ölüme mahkûm olanlar bile genellikle ancak son anlarında bunu hissederler. Aklının bir kenarında hep vardı ama genel, soyut ve belirsiz bir şekilde duruyordu. Çünkü dikkatini bu düşünce üzerinde toplamıyordu. Şu anda ise öleceği düşüncesiyle ürperiyor, titreme geliyor, ateş basıyor. "İstem dışı mahkeme kürsüsünün parmaklıklarını sayarken birinin kırık olduğunu görünce şaşırıp acaba tamir ederler mi diye düşünüyor. Tam da o elim günün ari-

fesi gelip çattığında, yolun sonuna geldiği düşüncesi yoğun bir şekilde ve tüm korkunçluğuyla içine yerleşiyor. Oysa o ana kadar ölüm düşüncesi sadece hayal gibi gelip geçiyordu aklından."[35]

Farklı örnekler vermek mümkün ama gerek yok. Birçoğunuz geçmişini kurcalarsa eminim bizim tezimizi destekleyen farklı tecrübelere ulaşacaktır. Hayır, düşünce başlı başına bir güç değildir. Eğer o bilincimizde tek başına olsaydı bir güç olabilirdi. Fakat duygusal hâllerle çatışma halinde olduğu için savaşırken ihtiyacı olan gücü de yine duygulardan alması şart.

II

Zihnimizdeki düşünceler zannettiğimizden çok daha güçsüzdür. Ancak kişinin bilinç yapısı yani farkındalığı sayesinde beynin yapacağı çağrışımlar bize muhteşem bir kolaylık sağlar. Bu çağrışım yasası sayesinde ilişkili fikirlerin zincirlerini kırıp, fikirlere yeni düşünceler ekleyip zihnimizde yeni bağlar kurabilmekteyiz.

Bu teorik konuyu açıklayacak somut bir örnek aradığım sırada muhteşem bir hikâye denk geldi. Bir fabrikanın düdük sesi duyuldu. Bu ses istemeden de olsa bir anda bütün algılarımı değiştirip aklıma denizi ve Korsika Dağları'nın manzarasını getirdi. Muhteşem Bastia[36] iskelesi gözümde canlandı. Fabrika düdüğünün sesi geçmişte üç yıl boyunca duyduğum vapur sesinden çok da farklı değildi. Çıkarımım şu oldu; bir şeyin çağrışımını yapmak onu temsil etmekten çok daha etkilidir. Eğer işitilen bir düdük sesi

---

[35] Charles Dickens, Oliver Twist, Hachette, Bölüm LII, 1882.

[36] Fransa'nın Korsika Adası'nda bir şehir.

aniden fikir silsilesini kırabiliyorsa biz de bir düşüncenin yerine başka bir düşünce yerleştirmek istiyorsak bilinçli olarak aynı şeyi yapmamız gerekir.

İstediğimiz anda kendimizde çağrışım algısı oluşturabiliriz. Bu algı içimizde yerleşmiş güçlü zincirin kırılmasına neden olabilir. Bir de çok faydalı bir çağrışım yolu var ki o da harekettir. Bilhassa konuşmayla ilgili hareketler. Yüksek sesle kelimeler söyleyebilir, okuyabiliriz. Dindarların yaptığı gibi içimizden çıkarmaya çalıştığımız sıkıntıları yüksek sesle söyleyip dağıtabiliriz. Amaç fikirleri değiştirecek ve yeni bir başlangıç olmasını sağlayacak düşünceyi yaratmak. Bunu da zorla yerleştirebiliriz.

Burada işimizi kolaylaştıran muhteşem bir hafıza kanunu var. Tüm hatıraların içimize derinlemesine kazınması için sık tekrara ihtiyaç duyarız. Başka bir ifadeyle hatıralar candan ve sempatik bir ilgiye ihtiyaç duyar. Bilincimizden uzak tuttuğumuz, uzaklaştırdığımız düşünceler zayıflar, azalır, silinir ve etrafındaki bağlı olduğu düşünceleri de alıp götürür. Yani düşüncelerimizin efendisiyiz. Yerleşmiş kötü bitkileri ve hatta daha fazlasını koparıp atmaya muktediriz.

Aksi olarak, mevcut durumu korumak, içimize yerleşmesini istiyorsak konu dışı olan ve alakasız hatırlamalara sebebiyet verecek zararlı çağrışımları uzaklaştırmak gerekir. Sakin, sessiz oluruz. Hatta zihnimiz hassas ise gözlerimizi de kapatırız. Sonra işimize yarayacak çağrışımlardan yardım isteriz. Yüksek sesle konuşur, düşüncelerimizi de yazarız. Uzun soluklu konsantrasyonlar için yazı muhteşem bir kurtarıcıdır. Beyin, göz ve elden destek alır. Örneğin bende

mesleki nedenlerle yerleşmiş telaffuz etmeden okuyamama sorunu var. Kelimeyi telaffuz ederek okuduğumda yazıyı zihnimde pekiştiren etkenler de artmış oluyor. Bilindiği gibi bir kelime dört birimden oluşur; 1. Kelimenin motor imgesi (Telaffuzu), 2. Görsel imgesi (Kelimenin yazılı görüntüsü veya basımı), 3. İşitsel imgesi (Kelimenin duyulan sesi), 4. Grafik motor imgesi (Yazma eylemi). Düşünceyi dil olmaksızın ifade etmek mümkün olmadığından her düşünceye bu dört imgeden birkaçı destek verir.

Sonuç olarak, düşüncelerimizi kontrol etmek amacıyla kaslarımız üzerinde güç kurabiliriz. Özellikle konuşma ve duyu organlarımıza hükmetmemiz mümkün.

Elbette psikoloji biliminde her gün yeni durumlarla karşılaştığımızdan kendimiz hakkında genelleme yapmak doğru değildir. Ama şahsen ben bir fikre müdahale etmek, değiştirmek istediğim zaman işe bazı hareketlerimi hayal etmekle, kafamda tasarlamakla başlarım. Çünkü düşüncelerim üzerindeki hâkimiyetim kaslarıma hükmedebilmekten geçiyor.

İkinci Bölüm
Duygusal Hallerin İrade Terbiyesindeki Rolü

I

Duyguların irade terbiyesindeki önemi yadsınamaz. Kuşkusuz acılarla ve hatta ölümle bile baş etmemizi sağlıyor. Duygunun gücünü anlamak ancak tecrübeyle öğrenilen bir kanunun farkında olmakla mümkündür. Bu evrensel ampirik yasayı bilimsel bir kurama dönüştürmek de mümkün.

Duyguyu analiz edip parçalarına ayrıştırdığımızda Beethoven'in aheste bestelerine benzediğini fark ederiz. Kısa, temel bir ezgi tüm hâlleriyle ortaya çıkar. Bazen vurgulu olur, bazen de üstü örtülür, gizlenir. Derin izler bırakır. Bestede binlerce kez tekrar eden bu ezgi müzikal hayatın oluşmasına da yardımcı olur. Tüm ihtişamıyla besteyi dolduran temel bir duygudur. Bu kısa, temel ezgi duyguya da birlik verir. Bu sabit ezginin üzerine hatıralar, acılar, sevinçler ve güçlü duygular inşa ederiz.

Descartes'e göre yaratılma ancak Tanrı'nın devamlı yaratma kudretine bağlanmıştır. Bizim de zevklerimiz, acılarımız, hislerimiz, hatıralarımız bir sürekli yaradılışın devamı gibidir. İçimizdeki canlı istek, hislerin ışıldamasını sağlar. İçimizde isteme iradesi olmayınca soğuk, cansız, renksiz, tamamen soyut ve etkisiz bir psikolojik hâl olarak kalırlar.

Tüm duyguların temeli olan bu öz, ruh hâllerinin bunca sağlam ve güçlü olmasının nedenini açıklıyor. Doğrusu, acıların şekillendirdiği yaşama isteğimiz ve eğilimlerimiz ortaya çıkarken birçok istikameti terk etmeye mecbur kalıp kendilerine müsaade edilen yollara doğru yayılırlar. Ya doğal yollarla yok olurlar ya da gelişip kendi yolunu bulma kuralına uyarlar.

Acının kendine göre yönettiği bu faaliyet her eğilimin ilk ve ilkel bir şeklidir. Acının kontrolü altına girmeyen her faaliyet ise kendini türlü istikamete doğru dağıtır ve kör olur gider. Yani hareket, acı olmazsa gücünü yitirir.

Bilindiği üzere insandaki eğilimler yakıcı özellikleriyle bir tür enerji gibidir. Onlar bir hareket grubundan veya daha doğrusu ilkel hareketlerden oluşan bir kütleden ibarettir. Kısacası eğilimler muhtelif kaslarımızda mevcuttur ve zamanı gelince açığa çıkar.

Örneğin, kaslarımız sinir, aşk vs. durumlarında hep birbiriyle benzer hâldedir. Tüm canlılarda aynı özellikler taşır. Varlığımızı sağlayan geçmiş nesillerde de aynıydı. Bu olgudan yola çıkarak herkes ferdî farklılıklar ekler. Bütününe bakarsanız son derece tutarlıdır, bunu beşikteki bebek bile görür. Eğilim ve kas ifadeleri bize nesilden nesile kalıtımsal olarak aktarıldı. Yüzyıllardır süregelen bir bağ. Anlaşılıyor ki bilinçli bir şekilde şu düşüncenin şu kası harekete geçirmesini zorla yapmıyoruz. Üstelik birçoğu otomatikleşmiştir. Bunların yok olmamalarının nedeni bu acımasız savaşta, kalıtsal davranışlarla iş birliği yapmış olmalarıdır. Öyle olmasaydı davranışlarımızla düşüncelerimizi birbirine bağlayan hassas ilişki karşılaştığı şoka dayanamazdı.

§

Duyguların gücü birçok hâl ve hareketlerde kendini gösterir. Güçlü bir duygu görünüşte kendinden bağımsız duran bir psikolojik hâli bile etkilemeyi başarabilir. Tüm algılar, idrakler (hatta basit ve temel olanlar bile) bazı işaretlerin yorumu ve tercümesi gibidir. Mesela portakalı görmesem bile sadece bir portakal olduğuna birtakım işaretler sayesinde onun portakal olduğu çıkarımında bulunuyorum.

Bu algı yorumu gitgide alışkanlığa ve değişmesi zor otomatik bir hâle dönüşüyor. Bu durumda duygular bilincimizde gerçek görüntüyü kovar ve yerine hayali bir yorum getirir. Korkunun geceleri son derece doğal seslere bile saçma sapan yorumlar getirdiğini; nefretin en aşikâr durumlarda bile bizi nasıl körleştirdiğini bilmiyor muyuz? Mesela annelerin çocuklarının güzelliğinden bahsederken taraflı bakış açıları ortada. Molière, Misanthrope kitabında aşkın gözü kör etmesiyle alay eder; "*soluk yüz, yasemin çiçeğinin beyazlığı gibi; korkutan karanlık, sevimli bir karartı gibi...*"

Fakat duygular sadece algıları bozmaz. Keskin, kuvvetli duygular zayıf olanları dinlemez, kovar. Örneğin bilahare inceleyeceğimiz kibir birçok insanda bulunan çok keskin bir duygudur. Ve gerçekte hissedilen duyguları zihinden kolayca kovabilir. Hissedilmesi uygun, nazik olan duygular ise haysiyetimiz tarafından bize önerilir.

Yabancı duygular bilincimize yerleşir, gerçek duyguları saklar. Tıpkı bir duvarın önünde beliren bir hayaletin hayal gören kişiyi engellemesi gibi bu duygular gerçeği gizler.

Gençler de buna benzer bir içsel arzunun etkisiyle ve çevrenin de desteğiyle hakiki sevinçleri gençlik çağlarının sözde zevklerine feda eder. Yavan, verimsiz bir yaşantı içindeki insanlar da içlerindeki gerçek duyguları aramazlar. Çevrelerinin kendilerine biçtiği çerçeveyle yetinir ve bunu alışkanlık hâline getirirler. Bu da içlerindeki gizli, gerçek duyguların ölmesine kadar gider.

Bu "bana ne derler" durumu sevimli, saygılı ama içi boş insanlar yaratır. İpleri başkalarının elinde olan kukla misali. En zor anlarda bile hissettikleri "makbul olan" olacaktır.

Tabiatıyla sağlam ama hantal olan algılarımızı ve duygularımızın doğallığını bozmayı başaran bu duygu hâlleri hatıralarımızı etkilemekte de zorlanmayacaktır.

Bütün yargılarımız ve inançlarımız bilgi edinmeye ve edinilen bilgilerin ayrıntılı biçimde değerlendirilmesine dayandığından duyguların burada önemli etkileri olacağı açıktır. Hakikate duyduğumuz aşkla, yapacağımız ilk şey, sevdiğimiz şeyin doğru olduğuna kani olmaktır. Hepimiz tercihlerimizi birçok seçenek arasından yaptığımızı zannederiz. Maalesef bu kararlar çoğunlukla içimizde alınmıştır ancak bizim tarafımızdan alınmış değildir. Yani bu bilinçli yapılan bir tercih değildir. İrademizin bu seçime bir katkısı olmamıştır. Baskın gelen eğilimlerimiz, bir bakıma zekânın karar vermesine rıza gösterirler. Zekânın kendini kraliçe gibi hissetmesine izin verirler fakat bu kraliçe gösteriş yapan, nutuk çeken ama hiçbir yönetim görevi olmayan bir kraliçedir.

Duygusal ruh hâllerinin şiddetli baskısına kolaylıkla boyun eğen zekâ, irade karşısında çok fazla memnuniyet duymaz. İrademiz de zekâmızdan emirler almayı ve yerine getirmeyi sevmez. Duygusal güç olarak ona daha çok tutkularla bezenmiş duygulu emirler gerekir. Bilim bize "isteme duygusu" sayesinde karar alamayacak vaziyette olan bir kimsenin, bir kaza esnasında ezilen bir kadına müdahalede bulunmak için arabadan ilk atlayan kişi olabileceğini gösterdi. İşte size özel bir irade!

Kalıcı bir iradenin oluşması için güçlü, devamlılık arz eden ve en azından düzenli olarak duygularla beslenmesi gerekir. Mill diyor ki; "Güçlü bir duygusallık, kendi nefsine karşı hâkimiyet kurmanın hem aracı hem de koşuludur. Ancak bunun için duyguların doğru yönde eğitilmesi gerekir. Bu hazırlıklar tamamlanınca sadece lider olacak kahramanlar yetişmiş olmaz aynı zamanda kendine hâkim olan "irade kahramanları" da yetişmiş olur. Tarih ve tecrübeler gösteriyor ki en tutkulu karakterler görev duygusunda en fazla süreklilği ve ciddiyeti gösterenlerden çıkıyor."

Kendimizi itinayla bir inceleyelim. Reflekslerimiz dışında tüm iradi arzularımızda önce bir heyecan dalgası yaşarız ve yapılacak işi duygusal olarak algıladığımızı görürüz. Zamanı gelir yapmanız gereken işin yarattığı baskı nedeniyle yatağınızdan çıkmak istemez ancak misafire yatakta yakalanma utancını yaşamamak için alelacele giyinirsiniz. Utanma hissi giyinme işini yaptırır. Bazen de mesela adaletsizliğe karşı çıkma hissi bize pahalıya mâl olacak, aleyhimize olan bir protesto yapmaya itebilir bizi.

Zaten günümüzde çocuklara verdiğimiz pek de akılcı

olmayan eğitim gerçeğin muğlak bir algısı üzerine kuruludur kısmen. Bütün bu kompozisyonlar, ödüller, cezalar sistemi, iradeyi sadece duyguların harekete geçirebileceğine dair muğlak bir kabul üzerine kuruludur. Böylece hassasiyeti düşük olarak yetişen çocuğun irade açısından eğitimi de zordur. Hatta her açıdan da. İtiraf edelim ki çocuk eğitiminde en sıkıntılı husus hassasiyetten yoksun olan çocukların doğru şekilde yetiştirilebilmesidir. Söylenenlerin hiçbiri anlam ifade etmez. Her şeyi dinler ama hiçbir şey hissetmez. Toplumları ve ortak isteklerini bireyin içinde olup bitenlerin bir yansıması olarak düşünürsek fikirlerin dünyayı ancak dolaylı olarak ve de duygulardan destek alarak yönlendirdiğini görürüz. Michelet'nin dediği gibi; "Bir fikrin değeri ilk çıkış anında değil aşkın ısısıyla tomurcuklanıp kalbin gücüyle çiçek açtığı zaman belli olur." Spencer, dünyayı duygular yönetir der haklı olarak. Stuart Mill ise bunun aksini iddia ederek dünyanın hareketini duygularla ya da tutkularla keşfetmedik der. Haksız da değildir ancak bu buluşu insan üzerinde pek de etkisi olmayacak bir durumdan çıkarıp insanın faydasına yönlendirmeyi başarmış olması "güçlü duygulardan" kaynaklanır.

Spinoza'nın da Pascal'ın da fikirleri ruhlarında filizlendi. Özellikle Spinoza'nın ruhuna gezegenimizin evrendeki önemsizliği ve ardından hiç olduğumuz duygusu o denli işledi ki onun eserleriyle haşır neşir olan hiç kimse ilahi gücün o büyük huzurunu hissetmekten kendini alıkoyamaz. Bu keşif sadece derin filozoflarda pratik etkiler doğurdu çünkü sadece onlarda duyguların tomurcuklanmasına sebebiyet verdi.

Bir ulusun, politik bir grubun iradesi duygu durum-

larının (çıkar, ortak korkular, ortak istekler vs.) bir sonucudur. Yani halkı yönlendirmek için salt fikirler yeterli değildir.

Tam da bu hususta okurlarımızın dikkatini şu noktaya çekmekte fayda var. Tarihte düşüncenin davranış üzerindeki zayıflığı ile duyguların gücü konusunda birçok kanıt bulmaları mümkündür. Hepimizde vuku bulan vatan sevgisinde yer alan acı, keder, korku ve umudun payını görebilecekler.

Kitabımızın ilk bölümünde verdiğimiz örneklerin haricinde dindar geçinip bir tek ayini bile kaçırmak istemeyen dindar kadınların bazen nasıl bir kız arkadaşının şöhretine göz dikebileceğini; politikacıların insan severlik gösterisi yapıp, garibanların kaba saba evlerini ziyaret etmekten, genelde üstü başı kirli ve her zaman kaba olarak gördükleri yoksul insanlarla iletişim kurmaktan nasıl dehşetle kaçındıklarını görebiliriz.

Kimi zaman âdeta felç olmuş gibi şehvetin zihinde yarattığı karışıklığa tanık olur, bedenin bir noktasında biriken bir salgının genelde kendi kendinin hâkimi olabilen beyinde uyandırabileceği rezil fikirler karşısında da şaşırırlar.

Qui amat non labora deyimi gibi seven için gerçekten de her şey daha kolay olur. Anaç duyguların nasıl onur, vatanseverlik duygularından daha güçlü olduğunu biliriz. Yavrusu yaşasın da kendi sefil olsa bile yeter ki yavrusu yaşasın! Ancak aksi bir durumda da Cornélie'nin (Caius Gracchus adlı trajediden bahsediyor. - Ç.N.) hararetli vatanseverliğinin, nasıl en güçlü duygularının yerine ikincil

duyguların başarıyla konulabileceğini kanıtladığı görülür.

Bizim için değerli olan bu örnek en sağlam içgüdüsel duyguların kökünden sökülebileceğini kanıtlar. Bu durumdan sonra ana hatlarıyla bahsetmiş olsak bile duygu durumlarının irade üzerindeki etkisini hiç kimse yadsıyamaz.

II

Eğer fıtratımızın duygusal tarafı psikolojimiz üzerinde her zaman üstün ve baskın olursa zekâmızın onun üzerindeki gücü zayıflar, etkisiz kalır. Bu etkisizlik duyguların yapısından kaynaklanır. Bilahare dış dünyayla bağımız kaslarımız tarafından sağlanır. Kas yoksa dış dünyayla bağ da yok. Hangi yolla olursa olsun dışarıdan gelen tüm uyarıcılar doğal olarak bir kas tepkisiyle cevaplanır. Dışarıdan gelen uyarıcılar çok farklı olabilir; daha sonra kas kendine göre düzenleme getirir. Kasların verdiği tepkiler de değişiklik arz edebilir. Bunun için güç gerekir. İnsan doğası son derece muhteşemdir; bir uyarıcı, duyu organımıza ulaşınca, anında kalp daha hızlı atmaya başlar, soluğumuz hızlanır, sindirim organları kırbaçlanmış gibi olur. Bu fizyolojik durum anlık olarak tepki verir. Heyecanın büyüklüğü duygunun büyüklüğüyle orantılıdır. Duygu yoksa heyecan da yoktur. Otomatik olan bu duygu irademizin müdahalesinden kaçar. Bu durum kendimize hâkimiyet açısından bizim için ne acıdır.

Kalp atışımızı ne durdurabilir ne de yavaşlatabiliriz. Bir korku anında bağırsaklarımızın neredeyse felce uğramasına engel olamayız. Mesela şehvet anında cinsel sıvıların oluşmasına engel olamazsınız. Kendine hâkim olanların ne denli az olduğu, özgürlüğün ise ancak az sayıda insanın

ulaşmaya cesaret edebildiği sebatkâr çabanın bir ödülü olduğu fikrini bizden daha iyi bilen olamaz.

Buradan şöyle bir sonuç çıkıyor; insanlar, belirlenim (determinizm) yasasının ve kendilerini alıkoyamadıkları arzularının kölesidir. Ayrıca Nicole'ün dediği gibi onlar acımamız gereken "kuklalardır". Onlardan hangi hayasızlık gelirse gelsin, filozoftan beklenen davranış yüksek sükûnet ve huzurdur. Hür iradecilerden olan Alceste ne kadar sinirlenirse sinirlensin sonuç budur. Philinte'in[37] sevimli sakinliğine bir bakalım:

...her adımda gördüğüm gibi,
gazap verir sizin gibi,
sahtekâr, haksız, çıkarcı gördüğümde,
etrafta dolanan aç akbabaları,
kötü maymunları, kudurmuş kurtları görmekten...

İşte akıllı insanın edinmesi gereken tavır budur. Öcünü alırken bile sükûnetle yapmalı. Daha doğrusu akıllı insan öç almaz zaten. Kimsenin onun rahatını bozmaması gerektiğini bildiği için sadece huzuruna kastedecekleri anlayacakları şekilde düzelterek önlem alır.

Bu küçümseyici sükûnet yerine ne yapıyoruz? Bize yapılan bir kabalık hemen bizde istem dışı fizyolojik heyecanlar yaratır. Kalp düzensizce pırpır atar; paniklemiş gibidir. Bu kasılmaların birçoğu spazm şeklinde düzensiz ve acı vericidir. Kan beyne sıçrar, hassas olan bu organa kanın hücum etmesi öç alma gibi saçma sapan, abartılı, olmayacak fikirlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Hayat görüşümüz bile reddettiği ve kınadığı bu hayvani ku-

[37] Molière'in Misanthrope eserinde bir karakter, insanları olduğu gibi kabul eden bir kişilik.

durmuşluğa çaresizce eşlik eder. Peki bu çaresizlik neden kaynaklanır? Şöyle ki, duyguların iç organlarımız üzerinde iradenin bile hiçbir müdahalesinin olamayacağı bir harap edici etkisi vardır. Bu organik rahatsızlığı hafifletemediğimiz için tepkimizin bilincimizi işgal etmesini ve psikolojik olarak varlığını engelleyemeyiz. Örnekleri çoğaltmaya gerek var mı? Psikolojik temelli görünen cinsel sorunların bile aslında organik sebepleri olduğunu bilmiyor muyuz?

Hislerin esas kaynağı fizyolojik mahiyette olduğundan onlara karşı koyabileceğimiz bir güç elimizde bulunmamakta. Duygularımıza karşı savunmasızız çünkü onları ortaya çıkaran fizyolojik sebepler kontrolümüz dışında. Kişisel bir analiz yapacak olursam, düşünceler ile iç organlarımız arasındaki bu adil olmayan çatışmaya nihai örneği vermiş olurum. Kısa zaman önce, çocuğumun sabah gitmesi gerektiği komşumuzun evinde olmadığı haberi geldi. İstem dışı, kalbim hızlı hızlı atmaya başladı. Hemen kendimce orada olmayışının sebeplerini düşünmeye başladım ve yokluğunun makul bir açıklamasını buldum. Yine de etraftakilerin yarattığı aşırı sıkıntı sebebiyle ve kimin tarafından verildiğini bilmediğim, evimizin yanından geçen nehrin kenarında oynayabileceği fikri içime kurt gibi düşüvermişti. Sonra bu düşüncenin saçma olduğuna kendimi ikna etmeye çalışıyordum ama yukarıda sözünü ettiğimiz fizyolojik heyecanım daha da artıyordu. Kalbim yerinden çıkacak gibi oluyor, saçlarımın dibinden itibaren diken diken oluyordu. Ellerim titremeye başlamıştı. Her şeye rağmen aklımdan binbir türlü ihtimal geçiyor, kötü düşüncelerden kendimi alamıyordum. Yarım saat sonra çocuk bulunduğunda kalbimin şiddetli atışı devam ediyordu. İşin garibi, onaylamadığım bu durum, nihayet dindiğinde dahi

sanki yine de kullanılmak istiyordu; öfke ve yoğun endişenin malzemesi birbirine benzediğinden bu heyecan beni bakıcıya kızmaya itiyordu. Ama kızcağızın acılı durumu karşısında kendimi frenleyip, zamanın geçmesine, olayın yatışmasına karar verdim. Bu da biraz zaman aldı elbette. Herkes kendi hayatında benzer gözlemlerde bulunabilir. Duygularımıza doğrudan hâkim olamayacağımıza dair üzücü sonuca kolayca varabiliriz.

III

Görüldüğü üzere sanki nefse hâkim olmak görünürde mümkün değil. O hâlde kitabın başlığı aldatıcı. Aslında nefse hâkimiyet bir tuzaktır. Zira bir taraftan sadece düşüncelerime hükmedebiliyorum. Determinizmin akıllıca kullanılması beni özgürleştiriyor. Çünkü fikirlerin birbirini çağrıştırması yasasını kullanmama imkân veriyor. Ancak sadece kendimi kandırıyorum çünkü düşünce tek başına yetersiz. Savaşmamız gereken haşin güçlerin karşısında fikirlerin birbirini çağrıştırması yasası sahte bir güç olarak kalıyor.

Diğer yandan eğer içimizdeki duygular her şeyin hâkimiyse; eğer kendilerince algıları, hatıraları, yargıları, akıl yürütmeleri yönetiyorsa ve hatta güçlü duygular zayıf olanları yok edip kovuyorsa; eğer tek kelimeyle neredeyse sınırsız bir despotluk uyguluyorsa demek ki o kadar otoriterdir ki ne mantığın emirlerine uyar ne de irademizin kontrolünü kabul eder.

Zapt ve idaresi zor olan bir sürü basit ve bayağı duyguya karşı ruhumuzda ancak bir kuvvet mevcuttur. O da "mantık" kuvvetidir. Fakat bu da oldukça güçsüzdür. Ko-

ruyucu kollayıcı olmaktan ziyade sadece istişari rolü vardır.

Bu durumda kılıç kalkanı bir kenara bırakıp umutsuz bir şekilde savaş alanından kaçmak, kaybettiğimizi kabullenip, korkakça kaderimize boyun eğip, tembelliğe sığınıp en azından orada teselli bulmamız lazım.

Allahtan durum bu kadar da vahim değil. Buraya kadar bahsetmediğimiz ve burada hakkını teslim edeceğimiz bir faktör var. Zekânın bugün muktedir olamadığı şeyleri yapma imkânını "zaman" ona sağlayacaktır. Anında alamadığımız bir sonucu, bir stratejiyle dolaylı olarak ileride telafi etmemiz mümkün olacaktır.

IV

Nefsimizi kontrol etmek için kullanacağımız metoda geçmeden önce, duygusal hâllerimizin esasına ilişkin, hiçbir şey ya da pek bir şey yapamıyorsak, gözden kaçırmadığımızdan emin olmak için tüm kaynaklarımızı, duygularımızın tali derecedeki malzemesini etkileyecek güçlerimizi de (en azından temel olanları) gözden geçirmekte fayda var.

Fizyolojik açıdan irademizi dikkate almayan organlarımızdan kalp başta olmak üzere, hiçbirine doğrudan psikolojik yollarla etki edemeyiz. Tek müdahale imkânımız dışarıdan gelebilir ve bu tedaviyle ilgilidir. Aşırı öfke anında içeceğimiz yüksük otunun kalbin ritmine faydası olabilir. Bazı ilaçlar sayesinde en şiddetli dürtülerimizi bastırmak mümkündür. Fiziksel ve zihinsel hantallığımızı, tembelliğimizi kahve içerek engelleyebiliriz. Ancak bu kalbin hareketini hızlandırır, bir tür spazm yaratır. Üstelik birçok kişi için sinire sebebiyet verebilir. Sinirli birçok insanda solu-

num bozukluğuna, nefes darlığına ve el kolun titremesine neden olabilir. Böylelikle onları kaygıya, sebepsiz endişeye hatta akıl dışı korkuya sevk edebilir.

Özetle duygularımız üzerindeki doğrudan doğruya etkimiz hakkında da düşünmek icap eder.

Duygu ile duygunun dışa yansıması olan kas hareketleri genelde herkeste aynıdır. Ve bunların dışa vurumu isteğimize bağlıdır. O hâlde mademki bir hareketi yapmak veya yapmamak hususunda hâkimiyetimiz vardır o hâlde bir duygunun dışa yansımasını durdurmak çoğu zaman mümkündür.

Duygu ile duygunun dışa yansıması olan kas hareketleri arasında devamlı bir çağrışım ve destek vardır. Zaten herhangi iki unsur sık sık ilişkili olursa birbirlerini tetikleyecekleri genel bir psikoloji yasasıdır. Bu kurama bağlı olarak, insan doğasıyla ilgilenen psikologlar hatta Pascal ve Ignace de Loyola gibi düşünürler, ruhumuzu aynı duygu durumuna getirmek için duygu hâli yerine ona tekabül eden kas hareketini yapmayı tavsiye ederler.

Bilindiği üzere hipnoz esnasında duyguyu dışa vurmak için o duyguya denk gelen davranıştan faydalanılır. Bir kişide ortaya çıkarmak istediğimiz duygularına ilişkin kasları harekete geçirmemiz o duyguların ortaya çıkması için yeterlidir ve açığa çıkan duygulara tüm çevre de destek sağlar. Dugald-Stewart, sinirlenmesi için Burke'nin sinirliyken yaptığı hareketleri tekrar etmesinin yeterli olduğundan bahseder.

Köpeklerin, çocukların ve hatta yetişkinlerin şakasına

boğuşmaları gerçek sinirlenmelerle bitmez mi? Gülmeler, ağlamalar bulaşıcı değil mi? Toplumda "nerede deli orada eğlence" diye düşünülmez mi? Ailede, mutsuz, karamsar birinin varlığı tüm ailenin huzursuzluğuna sebebiyet vermez mi? Loyola'nın da savunduğu üzere Konfüçyüs, Çin'de kendilerine özgü bazı hareketler yüksek otoritenin simgesi olduğu için, insanların davranışları üzerinde de önemli ve etkili olduğunu söyler. Katolik cenaze törenleri psikolojik olarak en inançsızları bile etkilemeye yönelik değil mi? İnançlı biri de duygusal anlamda ruhuna hükmedip törenden etkilenmemeyi denesin bakalım mümkün olmayacağına iddiaya girerim. Aynı şekilde neşeli bir arkadaşın endişe ve kaygılı anımızda yanımızda olması bizi nasıl rahatlatacaktır değil mi? Örnekleri arttırmak mümkün.

Maalesef, açığa çıkan duygular zaten hâlihazırda var olanlardır. Onları yaratmıyoruz, sadece onları ortaya çıkarıyor, canlandırıyoruz. Tekrarlanan duygular ise doğal olarak zayıflar. İç dünyamıza destek veren harici güçler ancak değerli bir katkı olarak kabul edilebilir. Bunlar daha ziyade duyguların bilinçte canlı kalmasını sağlayarak katkı sunar. Hareketlerimiz veya yazı düşünce için neyse dış destek de duygular için aynıdır. Dikkatin savrulmasına, dağılmasına engel olur, kopmaya hazır zincirler gibi olan irademizi bilincimizde ön planda tutarak ve yeni mantıksal fikirler geliştirerek yardımcı olur.

Aynı şekilde içimizde fokurdayan bir heyecan olduğunda dışa yansıtmayı tercih etmeyebiliriz. Sinir hissi; yumrukların sıkılması, yanak kaslarının gerilmesi, vücut kaslarının kasılması, nefes alışlarımızın hızlanması şeklinde kendini gösterir. Quos ego! deriz. Kaslarıma gevşeme-

si için, yüz kaslarıma gülümsemesi için emir verebilirim, nefesimin düzelmesini sağlayabilirim. Ancak daha henüz zayıf iken, filizlenme aşamasındayken duygularımı kontrol etmezsem, ilk müdahalemi zamanında yapmazsam, büyümeye bırakırsam, üstelik içimizdeki irade, kişiliğimiz, rezil olma korkusu gibi duygulara yardım göndermezse çabalarımın boşa gitme ihtimali yüksek olur. Aynı şey cinsel dürtüler için de geçerli. Eğer düşünceler cinsel isteğe dayanak oluşturursa, iç direniş zayıf ise isteğin failleri olan kasların direnişi kısa sürer. Genel olarak düşmana karşı somut duvarlar yükselterek bir abluka oluşturmak hiçbir işe yaramaz. Hele ki kuşatma birlikleri, komutanın moral olarak gücünü yitirdiğini hissederlerse, işlenmeye hazır hâle gelirler. Kasların duyguya karşı koymasına tüm iç savunma mekanizmalarının eşlik etmesi şarttır. İşin gerçeği dışarıdan içeriye müdahale çok da mümkün değil. Bizim direkt olarak ruhumuz üzerinde duyguyu açığa çıkarmada, harekete geçirmede ve de yok etmede yapacağımız etki zayıf kalır. Bu dış yardımların bize sağladığı ancak bir katkıdır. Son derece değerli bir katkı ancak içimizde güçlenmeye başlamış bir davranışa eklenti olur sadece.

V

Şayet sadece günü gününe, anlık yaşasaydık, geleceği düşünme mecburiyetimiz olmasaydı bu durumda mücadele etmeye de lüzum olmazdı. Bu takdirde içimizdeki düşünceler ile tutkularımız ve duygularımız arasındaki savaşa şahit olurduk. Savaş ilginç olurdu ancak akıl olaylara baka kalır, erkenden umudunu yitirirdi. Yarışlarda iddiaya girildiği gibi savaşın kazananı kim olacak bahsine girebilirdi. Bu bahis oyununda akıl sadece bir tür yenilmezlik unvanı

elde edebilirdi. Zaten birçok insanda bundan farklı bir rolü yoktur çünkü neredeyse herkes öngörülere aldanır gider.

Başımıza gelenler ise nefsin isteklerinden başka bir şey değildir. Arzular gerçekleştikçe gerçekleşiyor, biz de kendimizi özgür zannediyoruz. Akıl, güçsüzlüğünden utanmış olarak, kendini kral zannederek oyalanmayı sever. İşin gerçeği, arzularımız, aklı hiçe sayarak dilediğini yapar. Meteoroloğun sadece atmosferin yoğunluk derecesi bilgisine göre yağmurun yağacağını bilmesi ancak yağmuru yağdırmaya gücü olmaması gibi aklın da bu mücadelenin sonucuna pek tesiri yoktur.

Fakat özgürlüklerini elde etmek için hiçbir çaba harcamamış olanların duymayı hak ettiği bir kural yok. Çünkü insanlar sadece "sahip oldukları" bir kuralın gücünden istifade edebilirler.

Şu anda sahip olamadığımız bir irade hâkimiyeti kabiliyetini "zaman" bize elde etme imkânı sunar. Yani zaman en büyük kurtarıcımızdır. Aynı zamanda aklımızın tutkuların ve hayvani hislerin boyunduruğundan kurtulmasını sağlar. Çünkü duygu durumları âdeta vahşi ve kör güçler gibidir.

Akıl, kurnaz davranarak ve zamanla ittifak kurarak, yani taktiksel bir oyunla, sabırla, sakin ama kararlı bir şekilde, yavaş yavaş mutlaka iradenin iktidarını ele geçirebilir. Şimdi de gelin, zamanın etkisiyle gerçekleşen bu özgürleşmenin doğasını ve etkilerini inceleyelim.

Üçüncü Bölüm
Aklın Gücü

I

Kendini keşfetme ve iradeyi terbiye etme yolundaki önemli hususların başında davranışlarla düşünceler arasındaki bağın kuvvetli alışkanlıklar hâline getirilmesi gelir. Düşünce aklımızda ortaya çıktığı anda fiilin de aynen bir refleks gibi kesin ve güçlü biçimde düşünceye eşlik etmesi şeklindeki bir bağdan bahsediyoruz. Oysa acı gerçek şudur ki neredeyse otomatik olan bu eylemleri ancak duygu ortaya çıkarabilir.

Mesela içimizde çalışma isteği belirdiğinde şayet harekete geçmek sıcağı sıcağına yapılırsa eylemle fikir arasındaki bağ sağlamlaşır. İkisi arasındaki rabıtanın sıkı olması için duygu durumlarının sıcaklığıyla işlenmesi şarttır. Böylelikle düşünce ve hareket arasında muhteşem bir uyum sağlanmış olur.

Eğitimin görevi çocuklarda güçlü duyguları kullanarak düşünme alışkanlığı edinmelerini sağlamaktan, yani çocuğun kafasında fikirlerle fikirler, fikirlerle duygular arasında ve nihayetinde fikirlerle eylemler arasında bağ kurabilmesini ve harekete geçmesini temin etmekten başka ne olabilir? Çocuk bunu oluştururken öncelikle korkuyla, kendine olan saygıyla, anne babaya şirin görünmek kaygısıyla davranışlarını yavaş yavaş düzeltmeye, gürültü yapma

eğilimini bastırmaya, hareketlerini kontrol etmeye başlar. Üstüne başına dikkat etmeye ve çalışmaya başlar. Diğer bir deyişle amaç güçlü doğal duyguları zekice kullanarak, içgüdüsel davranışlarla bunun doğal sonuçları arasındaki bağı koparmak ve birbiriyle daha öncesinde ilişkisi olmayan kimi fikirler ile eylemler arasında güçlü bir bağ oluşturmaktır.

Dinî duygular, derin inanç ortamlarında ve de dönemlerinde muazzam bir gücün ortaya çıkmasına neden olur. Sebebi de zaten güçlü olan ve tutarlı bir şekilde bir araya getirilmiş olan temel duygulardan faydalanılmasıdır. Toplumsal baskı korkusu, dini temsil eden otoriteye karşı saygı, eğitim yıllarının birikmiş alışkanlıkları, günah işleme korkusu, sürekli, her yerde bizi gören, duyan hatta düşüncelerimizi bilen Tanrı düşüncesi, ondan beklenen umutlar, bütün bunlar bilincimizde basit gibi görünen ama aslında karmaşık ve mühim bir yer edinir. İçimizi yakıp kavuran bu duygunun ateşi düşüncelerimizle eylemlerimiz arasındaki bağı lehimler. İşte bu nedenle üstün dinî duygulara sahip kişiler küfre karşı fazla eğilim göstermezler çünkü çok çabuk boyun eğerler ve bunda samimidirler. Ahlâki açıdan zayıf olanların zihnini yakıp kavuran cinsel istek onlarda öylesine mat edilmiş, yok edilmiş, arındırılmıştır ki onlar için iffeti korumak bir sorun olmaktan uzaktır. Bunun sadece üstün duyguların karşı koymasıyla, çok güçlü eğilimler karşısında kazanılmış büyük bir zafer örneği olduğunu düşünüyorum.

Ernest Renan'ın dediği gibi; "artık sahip olmadığım bir inancın hâla beni yönettiğini hissediyorum. İnancın özelliği, kaybolmasına rağmen hâlâ etkili olmasıdır." Bu

durum sadece inanca ilişkin bir özellik değil. Eylemleri uzun süre kimi fikirlere bağlayan her samimi duygu zamanla yok olabilir. Duyguların kolaylıkla kurduğu benzer bağları, düşüncelerimiz de duygu durumlarımızla iş birliği sağladığı takdirde aynı şekilde kurabilir.

Fazlasıyla örneği var; lisede ve aileden aldığımız eğitimde hocalarımız, öğretmenlerimiz gördüğümüz gibi, bize istedikleri bağı kurdurabilirler. Aynı şekilde din de bu bağı kurabilir. Ancak kendi kendimize yaptığımız kendimizi tanıma eğitimimiz için durum farklıdır. İş çok daha karmaşıktır. Psikolojik yapımızı, doğamızı derinlemesine tanımamızı gerektirir. Genel itibariyle öğretmen veya ebeveyn denetimindeyken gençlerden çok net belirlenmiş şekilde düzenli ders çalışmaları istenirken, liseden mezun olduktan sonra korumasız, gözetimsiz kalırlar. Kendilerini şehrin karmaşasına kapılmış ve özellikle de vazifesiz bulurlar. Çünkü sınavlara hazırlanmak, günü gününe ajandasını takip etmekle aynı şey değildir. Artık ceza yok. (Ne kadar uzakta! Ne kadar etkisiz!) Yıl sonunda gelecek başarısızlık korkusu da yok.

Hatta pek çalışkan olmadıkları hâlde okula kabul edilen öğrencilerin çok sayıda olması bile tüm ciddi kaygıları ortadan kaldırıyor. Bu nedenle de hep son ay çalışmaya koyulurlar!

Bu olumsuz ortamda öğrenciye destek olacak, var olan duygularından destek almasını sağlayacak ve aklın/fikrin hâkimiyetini sağlayacak ortamı kurmak gerek. Hiçbir kaynağı atlamadan, hangi düşünceyle hangi davranışın ilişki-

lendirileceğini inceleyip tam bir taktik oyunu oynamamız gerekiyor.

II

Düşüncelerle -nefsi kontrol etme yolunda- faydalı olan duygusal güçler arasındaki bağı inceleceğiz. Akıl ile duygular arasındaki bağı araştıran, sayısı maalesef çok az olan filozoflar, iki durumu birbirinden ayırmaya gayret etmişler.

Zihinle öğrenilen asıl bilgi ve ezber bilgi. Aslında bu ayrım temel bir gerçeği ortaya koymanın yanlış bir yoludur. Tüm bilgiler zihinseldir. Ancak bilgiye bir heyecan eşlik etmesi durumunda ikisi arasında bir etkileşim ve birleşim olur. Duygunun daha hacimli ve de daha etkili olması nedeniyle bilincin önüne geçer, bağlantılı düşünceleri kenara iter. Yukarıda belirttiğimiz örneklerde isteksiz düşüncelerin aniden şiddetli duygular uyandırabildiklerini gördük. Ancak yanında duygusal bağın hatırası olmaksızın düşüncenin şuurda yer tutması mümkün değildir.

İşte bu yüzden bir bayırdan kaydığım düşüncesi yaşadığım bir olaydan dolayı başımın dönmesi için yeterli oluyor. Daha önce hiç alakası olmayan bir fikir ile duygu durumu arasında nasıl bağ kurulup otomatik hâle dönüştüğünün kendimden somut bir örneğini verdim. Bu bağları yapay olarak tutturmak mümkün mü? Cevabımız hayır olsaydı irade terbiyemiz biterdi. Ama az önce eğitimin bu ihtimal üzerine kurulu olduğunu gördük. Öyleyse anne babalar ve öğretmenler irade terbiyesi için her ne yaptılarsa özgür biri de bunu kendi başına gerçekleştirebilir mi? Eğer cevap olumsuzsa insanın kişisel eğitimini gerçekleştirmesi

mümkün olmazdı.

Düşüncelerimizle duygularımızı ilişkilendirmek şüphesiz ki zordur. Üstelik, zaman alabilir ve ciddiyet gerektirebilir. Zamanla mümkün olacağı konusu da bizce hepsinden daha kesindir. Zira bu çaba bizim kendimizi kurtarmamız için şarttır. Bunu kabul etmek ise özgür olduğumuz anlamına gelir. Bu olumlu ifadeyi kullanmada tereddüt etmeyelim. Evet özgürüz. Her birimiz eğer istersek zor bir görev fikrini kolay kılmak için ona duygu ekleyebiliriz. Duygular diyoruz çünkü genellikle zihinle çalışanlarda ihtiyaç duyulan çağrışımlar birçok duygu durumuyla sağlanır. Üstelik yukarıda bahsettiğim kendi örneğimdeki gibi sadece tek bir tecrübenin sonucu değildir. Tıpkı bir ressam gibi, üst üste kalem darbeleriyle, ilk tecrübeden itibaren eskizdeki her çizgi gibi alışkanlık yasası da bilincimize işler. Enerjimizi topladığımız anlarda keskin çizgiler resmi netleştirir daha sonra sabırla rötuşlar gelir peşinden.

Zihnimizde işleyişin yavaş olması tercih edilir çünkü aklın yalnız başına çalışması insanın doğasına aykırıdır. Bu anlarda insanın üzerine çöken yorgunluk ve özellikle bir düşüncenin üzerinde konsantre olmak için verdiği savaş o kadar zordur ki insanı hareketsiz ve tembel kılan zararlı güçlere karşı iradenin mücadelesini destekleyecek bütün duygusal güçleri tutarlı ve sağlam bir bağ şeklinde toplamak hiç de gereksiz değildir.

Kalben kendimizi verdiğimiz ve uzun soluklu bir çabayla bu kitabı oluşturmayı sağlayan gücü destekleyen etkenleri incelediğimizde aynı hedefe yönelen güçlerin birlikteliğini görürüz. Öncelikle böylesi bir üst düzey çalışmanın

bize verdiği enerji duygusu kendini gösterir; düşünerek keşfetmenin, bir şeyleri başarmış olmanın verdiği mutluluk, yüksek amaca yoğunlaşmanın verdiği his, faydalı bir iş yapmanın verdiği ciddiyet ve kendini iyi hissetme duygusu. Bu güçlü gerekçelere bizi hiçbir beklentisi olmadan sempatiyle takip edenleri ve az da olsa kıskançlık besleyerek bize değer verildiği fikrini de ekleyelim. Gittikçe genişleyen entelektüel ufkumuzu bir düşünün. Buna bir de kişisel öz saygının, ihtirasın verdiği tatmini ekleyelim. Bizim için değerli olan kişilerin mutlu olmasının verdiği haz da var.

Ayrıca insan sevgisi, bilimlerin bilimi olan kendini yönetme sanatını kimsenin öğretmediği başıboş gezen onca gence yardımcı olma hissi de daha üstün gerekçeler olur.

Bencillik ve fedakârlık hisleri bize bugün ve gelecekte yardıma çağırabileceğimiz zengin bir eğilim, heyecan ve tutku hazinesi tedarik eder. O hazine ki şimdiye kadar bize soğuk, can sıkıcı görünen bir hedefi, canlı ve çekici bir gayeye, cazip bir sona dönüştürmemize yardımcı olur. İçimizdeki kıpır kıpır, sımsıcak heyecanı bu hedefe, amaca yansıtırız. Tıpkı sevgilisini arzularıyla, rüyalarıyla süsleyen bir aşık gibi. Ama arada bir fark var. Gencin sevgilisine karşı beslediği hayaller naif bir gerekçeye dayanırken, bizde iradeye, karara dayalıdır ve ancak zamanla kendiliğinden olacak ve üslup kazanacaktır.

Cimri bir insan hayatını, sağlığını, isteklerini ve hatta dürüstlüğünü paraya değişebiliyor da biz neden mutluluğu getirecek çalışmaya her günümüzden biraz ayırmayalım? Tüccar her sabah saat beşte kalkıp gece saat dokuzlara kadar müşterileriyle ilgilenip bir gün köyde bahçeli bir evde

sakin bir hayat kurma umuduyla yaşarken bizim gençler de gelecekte entelektüel bir hayatın nimetlerine kavuşmak için bugün çalışma masalarında dirsek çürütmek zorundadır!

Bir iş çok zor ve nahoş olsa bile eğer içinizden gelerek yapılırsa emin olabiliriz ki fikirlerin çağrışım yasası gereği alışkanlıklar çabanın verdiği acıyı dindirecek ve kısa bir süre içinde keyif almaya başlayacağız.

İşin doğrusu başlangıçta bize çekici gelmeyen bir işi, çağrışım yoluyla çekici kılma gücümüz çok ötelere uzanır. Öncelikle irademize faydalı olacak hislerimizi zenginleştirebiliriz. Böylece onları istediğimiz gibi değiştirebileceğiz. Mesela zamanın elimizden kaydığı düşünüldüğünde hayrete düşüren bu algılanması zor koşuşturmacanın, bu insan hayatını ve bedenini kemiren telaşlı saniyelerin akışı, bu hayatın kısalığı duygusu da bize bütün bayağı eğlenceleri küçümsemeyi öğreterek yardıma gelemez mi?

Aslında bilincimizde hiç olmayan duyguları ne yaratabilir ne de ortaya çıkarabiliriz. Ama temel olan duyguların da insan bilincinde yer almadığını söyleyemeyiz. Üstelik bildiğimiz başka bir şey; en karmaşık ve en yüksek duyguların birçok temel duygunun bir araya gelmesiyle oluştuğudur.

Diğer yandan da zihnin ciddi ve uzun bir dikkat sayesinde bilince sağladığı destek bilincin en canlı hâlinin ortaya çıkmasına, daha sonra da ilişkili olan ruh hâllerinin doğmasına ve beyinde fikirlerin toplandığı bir kontrol merkezinin gelişmesine sebep olur. Yani biz bir bakıma cılız, utangaç, şimdiye değin gün yüzü görmemiş, cesaret

bulamamış, kendini ifade edememiş, gündüz parıldadığı belli olmayan yıldızlar misali zayıf duygu durumlarımızı cesaretlendirebileceğimizi, destekleyebileceğimizi, güçlendirebileceğimizi düşünüyoruz. Kısacası sahip olduğumuz "dikkat sarf etme kabiliyeti" sahip olmadığımız bir yaratıcı güç görevi görebilir.

Ayrıca yazılan romanların başarısı ve okuyan herkesin beğenmesi nasıl açıklanabilir? Her biri günlük hayatta içimizde olup da kendini ifade fırsatı bulamayan sıradan duygulara hitap ettiği için olmalı. Büyük ustaların kitaplarını halkın büyük bir kesimi takip edebiliyorsa toplumun çoğunluğunda uyandırılmayı bekleyen duygularının olduğu anlamına gelmiyor mu? Öyleyse yazarların içimizdeki duyguları açığa çıkarmada yaptığı şeyi, kendi dikkatimizin ve hayal gücümüzün hâkimi olan bizlerin yapamaması tuhaf olur. Şüphesiz yapabiliriz. İstediğim zaman kendi içimde yapay fırtınalar, sakinlikler, heyecanlar, istediğim amaca ulaşmada istediğim duyguları oluşturabilirim.

Yeni bilimsel buluşların tümüyle yeni duygular yarattığını görürüz. Kartezyen felsefenin mekanik görünüşünden daha soğuk ne olabilir? Fakat Spinoza'nın ateşli ruhuna düşen bu soyut teori onda o ana kadar dağınık duran fikirleri yeni bir sistem halinde düzenleyip, bizim hiçliğimizle ilgili sahip olduğu o çok güçlü duygu etrafında toplayarak gördüğümüz en duygu dolu ve muhteşem metafizik romanlarından birinin ortaya çıkmasını sağlamadı mı?

Peki insandaki hümanist duyguların doğuştan olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu duygu insan bilincinin bir ürünü, benzersiz bir gücün sentezi değil midir? John Stuart Mill

"İnsanoğlu inancını, düşünce, his ve hareketlerini bir tür önseziyle renklendirerek hayatı yakalayabilir" derken sizce de haklı değil midir?

Zekânın görevi ilkel, anarşik duyguları birleştirip, yönlendirmek ve onlara yeni bir ifade imkânı vermektir. Çünkü tüm duygu durumları, istekler doğası gereği belirsizdir, kördür ve neticede güçsüzdür. Kendiliğinden dışa vuran sinir, korku gibi içgüdüsel duygular hariç, birçok duygu aklın desteğini gerektirir. Ruhumuzda can sıkıntısı, huzursuzluk yaratırlar ve bu rahatsızlıkları anlamlandıran akıldır. İsteği tatmin etme yollarını araştırması gereken de akıldır. Mont-Blanc Dağı'ndaki kar fırtınasında kalmış olsak, soğuktan acı çekip, feci bir şekilde ölüm korkusu içine düşsek tehlikenin geçmesini beklemek için kıyıda köşede barınak kazma önerisini akıl telkin eder.

Robinson Crusoe gibi ıssız bir adada mahsur kaldığımızda, hayatta kalmak için aklımız tüm becerilerini kullanmak zorunda kalmaz mı? Sefalet içindeysem ve de kurtulmak istiyorsam yine akıl devreye girer ve oradan çıkmaya çalışır, beni yönlendirir. Sonuç itibariyle, bir isteğe, duyguya, büyük bir canlılık katmak için, akıl da bu faaliyeti yakından takip etmelidir. Bu sayede aklın sevimli, cazip ya da faydalı yönleri derin izler bırakabilmiş olur. Görülüyor ki akıllı ve öngörülü varlıklar olduğumuzdan (bilmek sonuç itibarıyla öngörüdür) incelemiş olduğumuz bütün bu olanaklarımızı müttefik duygularımızı güçlendirmek amacıyla kullanabiliriz.

Dışarıdan direkt olarak duygu durumlarımıza müdahale etmemiz çok mümkün değil; fakat çağrışım yasasını

akıllıca kullanarak gücümüzü muazzam bir yaygınlığa ulaştırmak mümkündür. Bu güce sağladığımız enerjiyle etkisini ikiye katlamamız mümkün; özellikle bu duyguları ortaya çıkaracak ortamda bulunduğumuz durumlarda. Aile, arkadaş, ilişki, kitap okuma, örnek alma vs. ortamları gibi. Açıklanan argümanlar bize cesaret vermek için yeterlidir. Şayet fikrin eyleme bağlanmak için duygu durumlarımızın hararetine ihtiyacı varsa çağrışım yasasının akılcı kullanımıyla halledebiliriz. Böylece aklın hâkimiyetinden istifade edebilmek imkânsız olmaktan çıkmaya başlar.

Bunun için fikir ile duygu arasındaki bağı biraz daha yakından incelememiz lazım. Hissetmek dağınık, ağır ve uyanması yavaş bir durumdur. Ek olarak tecrübelerin de onayladığı şekilde, duygunun bilinçte bulunması son derece nadir bir hâldir. Duygunun varoluşu ile yok oluşu arasındaki aralık oldukça geniştir. Heyecanlar bir nevi med ve cezir gibidir. Aralıklarda ise ruh kendi sükûnetini, huzurunu bulur, tıpkı bir deniz gibi durulur. Duygu durumlarının bu periyodik yapısı (iniş ve çıkışı) bize akılcı özgürlüğün zaferini kararlılıkla oturtma imkânı verecektir. Düşünce doğası gereği sonsuz gelgitlere dayalıdır. Ancak anne, baba ve öğretmenlerinden ciddi bir eğitim alan genç zekâsı üzerinde muhteşem bir güç edinmiştir. Bilincinde çok uzun süre dilediği temsili tutabilir. Duygu durumlarının istikrarsızlığına karşı, fikir sürekliliği ve gücüyle karşı durur. Duygu dalgası boyunca ortaya çıkan hareketi kullanmak üzere orada bulunur; dalganın geri çekilmesinde ise, düşmana karşı korunma çalışmalarını hazırlamak ve kendi müttefiklerini güçlendirmek için geçici diktatörlüğünden aktif olarak faydalanabilecektir.

Duygu bilinçte yükselince (burada bahsi geçen duygular amacımıza hizmet eden, iradeyi güçlendiren duygulardır) hemen durumdan istifade edip tekneyi yol alması için ittirmek gerekir. Doğru kararlar almak için âdeta bizi çağıran Tanrı'nın sesiymiş gibi faydalı hareketlerden istifade etmek gerekir.[38] Ruhumuzu istila eden müttefik duygu her ne olursa olsun onu derhâl amacımız doğrultusunda kullanabilmeliyiz. Bir arkadaşın başarısını öğrendiğimizde bu, yalpalayan irademize kırbaç darbesi olur ve hemen iş başına koyuluruz! Hemen birkaç gündür içimizi kemiren, ne bitirebildiğimiz ne de yarattığı takıntıdan kurtulabildiğimiz o işten cesurca kurtulalım. Şimdi bu satırları okuduktan sonra çalışma aşkı gelmiş olabilir. Hemen elinize kâğıdı kalemi alın, ya da en basit şekilde çalışmayı keyifli kılan o sağlıklı fiziksel ve zihinsel duyguyu hissedelim ve hemen işe koyulalım! Bu zamanları iyi değerlendirip, doğru alışkanlıklar edinmek ve kendini kontrol etmenin gururu ile üretici ve verimli düşüncenin hazzını, tadını uzun süre koruyabilmek amacıyla kullanmak gerek. Duygular çekilirken, tıpkı toprağın üzerine serpilen mübarek bir bereket gibi, iş yapma alışkanlığına faydası olacak, keyfine doyum olmayan, enerjik hisler bırakacaktır.

Duygu kaybolunca, akabinde sükûnet gelince, tek başına kalan fikrin diktatörlüğü bilince yerleşecektir. Ama Schopenhauer'ın dediği gibi fikirler, tıpkı her zaman akmayan ahlâki değerler musluğu açıldığında, iyi duyguların gelip biriktiği ve ihtiyaç hasıl olunduğunda kanallarla gerekli yere ulaştırıldığı bir baraj, bir sarnıç gibidir. Diğer bir deyişle fikirler ile eylemler arasında duyguların etkisiyle kurulan bağlantı devamlılık arz eder ve öte yandan fikir

[38] Gottfried Leibniz, Yeni Denemeler, II-35, 1765.

sürekli olumlu duygularla bağdaştırıldığından bu duygular mevcut olmadığında bile çağrışım yasası gereği harekete geçirmek için zayıf da olsa yeterli miktarı uyandırabilir.

III

Akılla faydalı duygusal hâllerimiz arasındaki bağı inceledikten sonra şimdi de kendimize hâkim olmamıza olumsuz etki eden duygusal hâlimiz ile akıl arasındaki bağı incelemek kalıyor bize. Gördüğümüz üzere duygusal hâllerimiz ve istek, tutku gibi duygular üzerindeki direkt etkimiz kayda değer bile olsa neticede zayıftır. Gücümüzü ancak dolaylı olarak kullanabiliriz. Sadece kaslarımıza ve düşüncelerimizin gidişatına etkimiz olabilir. Duygusal hâllerimizin dışa yansımasını bastırabilir, beden dilini yok edebiliriz. Saraylı beyefendiler, daha acımasız, daha akıl dışı bir güçten yani toplum baskısından çekindikleri için onların sinirlerinin, öfkelerinin, nefretlerinin, isyanlarının her türlü tercümesini bastırma gücünü en yüksek düzeyde elde ederler.

Öte yandan arzular, eğilimler dış dünyadan kesinlikle ayrıdır; sadece kas hareketleriyle kendilerini söndürebilirler. Öfke kendini küfür, şiddetle tatmin eder; aşk sarılmalarla, öpmelerle, okşamalarla. Ancak kaslarımız isteğimize bağlı olarak hareket ederler. Hepimiz bir süreliğine uzuvlarımızın sevdaya aracılık etmesini engelleyebiliyorsak, gücümüzü arttırabileceğimiz ve duygularımızı içimize gömebileceğimiz de kesindir.

Tüm güçlü eğilimler, gücün muhafazası yasası gereği harcanmayı gerektirdiğinden, bu şekilde dıştan engellenen eğilimler içe atılır ve beyni alevlendirmek zorunda kalır. Ve

orada bağlantılı duyguları uyandırmaya gidecek olan bir sürü karışık düşünceyi kışkırtır.

Pascal tam da bu anlamda "zekâ ne kadar büyükse, tutkular da o kadar büyük olur" diyor. Fakat unutmayalım ki düşüncelerimizin yönünü belirlemek bize aittir; iki ateşin birbiriyle temas etmesine engel olabiliriz. Ateşi söndürmenin imkânsız hâle geldiğini hissediyorsak bir uzlaşma yolu arayabiliriz ve misal olarak kızgınlığımızı söze vurabiliriz, öç alma isteğine dönüştürebilir, bu gözü kör, saçma sapan duygunun ateşi azalana dek kendimize geleceğimizden emin olarak isteğimizi temkinli bir geri çekilmeye zorlarız. Diğer bir deyişle, tekrar saldırıya geçmeden önce düşmanın yorulmasını bekliyoruz. Bazen direkt olarak harekete geçeriz. Görüldüğü üzere, bazı karmaşık eğilimler, insanın gözünü kör ettiğinden her zaman akla ihtiyaç duyar. Deyim yerindeyse bir düşünceye sarılır. Tıpkı görüş mesafesi zayıf olan ve koku alma duygusu olmayan köpek balığının kendini avına yönelten bir "pilot balık" ile birlikteliğinde olduğu gibi. Aksi hâlde avı gözünün önünden gelip geçerdi. Aynı şekilde tüm tutkuların, arzuların ilk amacı aklı yozlaştırarak kendini meşrulaştırmasıdır. Tembelin de hiçbir şey yapmamak için ve kendisine uyarıda bulunanlara karşı kendince haklı olduğunu göstermek için yığınla bahanesi vardır. Bir despot, sömürdüklerinden üstün olduğunu düşünmeseydi, onların özgürlüklerinin binbir türlü sakıncasını yakından incelemeseydi despot olamazdı.

İşte bu nedenle, bir tutku kendini bahaneyle meşrulaştırdığı anda korkulur hâle gelir. Bu duygusal hâllere ulaşmamak için hedef almamız gereken, "pilot" görevi gören düşünce veya düşünce gruplarıdır. Tam da bu bahaneleri

parçalayıp yok etmemiz gerek. Tutku, bir nesnenin etrafından uzaklaştırılması gereken bir illüzyondur. Böylece gerçeği görür, yanlıştan, yalandan uzaklaşırız. İrademiz karşısında tutku yenilgiye uğramış olur. Başka istekler veya duygusal hâller de iradenin kolaylıkla kazanmasına izin vermeyecektir. Bu savaş yüzünden bilincin huzurlu hâkimiyetinin yerine endişe gelir. Oysa hâlinden memnun tembelliğe karşı, bilincimizde mücadelelerle güçlenen iradeyi destekleyip sonuçta muzaffer bir hâle getirebiliriz.

Figaro'nun düğünündeki o muhteşem Cherubin karakterini hatırlayalım: "*Kim olduğumu bilemiyorum! İçimde fırtınalar kopuyor bir süredir; bir kadın aklıma geldiğinde kalbim pırpır ediyor. Aşk ve tutku kelimeleri kalbimi yerinden oynatıyor. Birilerine "sizi seviyorum" demek o kadar farz oldu ki kendi kendime yüksek sesle parklarda hanımefendiye, sana, ağaçlara, rüzgâra söylüyorum... Dün Marceline'i gördüm...* Suzanne (gülerek): *Ha! Ha! Ha! Ha! Ha*! Cherubin: *Neden hayır*? *O bir kadın*! *Bir kız*! *Bir kadın*! *Ah*! *Bu kelimler ne de tatlı*! " Cherubin kendinde olsa, Marceline'e yakından baksa, ne denli çirkin, yaşlı, budala olduğunu görürdü, isteği sönerdi. Peki bu arzuyu ne yok edebilirdi? Dikkatli inceleme ve hakikat!

Büyük tutkular, eleştirel bakışın uyanmasına engel olur ama tutkunu olunan şeyin iradi olarak kötülenmesi mümkünse, tutku yok olma tehlikesi altındadır. En güçlü bahaneleri olan tembelde bile zaman zaman çalışma sevincinin tembel bir hayat karşısındaki üstünlüğü kanıtlandığında çalışma isteği uyanabilir. Ve bu anlar daha sonra pişmanlığı olmayan tembel bir hayatı imkânsız kılar.

Hakikatlerle bahaneleri yüzleştirmek en zor koşullarda bile mümkündür. Hatta bazen bahanelerle hayalleri ya da daha da ötesi irade terbiyesine aykırı olan bir hakikat ile bir beyaz yalanlar ağını karşı karşıya getirmek gerekebilir. İşin gerçeği iradi bir yalan yani bir kurgu ancak içtenlik katılınca davranış üzerinde etkili olur. Eğer bu yalan içi boş bir ifade, bir "papağan tekrarı" ise hiçbir işimize yaramaz. Ama burada bize gülerek sormazlar mı? Ne yani kendi kendimize yalan söyleyebilir miyiz? Üstelik kasten, bilinçli olarak attığımız yalana mı inanacağız? Bu çok saçma! Evet, görünüşte saçma ama hafıza ve dikkat yasalarının bize verdiği o muazzam özgürleşme gücü üzerine düşünmüş olan herkes için açıklanabilir bir durumdur.

En genel hafıza kuramı, hafızamızda tekrar edilmeyen her hatıranın yavaş yavaş silinmeye yüz tuttuğunu, gitgide netliğini yitirdiğini ve sonunda günlük bellekten silindiğini söylemiyor mu? Oysaki geniş kapsamda bakılırsa, insan dikkatine hükmeder. Daha sonra, istersek bir hatırayı sadece onu tekrar dikkate almayı reddederek hayat boyu ölüme mahkûm edebiliriz. Aksine, dilersek dikkatimizi tekrar üzerine yoğunlaştırarak canlandırabilir, zihnimizde istediğimiz gibi şekillendirebiliriz. Zihnen çalışan herkes aklında yalnızca istediklerini tutmayı başarabilir. Üzerinde düşünmeyip silmek istediğimiz, düşünmek istemediklerimiz temelli gider. (Sadece az miktardaki bir kısım istisnai olarak kalır.)

Leibniz, bu kuramın sahip olmadığımız ama uzun vadede edinmek istediğimiz bir yargının insan üzerinde etkisini çok iyi anlamıştı. "İstenmeyen bir olayı, istenilen bir duruma dönüştürebiliriz. İstersek dikkatimizi hoşlanmadı-

ğımız bir nesneden hoşlandığımız bir nesneye yönelterek kendimizi inandırmamız mümkündür. Diğer bir deyişle avantajlı olan tarafın sebepleri üzerinde daha fazla durunca, onun gerçeğe daha fazla uygun olduğuna inanıyoruz." diyor.

Sonuç olarak bir yargı mutlaka akılda bulunan nedenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu nedenleri toplamak bir çeşit anket yapmak gibidir. Bu ankete istersek iki şekilde ket vurabiliriz. Öncelikle yarım bırakmak, önemli olsalar bile daha sonra ele almayı reddetmek elimizde. Veri toplama zihinsel bir çaba gerektirir, tembelliğimiz o kadar doğaldır ki, erkenden vazgeçmek işten bile değil. Hoşumuza gitmeyecek bahanelerle karşılaşmaktan korkarsak iş iki kat daha kolay olur. Anket son bulunca, açıkça sonuçları değerlendirmek, ağırlığına göre seçmek, elemek elimizde.

Bir delikanlı genç bir kadınla evlenmeye karar vermişse ailesiyle, sağlık durumuyla, servetlerinin kaynağıyla ilgili bilgi toplamayı reddeder. Ailesinin geçmişinin pek temiz olmadığı mı kanıtlandı? Olsun! Genç bir kadın ebeveynlerinin geçmişinden sorumlu olabilir mi? Aksine, kız kendisini rahatsız eden bağlardan ve tecrübesizlik veya boş bulunma sebebiyle verdiği sözlerden kurtulmaya çalıştıkça, en uzak atasına kadar sorumlu tutulması korkunç olacaktır.

Doğrusu, bahaneler her zaman aynı değere sahip ağırlıklarla kıyaslanmaz. Nasıl ki bir rakamın önüne yazılan başka bir rakam bambaşka bir sayıyı oluşturur, on kat, yüz kat daha büyük bir sayıya dönüşürse duygularla bağlantılandırılan bahaneler de çok farklı değerler alabilirler. Bu bağlantıyı kurmada tamamen hür olmamızdan dolayı, iste-

diğimiz düşünceye istediğimiz değeri ve faydayı verebiliriz.

Üstelik bu muhteşem içsel zenginliği uygun düşen bütün dış kaynaklarla güçlendirebiliriz. Güncel bilgilerimizin yanında geçmişi de kullanmamız mümkün. Zekâ kaynaklarımızı ustaca kullanarak geleceğe hükmedebiliriz. Tembelliğe ortam hazırlayan, duygusallığımıza, belli belirsiz düşüncelere dalmamıza sebep olacak, tensel eğilimlerimizi kışkırtacak kitapları seçmemek elimizde. Özellikle, karakteri, fikirleri, yaşam tarzı, ilişkileriyle kötü eğilimlerimizi arttıran, bizi sağa sola sürükleyen ve tembelliklerini sahte sebeplerle meşrulaştırmasını bilen arkadaşlarımızı ya bir çırpıda ya da zamana yayarak elemek bizim elimizde. Hepimizin yanında tehlike anında bizi boğulmaktan kurtaracak bir akıl hocamız yok fakat yapılması gereken en doğru şey, içinde kaybolacağımız tehlikeli adaya hiç yanaşmamak olacaktır. Aklın düşmanı olan güçlerle mücadele etmemiz için gereken araçlar bunlardır. Doğal olarak zihinde karşılık bulmalarına izin vermemek; arzularımızın bağlı olduğu bahaneleri, hataları akıllıca yok etmek ve hatta yıkıcı hakikatlere inanmaktan uzak durmak gerekir. Bu tarz eylemlere eklememiz gereken durum harici etkenlerin de akılcı şekilde düzenlenmesi yani tutkularımızı besleyecek ortamlardan ve onu ortaya çıkaracak koşullardan kurtulmaktır.

IV

Tüm taktiksel çalışmalar gerçek bir savaş değil ona hazırlığı oluşturur. Bu hazırlıklarımız istemeden de olsa aniden irade boşluğuna düştüğümüz veya dikkat eksikliğimizin olduğu anda araya giren duygusal arzulardan dolayı sekteye uğrayabilir. Ama, dürtüler içimizde yer etmeye

başlayınca yani fırtına tehdit etmeye başlayınca unutmamak gerekir ki tüm tutkular düşüncelerle beslenir ve bu düşünceleri keyfince bağdaştırmaya kalkar. O zaman biz de onları kendi irademize göre bağdaştırmayı denemeliyiz. Şayet savaş gerçekten eşitsiz bir savaş ise, dürtüler içten içe bizi sarmış ise "zekâmızın doruk noktasının" bu gidişe rıza göstermemesi gerekir. Bu duygu hâlleri tıpkı sel gibi, tek bir güç olmadığı için bunların karşısında zayıf kalan müttefiklerimizi dikkatimiz ve sempatimizle desteklemek için çaba harcamak bizim görevimizdir. Belki onları birleştirip yeniden başarılı bir saldırıya geçebilir ya da en azından düzenli bir şekilde geri çekilebiliriz. Ardından kendimize gelmemiz daha kolay, daha hızlı ve kararlı olacaktır. Misal bir şehvet anında, bozgunumuzun utancını bir an bile gözden kaçırmayabiliriz; tatmin olduktan sonra gelecek depresyonu, verimli ve güzel bir çalışma gününü kaybetmiş olma düşüncesini hatırlayabilir ve belki de zihnimizde canlandırabiliriz. Aynı şekilde herkesin başına geldiği gibi bir tembellik anında, belki hantallığımıza sebep olan "içimizdeki ilkel hayvanın" isyanına engel olamayız ancak kendine hâkim olmanın, çalışmanın vs. ne denli güzel bir şey olduğunu düşünmemiz ve hissetmemiz mümkündür. Emin olun kriz daha kısa, kendini toparlamak daha kolay olacaktır. Hatta direkt olarak kendimizle savaşmak yerine olumsuz hislerimizi sakinleştirmek için kalkıp dolaşmak, konuşmak, birilerini ziyaret etmek vs. daha doğru olacaktır. Tek kelimeyle sabit düşünceleri yok etmeye, yıpratmaya çalışmak, onu rahatsız etmek, başkalarıyla yapay olarak paylaşmak gerek. Aynı şekilde tembelliğimizi seyahat kitabı okuyarak, resim yaparak, müzik yaparak, yanıltabiliriz. Daha sonra zihnimiz uyanınca tekrar çalışmaya dönüp korkaklık ya da

uyuşukluk sebebiyle bıraktığımız yerden devam edebiliriz.

Sonuç olarak sıkça başımıza gelse de iradeyi kaybedince asla pes etmemeliyiz. Hızlı bir akıma denk gelen bir yüzücü gibi biraz ilerlemek yeterli olacaktır; ya da umutsuzluğa kapılmamak için, kendini akımın tüm gücüne bırakmaktansa daha az ilerlemek yeterli olacaktır. Her şeyi zaman sayesinde kazanırız. Alışkanlıkları biçimlendiren ve onlara doğal eğilimlerin gücünü ve enerjisini sağlayan odur. Asla umutsuzluğa kapılmayanın gücü muhteşemdir. Alp Dağları'nda yer yer yüz metreyi bulan yarıklar bulunur. Bu yarıklar yazın eriyen suların taşıdığı kumlar yüzünden oluşmuştur. En küçük eylemler sayısız kez tekrarlandığında sebepleriyle birlikte devasa sonuçlar oluşturur.

Doğrusu doğa gibi önümüzde yüzlerce yılımız yok ama graniti oymak zorunda da değiliz. Bizim için önemli olan kötü davranışları silip yerine yavaş yavaş daha iyilerini koymak olmalıdır. Amacımız tembelliğimizi ve arzularımızı makul limitler çerçevesinde tutmaktır, hepten silip atmak değildir. Hatta başarısızlıklarımız bile bizim lehimize dönebilir. Mükemmele kavuşmak için kaynak o denli bol. İşin gerçeği, arzularımız tatmin olduktan sonra içinde bulunduğumuz o hınç, o ağızda kalan acı tat, fiziksel yorgunluk, zihinsel boşluk hisleri, acı tadı hissetmek için tekrar tekrar çiğneyip hatırasını hafızasına kazımak isteyen için mükemmeldir.

Birkaç günlük mutlak tembellik, insanda o "hazımsızlık" hisleri yaratmak için haydi haydi yetecektir. İlerlememiz için değerli olan kendinden iğrenme hissini beraberinde getirecektir. Bu tür hislerin ara sıra ortaya çıkması,

kıyaslayarak gerçek çalışma ve erdemin değerini anlamak için önemlidir. Katıksız mutluluk kaynağı, en asil ve en enerjik duyguların mimarı şudur: Kendi gücünü hissetmek, iyi eğitilmiş bir insan olmak, çevresine ve ülkesine büyük hizmetler vermek için muhteşem bir şekilde hazırlanmış olmanın gururu. Özgürleşme adına verilen bu savaşta başarısızlıklar da başarı kadar değerlidir. Fakat genel görüşlerden uzaklaşma zamanı artık. Belli iradelere belli davranışları iliştirmek, monte etmek mümkün. Tersine, istenmeyenleri bozmak da mümkün. Buradan da şunu anlıyoruz, insanın kendi kendine iradesini terbiye etmesi mümkün.

SONSÖZ

Önceki bölümlerin umut verici yönü kişinin kendisine rehberlik etmesinin zor olmadığını bize göstermesiydi. Milli Eğitim müfredatı da bu istikamette olsaydı ne güzel olurdu! Çünkü tembelliği ve cinselliği kontrol etmek çok da kolay değildir. Kitabımızın sonuç kısmında bizi umutlandıran şey karakterimizi şekillendirebiliyor olmamız ve irademize sahip çıkmak için kendimizi tanıdıkça ve içgüdüsel isteklerimize hâkim olduğumuz sürece kendimizi kontrol edebiliyor olmamızdır. Katolik kilisesinin insanları kendilerine hâkim olabiliyorsa bizim de böyle bir elit gençlik oluşturmamız mümkündür. Şimdi kimse gelip de bize dinin sahip olduğu imkânların eğitimde olmadığını söylemesin.

İnsanları birbirine bağlayan ve ilişkileri güçlendiren saygı ve sevgidir. Aksi ise insanları birbirinden ayırır, uzaklaştırır. İşte bu yüzden bir konuşmacının her cümlesini alkışlayan kendini bilmezlerin olduğu bir toplumda küçük dürüst bir grubun varlığı toplumun doğruya yönelmesi için yeterli olur. Atinalıların güzel sanatlar alanında yaptığını, Sparta halkının sergilediği özverili çalışmaları günümüz toplumu da yapamaz mı?

Dinin onayı olmadan ahlâki karakterin oluşması pek mümkün değildir. Herkesin zamanla psikolojik yapısından da destek alarak dayanılmaz baskılara bile karşı koyabilmesi, kendisine hâkim olması mümkündür. Mümkün olduğuna göre bu iş önemi itibarıyla hayatımızın öncelikli

meselesi olmalı. İçsel dürtülerimizi canlandırmaya neden olacak heyecanları, zevkleri, fikirleri hatta duyguları sınırlamak zorundayız çünkü mutluluğumuz irademize hâkim olmaktan geçiyor. Mutluluk yoğun şekilde dikkatimizi irademiz üzerinde tutmamıza bağlı.

Sadece mutluluğumuz değil zihinsel açıdan gelişimimiz de irade terbiyesinden geçiyor. İşin püf noktası büyük sabır göstermekte saklı. Sanıldığının aksine bilimsel, büyük edebi eserler olağanüstü beyinler sayesinde değil başarılı bir otokontrol ve kendine hâkim olma neticesinde doğar.

Yüksek öğrenim ve lise eğitimimiz de bu düşünceye göre temelden şekillendirilmelidir. Acilen beyinleri heba eden ezber eğitimi yok edilmelidir. Acilen müfredatın ciddiyetle sil baştan elden geçirilmesi, âdeta işe yaramaz otların, çalılıkların temizlenmesi gibi öğrencilere nefes aldırılması şarttır. Beyni "tıka basa" ezberler yerine aktif düşünmeyi geliştirecek, inisiyatif kullanmaya özendirecek ödevler verilmesi gerekir.

İrademize hâkim olmayı öğreterek büyük insanlar yetiştirebiliriz çünkü akla atfedilen birincil özellik iradeli ve canlı olmasıdır.

Yüzyılımızda hedefimizi dış dünyayı keşfe ayırdık. Bu keşifler şehvet ve arzularımızın kabarmasına ve sonuç olarak da daha fazla endişeye, sarsıntıya ve üzüntüye neden oldu. Çünkü dış dünyayı keşfederken iç dünyamızdan olduk. Asıl önemli olan mutluluk kaynağımız zihnî mutlulukları bir kenara bıraktık.

Çözümü çok basit. İlkokuldan ve ortaokuldan itibaren

çocuğa iradesine hâkim olmayı sağlayan ahlâki değerlerin verilmesi şarttır. Henüz ahlâki değerleri olmayan, tembel olmaya eğilimli, aklı başka yerlerde olan çocuğa birtakım kurallar öğretilmeye çalışılır; özgür irade teorisiyle çocuk özgür yetişsin diye de tamamen iradesiz kılınırsa hiçbir işe yaramayan insanlar yetişir. Kişi yavaş yavaş kendisine hâkim olmayı öğrenmek zorundadır. Doğru yöntemlerin uygulanması şartıyla her gencin kendini kontrol etmesinin mümkün olduğunu söylemek gerekir.

Doğru amaçlar için savaşmanın iyi bir şey olduğu, kendine hükmetmenin akıl için ne denli önemli olduğu unutulmamalıdır. İrade terbiyesinin gerekliliğini ve getirisini düşünen herkesin bu işi hayatlarının odak noktasına koyarak kendisi için en önemli mevzu haline getirmesi gerekir.

"Kaderimi tayin eden bir başka kitap da
İbrahim Ethem'in [tercüme ettiği] "Terbiye-i İrade" başlıklı eseridir.
Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim."

Cemil Meriç, *Bu Ülke*

"Mösyö Girard bize bir kitap tavsiye etti ve mutlaka okumamızı söyledi. Bu, Aix-Marseille Üniversitesi rektörü meşhur terbiyeci ve ahlakçı Jules Payot'un "İrade Terbiyesi" adlı kitabı idi. Ertesi gün şehre inerek kitabı aldım. İhtiyar bir meşenin dibine oturarak İrade Terbiyesi'ni okumaya koyuldum. Okudukça içimde tahassür ve nedametle karışık müphem bir acı duymaya başladım. Kendi kendime, ah bu kitap on sekiz yirmi yaşlarımdayken elime geçmeliydi diyor ve geciktiğim için üzülüyordum."

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, *Gençlerle Başbaşa*

Jules Payot

İrade Terbiyesi

Çeviren: Hakan Alp

www.edizyayinevi.com
facebook.com/edizyayinevi
twitter.com/edizyayinevi
instagram.com/edizyayinevi

EdizYayınevi